ცისკარი

1863

აპრილი. 4.

ჟურნალი მეოთხე.

წიგნები თხზულებათა:

I — მორჩილი. (რომანი). . . . ლავრ. არდაზიანისა.
II — პოემიდგან «რუსი იუმე» . . აკ. წერეთლისა.
III — გარიბალდის ცხოვრება. . . ანტ. ფურცელაძისა.
IV. — რანწევსკის ლექციები. (ნათ.) თ. ვას. მაჩაბელისა.
V — სხვა და სხვა ამბავი.

ტფილისს.

ქართველიშვილის ტიპოგრაფიაში.

ნ. ლორთქიფანიძე

ნაწილი 2.

თავი I.

ალექსანდრა.

უცხო ქალი თეიმურაზის სახლიდამ წავიდა პირდაპირ მარიჲოს ბატონებთან.

ზალა, რომელშიაც შავიდა უცხო ქალი, იყო მასთანვე გოსტინა, ანუ სასტუმრო ოთახი, გძელი და განიერი, დაგებული თავიდამ ბოლომდინ ორხუებითა. ერთ კუთხეს, ჩრდილოეთის მხარეს, იდგა ვიწრო, საკმაოდ გძელი და მცირედ მოგრგვალებული ტახტი, რომელზედაც ეფინა ხალი და ეწყო ნაკერი ბალიშები; ტახტის წინ იდგა მგრგვალი კაკლის სტოლი, რომელსაც ეფარა ნაკერი მაუდის სუფრა დამწვარ ყავის ფერი; გა-

რეშემო სტოლისა ეწყო ბანოშ ფარჩით გადაკრული კრესლები სხვადასხვა ზომისა და ფორმისა; აქით იქით ტახტისა ხარობდნენ ლამონებით დაკუნწლული ხეები; ამ ხეებზე ეკიდა ორი გალია და, კანარეიკები მშვენიერის გალობით ამებდნენ სმენას და გულსა. სწორეთ ამავე სახით ამ კუთხის პირდაპირ კუთხე, სამხრეთის მხარეს, იყო მოწყობილი. ფანჯარებს ეფარა თეთრი წვრილი ყვავილიანი ფარდები. ფანჯარებზე ეწყო მრავალი სხვადასხვა ყვავილები, რომელნიც მოჰფენდნენ საყნოსელის დამატკბობელ სუნსა. დანაშთენი ადგილი ეჭირათ სკამებსა და ლომბერნის სტოლებსა, რომლებზე ეწყო დიდრონი სარკეები.

ერთი კუთხე, ჩრდილოეთით, ეკუთნოდა ალექსანდრას, მეორე—იმის დედას—მარიამსა.

ალექსანდრა იჯდა თავისს წილ ხდომილ მხარეს და საქმობდა.

იმას ეცო მუქი და განიერი კაბა პუმლაინისა, რომელზედაც ეყარა წვრილი ალისფერი, მწვანეში მერთული ყვავილები. ლია ალისფერ. ლენტის სარტყელი უხატავდა თავათვე დახატულ წვრილ წელსა; იმავე ფერი ბულისპირი სცემდა სხივს თეთრ იმისს გულსა; ბრილიანტის საყურები, ხომლივით აკინძულები, მცირედ შეძვრაზე, ქანაობდნენ, თრთოდნენ, სხივს აბნევდნენ, ეკონებოდნენ პატრონსა—თითქოს ეარშიყებოდნენ; ლეჩაქი ეხურა ნაკერი, თასაკრავი ეკრა შავხავერდზე თეთრის ოქრომკედით ნაკერი, რომელიც იყო გემოვნებით შეხამებული და აწორებულათ უხდებოდა.

ალექსანდრა ჰკერავდა ახლად დაწყობილ არშიასა. მაგრამ ეტყობოდა, რომ გონებას არ ადევნებდა საქმეს, არც ყურს უგდებდა გასარჯელების გალობასა. იმისი გონება სადღაცა და ვიღასთანაც დასეირნებდა, —ვინ იცის რომელ ადგილებში!

ოჰ, ბარბარე! წამოიძახა მხიარულად ნარნარის ხმით ალექსანდრამ და დაჰკოცნა უცხო ქალსა.

—როგორ მშვიდობით ბძანდებით, ალექსანდრაჯან?— ჰკითხა ბარბარემ.

—მშვიდობით გახლავარ,—უპასუხა სასიამოვნოს ღიმილით ალექსანდრამ: მაგრამ დედას მაგიერ,—ჩემის მხრით კი ვერ გავბედავ,—საყვედური უნდა მოგახსენო.

—რას მემართლებით!—სიცილით უთხრა ბარბარემ.

—რა არის ქალო, აგერ სამი კვირაა, არ გაგვივლიათ. თქვენმა სიცოცხლემ ბიჭი ორჯელ გაახელით, მაგრამ შინ არ დახვედროდით, ასე დავიწყება არვიცით რას მოვაჩემოთ.

—სწორეთ სამი კვირა გახლავს რაც თქვენთან არა გხლებივარ. მაგრამ ხომ არა სთვლით რავდენ დღესაც მე მოგაკლდები ხოლმე თქვენთან სიამოვნებას?

—თქვენმა სიცოცხლემ ვთვლი!—უპასუხა ალექსანდრამ: ვინც გვიამებს, იმისი ხშირათ ყოფნა ჩვენთან გვსურს და გვესიამოვნება.

—გმადლობ, თქვენი ჭირიმე, უთხრა ბარბარემ, რომელმაც ამის შემდგომ თავზემოსახვევი მოიხადა და დასდო ტახტზე.

ალექსანდრა საყვარელ სახით შეჰყურებდა ბარბარეს;

ბარბარე გულში შესტრფოდა ალექსანდრას.

—როგორღაც გაჯავებულსა გხედავ.—ჰკითხა ალექსანდრამ რავდენიმე წამის შემდეგ.

—გახლდი გაჯავრებული და კიდევაც არ გადამყრია.

ალექსანდრამ შახედა ბარბარეს თვითქოს შეწუხებულის სახით, რომლითაც ჰკითხავდა მიზეზსა, რადგანაც სიტყვით კითხვა უადგილო იქნებოდა მისგან.

ბარბარე მიხვდა ალექსანდრას აზრსა და ვალად ხადიდა დაეკმაყოფილებინა სურვილი მისი.

—იქნება მოგეხსენებოდესთ!. თეიმურაზ... დაიწყო სტუმარმა.

—ვიცნობ. ეს ორი კვირაა რაც გავიცანი და ორ დღეში ერთხელ ვიზიტს არ მოგვაკლებს.

—ოჰ, ღმერთო!—თქჳა ბარბარემ და თვალები გადაატრიალა ჭერში: რა მხეცი ყოფილა! რა უზდელი ყოფილა!—თქჳენ ხომ არ გაწყენთ, ალექსანდრაჯან, რომ თქჳენ სახლში მოსიარულეს ცუდად ვახსენებ?

—რას მიბძანებთ! უპასუხა ალექსანდრამ უსიამოვნო სახით; როდესაც თეიმურაზს დავინახავ, ანუ იმისს სახელს გავიგონებ, მე თვითონ არ ვიცი მიზეზი, გული დამეხურება და ვგრძნობ უსიამოვნობას. განაგრძეთ.

—რახან თქჳენ არ გესიამოვნებათ გაიგონოთ იმისი სახელი, მეც ველარ გავბედავ გავამეორო...

—თქჳენ გეთაყჳანე ბძანეთ. მე არ მეწყინება რასაც იტყვით თეიმურაზზე, იმიტომ რომ ისი არ არის ჩჳენნის სახლის დაახლოვებული მეგობარი.

—ერთი წელიწადია რაც თეიმურაზმა იყიდა ჩვენგან

მამული რომელსაც ხმარობდა, ფეოდიკი აღარ მამცა. ხან წიგნით, ხან პირათ მრავალჯერ ვსთხოვე, მაინც კიდევ ვერ გამოვიტანე, და ეტყობოდა უფასოთ ნებავდა დასჩემებოდა მამულის. დღეს გიახელი, რომ ან ფეოდი ჩაებარებინა, ანუ მამული. თქუენ მტერს დაადგეს ის დღე, რაც მე დამადგა! პატარა ბიჭი გალახა, ამიტომ რომ მე უფალ თეიმურაზის ტოლი არ ვიყავ და შემიუჩანა იმისს სასახლეში.—ახლა მკითხეთ, სად მიმიღო? შესავალში. რა სახით მიმიღო? როგორც უკანასკნელი გლეხის დედაკაცი. თჳთქოს არ მიცნობდა და არ იცოდა რისთჳსაც მოვედ, კარებში ჩადგა; წარბები შეიჭუმხა და ბრძანებლობით მკითხა: რა გნებავსო, სწორეთ მოგახსენო, ძლიერ მეწყინა, სულ დავითუთქე. მოიხსენეთ ახლა სხუა ამაზე უკეთესი იმისი უგუნური ამპარტავანება. როდესაც მე აუხსენი მიზეზი ჩემის მისვლისა, მითხრა, რომ მე მოურავის პირით უნდა მომეხსენებინა ჩემი სათხოვარი,—განა შეიძლება კიდევ ამაზე გარდამეტებული უგუნური ამპარტავნება! ეს კიდევ არაფერი: უზდელობით მოუვიდა. მე მოგახსენებთ იმისს მაღალ სიცეტეს, რომელიც არის ნაყოფი უსწავლელობისა. თეიმურაზმა მითხრა: «შენ შჳლებს სწავლა რათ უნდათო, ისინი მამასავით ნახირში უნდა ეყარნენ... ჩემა გოჩუნამ,—ბიჭი ჭყავს სახელად გოჩუნა, კაცთ არა მსგავსი, საძაგელი და საშიშარი,—ჩემა გოჩუნამ რომ იყოლიოსო შჳლები, ისინიც სასწავლებელში უნდა გავზარდოთო!...» თუ არ ცეტი და უგუნური სხუა ვინ იტყჳს ასე! განა ჩემი შჳლები და გოჩუნასი დასადარე-

ბელნი არიან! სწორეს მოგახსენებ, თეიმურაზს რომ ჰყავდეს შჳლები, თავისი მსგავსი შჳლები, ისინიც ჩემ-შჳლებთან ვერ დაედრებიან,—კვეხნით არ მოგახსენებ; კვეხნა სისულელეა: გამწარებულ დედას საკუთარი შჳლე-ბი სხვის შჳლებზე უკეთესათ მიაჩნია.

—თქვენ აზრს მივხვდი, უთხრა ალექსანდრამ, თქვენ სიტყვაში სრულიად არ არის კვეხნა, და მოგახსენებთ, ვინც უნდა იყოს, თუ არ ვარგა, უკანასკნელზე უკანასკ-ნელია: ხშირათ მოხდება, უკანასკნელი სჯობდეს პირვე-ლებს. თქვენი შჳლები, მადლობა ღმერთსა, უკანასკნე-ლთაგანი არ არიან. მაშასადამე თავისსზე ცოდნით და ჭკუით ნაკლებებზე მეტნი იქნებიან.

—დედა და და თეიმურაზისა უარესნი ყოფილან, გა-ნაგრძო ბარბარემ: რაც ხანი იქ დავყავ. მესმოდა ენით გამოუთქმელი იმათი წივილ-კივილი, დედა ქალს, ქალი დედას ეჩხუბებოდა. ჯოჯოხეთის ხმას გვანდა იმათი ხმა. მეჩვენა თითქოს ორი ტარტაროზი ერთმანერთს ბჰემდნენ, ერთმანერთს ცეცხლს უკიდებდნენ. რა ვნახე იქითბიჭში მტირალი, აქეთ თეიმურაზის სიმხეცე, იქით დედისა და დის საკაპასე. სწორეთ მოგახსენებ, შემეში-ნდა და სიჩქარით გამოვეცალე ჯოჯოხეთ სახლსა და ხალხსა. ღმერთმა დამიფაროს, მე იმათ სახლში ფეხი აღარ შევსდგა!

—მაინც როგორ გაათავეთ დავა?—ჰკითხა ალექსან-დრამ მოწყენილის სახით.

—თეიმურაზმა მომცა ბარათი მოურავთან, მამული დამიბრუნოს, და მითხრა: «ბარათს განგებ გაძლევ, რომ

შვილები ვერ გაზარდოვო სასწავლებელში.

ალექსანდრამ თავი გაიქნივა და გამოიქნია

—დაუტკეოთ კაცთ არამც ზავსებზე ლაპარაკი,--თქვენა ჭირიმე. მარიამ სადა ბძანდება?—ჰკითხა ბარბარემ ალექსანდრას.

—როგორც მოგეხსენებათ დედას ხასიათი, ასე ჩვეულება, განაგებს სახლში. საჭიროა ყველგან დახედვა; თორე მოსამსახურები არას გააკეთებენ, ან გააკეთებენ ცუდათ, უწმინდურათ და ჩხუბით. დედასთან არავის შეუძლიან თავისი გასაკეთებელი საქმე სხვას მიუგდოს ინადით. ნათქვამია: ერთმანეთის ინადით, სახლი აივსო ნაგვითაო. მეც ასე შემიჩვევია სახლში გამგეობა, რიგის მიცემა, ჩემ თვალწინ ყველასი გაკეთება, დაწმენდა და მომზადება, რომ გული აღარა მწყვს საქმეზე. ხშირათ ავედევნები დედასა; სამზარეულოში შევა, შევყვები, ხაბუჭნაოში შევა, შევყვები, სიტყვით, ყველგან თანა ვსდევ და ხან და ხან მეც დავეხმარები ხოლმე მოახლეებს. იმ დღეს მე მამახარშვინა მურაბა; მაგრამ ცუდი გამოვიდა; მეორეთ მოვხარშე, კიდევ კი სრულიად არ ვარგოდა; მესამეთ მივხვდი და საკმაოდ კარგი მამივიდა; მეოთხეთ თუ მოვხარშე იქნება ოსტატის მოხარშულს დაემზგავსოს. მე მგონია კაცი ისე სწავლით არა, როგორათაც საკუთარის გამოცდილებით საქმეს უფრო უკეთესათ გააკეთებს.

—რა საკვირველია. ყოველივე მაშინ მხოლოთ გაუკეთესდება, როდესაც კაცი მეცადინეობით და გულ დამჯერებით დაადგება საქმესა. აქედამ წარმოსდგება მრავალი

სარგებლობა: ერთი, საგანი გაუკეთდება; მეორე საგანი ასიამოვნებს თავისს უფალსა და სხვასა.

—თქუენი სჯა გონებასთან ახლოა. მაგალითად, ჩემი შეკერილი კაბა უროგო გაწყობილი მადგია, ვინამ სხჳს შეკერილი. ამიტომაც ჩემ კაბას მევე ვიკერავ. რათ მინდა ის ნივთი, თუ არც მასიამოვნებს!

—მაგას გარდა, უფრო პირიანათ გვიჯდება ნივთი, თუ ჩუენის ხელით გავაკეთებთ.

—ღვთის წყალობა გაქუთ,ვინც გინდა დამძრახოს,თქუა ალექსანდრამ გულის სიამოვნებით: რასაც ხელი და გონება მიმიწუდება, მევე გავიკეთებ. ტანისამოსის გაჩირქიანებას ვერიდები, თორე საჭმელსაც მოვხარშავ. ერთი ცუდი ხასიათი მაქუს: სხჳს გაკეთებული საჭმელი არ მიამება. ჩუენი მზარეული წმინდათ ხარშავს საჭმელებსა, მაგრამ ვერ გიახლები მადიანათ. იმ დღეს ერთი რამ მე თჳთონ შევამზადე სამზარეულოში, და თუმცა აგრე რიგათ კარგი არ იყო, მაგრამ მე კი გულიანათ გიახლელი.—აგერ მობძანდება დედა.

თავი 2.

ტყუილი ფიცი.

ალექსანდრა, სახით თუ ტანად, სულ დედა იყო. მხოლოთ მარიამი იყო უფრო დასრულებული, სახე მოტყუხილი. მარიამს სახეზედ ეწერა სათნო და მშჳდობიანი გული, სიმტკიცე ხასიათისა, წრეს გადუვალი მედიდურობა. მცირედი შეცთომა სიტყუაში თუ საქმეში დიდ-

ხანს სტანჯავდა მარიამსა, ამიტომაც იმისი ენა არა დროს არ იტყოდა სხჳაზე ძჳრსა და დასჯიდა ძჳრის მოქმედს მშჳდობიანის საყვედურით. ეს იყო მიზეზი, რომ ყველა, უნებლიეთ, მოწიწებით პატივ ცემდა მას. მაგრამ ამ ღირსებასთან, მარიამს ჰქონდა ერთი დიდი წუნი, ანუ ნაკლებულება: ისი იყო თჳთსჯული და რასაც განიზრახავდა, ან იტყოდა, ვერავინ გადაათქმევინებდა, მანამ არ დაინახავდა თავის შეცდომასა; ამასთან უყვარდა ყვლება ქმარზე და შვილებზე.

ბარბარე და ალექსანდრა მიეგებნენ მარიამსა. მარიამი დიდის სიხარულით მოესალმა ბარბარესა.

—სადა ხართ ქალო?—ჰკითხა ღიმილით მარიამმა ბარბარეს: რამდენჯერ მსახური გავხელ, გუშინწინ მე თჳთონ გამოვიარე და შინ არა ბძანდებოდით!

—განა არ მოგეხსენებათ; ქრმისა და შვილის მოვლეობა!...

—ქმარი და შვილი მართალია უფრო საყუარელი არიან და მოვალენი ხართ იმათთჳს იღვაწიდეთ, მაგრამ ამასაც არ უნდა დაივიწყებდეთ, რომ მეგობრობაც, მეორეს მხრით, მოითხოვს თავისს მსხუერპლსა—სიყუარულსა. როგორათაც ქმარ-შვილს ვერ უღალატებთ, აგრეთვე მეგობრობას ვერ უღალატებთ. ქმარშვილი თავისას მოგთხოვს, მეგობარი—თავისას, მანამ მეგობარი ხართ. თქჳენი ნება თქჳენ ალარ გეკუთნის: ეკუთნის ჯერ ქმარშვილსა, მერმე მეგობარსა. კჳრაში ხუთი დღე რომ შესწიროთ ქმარშვილსა, ორი დღე ან ერთი მაინც უთუოთ მეგობრისაა. ესლა რას იტყჳთ? ღირსი არა ხართ სას-

ჯელისა?—ჰკითხა სასიამოვნო ალერსით მარიამმა.

—თქჳენმა სიცოცხლემ, ბატონო, სასჯელი, რომელიც ეხლა გადვიხადე, გადაემატება ჩემ დანაშაულობას. წელან ალექსანდრამ მისაყვედურა, ეხლა თქჳენ. ერთის დანაშაულისათჳს ორჯელ არ გარდაახდევინებენ.

—მაშ კარგი, რახან ალექსანდრას გადუხდევინებია, მე მეორე საყვედურისაგან გაგანთავისუფლებ.

ბაბალეჯან! შამოხედეთ ჩემს ალექსანდრასა, რა საუცხოვო ქალი მყავს!—შენგი გენაცვალოს, შჳლო, დედა! და ჩაიკრა გულში მარიამმა ქალი, რომელსაც დაუკოცნა თჳალები, ლოყები და ტუჩები.

ალექსანდრას გულჩვილობით ცრემლები წამოადგა თვალებში.

ბარბარეს ეს დედაშჳლური ტკბილი ალერსი და სიყჳარული მეტად ესიამოვნა და მოაგონდა წივილ-კივილი ეკატერინესი და თეკლესი, დედისა და დისა.

—არა გევხართ ალექსანდრაჯან, იმ ორ ადამიანებსა, მე და თქჳენ რომ გიცით! უთხრა ალექსანდრას ბარბარემ და გაუცინა.

ალექსანდრამ ნებივრათ გაიღიმა.

მარიამი ასე იყო გართული ქალის ალერსში, რომ ვერ გაიგონა ბარბარეს სიტყჳები.

—ახ, ბარბარეჯან! ნეტავი თქჳენის სიცოცხლით, ღმერთმა მამცეს ისეთი სიძე, როგორიც მე მინდა!

ეს სიტყჳები გამოსთქო მარიამმა თჳთქოს დაღონებით, და რაღაცა გაუსაზღჳრებელის ეჭჳთ.

—ღმერთი უთუოთ მოგცემსთ ისეთ სიძესა, რო-

გორც თქვენა გსურსთ, მხოლოდ თუ არ აჩქარდებით.

ასე უპასუხა ბარბარემ მხოლოთ ჩვეულებრივ, სიწრფლით და კეთილ მონდომებით, და არა ამიტომ რომ აეცდინა ალექსანდრა თეიმურაზსა.

ლიფსიმეს ლაპარაკი ალექსანდრაზე და თეიმურაზზე სრულიად არ იცოდა, და რომ სცოდნოდა, მაშინ სხვა გვარ ეცდებოდა, რომ ჩაეშალა ეს საქმე.

მაგრამ ბარბარეს სიტყვა: «თუ არ აჩქარდებით» ძლიერ მოხვდა მარიამსა, ასე რომ ისი დაფიქრდა. ალექსანდრამკი გაიგონა პირდაპირ, სწორეთ იმ აზრით, როგორც ითქვა ბარბარესაგან, ამიტომ რომ არც ამან იცოდა შეამავლობა ლიფსიმესი.

ამ დროს შეაღო კარი ლიფსიმემ.

ლიფსიმეს ნახვა იამა მხოლოთ მარიამსა.

ლიფსიმე მოესალმა ყველას და ჩვეულებრივ დაიწყო და აღარ გაათავა მოკითხვა ყველას მშვიდობიანობაზე.

ქალებო, უთხრა მარიამმა ალექსანდრას და ბარბარესა: თქვენ ყმაწვილები ხართ, წადით თქვენ თქვენთვის იჭიკჭიკეთ, ჩვენ ბებრები აქეთ ცალკე ვიბუტბუტებთ. გამოცდილებით ვიცი, ბებრების ბუტბუტი ყმაწვილებს აგრე რიგათ არ იამებათ. და წაიყვანა მარიამმა ლიფსიმე თავისს წილხდომილს კუთხისაკენ, სამხრეთის მხარეს; ალექსანდრაღა და ბარბარე წავიდნენ თავიანთ ბინაზე.

გზაზედ ალექსანდრამ ჰკითხა ბარბარეს:

—არ ვიცი რათ მამდის ესა: ლიფსიმე მიყვარს, მაგრამ იმისი დანახვაკი არ მიამება.

—ეგ ის არის, უპასუხა ბარბარემ: ლიფსიმე ავ-კარგი

დედაკაცია. კარგისათჳს გიყვარს, ავისათჳს გძულს. აი თეიმურაზი, თავით ბოლომდინ რომ ცუდია, აგი თქვენცა გძაგსთ თავით ბოლომდინ. ავი კაცი უსიამოვნობას დაბადავს სხვაში, კარგი სიამოვნებას.

დაუტეოთ მცირედ ხანს ჭიკჭიკი ყმაწვილ ქალებისა და მოვისმინოთ ბუტბუტი ლიფსიმესი. ლიფსიმეს ლაპარაკს უწოდებთ ბუტბუტად, ამიტომ რომ ის, დაბლა, ყურში ელაპარაკებოდა, ანუ სწორეთ, ებუტბუტებოდა მარიამსა, განგებ, რომ არავის გაეგონა.

—თქვენმა სიცოცხლემ მარიამ, ეჩურჩულებოდა ლიფსიმე: ჩემი ხართ და კეთილი მინდა თქვენთჳს და ალექსანდრასათჳს, ალექსანდრა ასეთი ქალია, რომ ძლიერ კარგი, სწორეთ იმისი მზგავსი ქმარი უნდა აუჩინოთ თუ უგუნურს, ხასიათებით ცუდ კაცს შეჰრთავთ, რაღა იქნება, ხომ დაიღუპა სახით და გულით ბრწყინვალე ალექსანდრა. იმისს საყვედურებისაგან, იმისს საცოდაობისაგან რაღა კეთილი დაგვეყრება!

—ჩემი ფიქრიც ეგ არის, ლიფსიმე, თეიმურაზი ჭკვაში კი მამდის, მაგრამ გული სხვას მეუბნება—რაღაცა განუსაზღვრებელი ეჭვ მაქვს.

—საქმე ჭკვაა, მარიამჯან! ჭკვით იცნეს ღმერთი; ჭკვით კეთდება ყოველი კარგი საქმე. საცა ჭკვაა, ბედნიერებაც იქ არის. გული რა არის. ნამეტნავათ ქალის სუსტი—გული! მართალია ხან და ხან გული წინათ იგრძნობს მომავალსა, კარგს და ავსა, მაგრამ ხშირათ კი შეცდენს კაცსა. რასა ხედავთ ცუდსა თეიმურაზში?

—მე დაახლოვებით არ ვიცნობ; ამიტომაც ვერ

თეიმურაზისა—ნადვორნის სოვეტნიკი, ესე იგი პოდ-
პოლკოვნიკი—დიდი ჩინია, კარგი ჩინია რუსის სამსა-
ხურში, გენარლობას მალე მიიღებს. ყელზე და გულზე
აქჳს ორი კავალერია, ჯამაგირი აქჳს ორას თუმნამდინ,
ორიოთ წელიწადზე წინ წავა და დიდ ადგილს მიიღებს,
ამიტომ რომ ახირებული ჭკვიანია, ყველას უყჳარს.

—ეგეები მეც გამიგონია, ლიფსიმე.

—ჰო, ღმერთმა თქჳენი თავი მიცოცხლოს, მარიამ-
ჯან, ტყუილს ხომ არას მოგახსენებთ, მაშასადამე ჩემი
სიტყჳა მართალია. ეხლა მაისმინეთ სხჳა კიდევ გარე-
განი თეიმურაზის სიკეთე; სახლი აქჳს ასე მომართული,
რომ თჳალები აგიჭრელდებათ. ყოველი ნივთი იმისს
სახლში ძჳრფასია, იაფი ფასისა არა აქჳსრა; არა მგო-
ნია ქალაქში ჰქონდეს ვისმე ისე მშჳენივრათ მოწყო-
ბილი სახლი!

ეზეც შემიტყუა.

—ჰო, ღმერთმა თქჳენი თავი მიცოცხლოს! მართალს
მოგახსენებ განა, მარიამჯან! მაგრამ მე კიდევ მაკლია
სათქმელი. მოისმინეთ. თეიმურაზს აქჳს ფულათ ექჳსი
ათასი თუმანი.

—ვინ დათჳალა! თუ აგრე მდიდარია, რატომ დას
არ ათხოვებს?

—კარგს კაცს ეძებს. მზითევს აძლევს ორიათასს თუ-
მანსა; მაშასადამე კარგი უნდა მოძებნოს თუ არა!

—ქართჳლებში მაგოდენი ფული...

—ჰო, ღმერთმა თქჳენი თავი მიცოცხლოს, მარიამჯან!
აბა მეც მანდ მოვდივარ. დამტკიცდა თუ არა ჭკუა თუ-

იმერაზისა! ეხლა ყური დამიგდეთ. თეიმურაზი უკალოა, უკალო ქართველი დიდი ღირსებაა! ხედავთ, თეიმურაზის ჭკუასა? ყური დამიგდეთ. თქჳჱნც კარგა მოგეხსენებათ კარგი ყმისა და მამულის პატრონია. ქალაქში სახლი აქჳს, როგორც მოგახსენეთ პარიჟულათ მომართული. გუშინ მიიღო პარიჟიდამ დაბარებული ექჳსასი თუმნისა ოცდა ოთხის კაცის ვერცხლისა და ფაიანსის სერვიზი. ოჰ. მარიამჯან, თჳალს უნდა რომ უყუროს! ვერცხლის დიდრონი ფოდნოსები, სამოვარი, ყავადანი, დანაჩანგალი, იმდენი რამ არის და აქჳს თეიმურაზსა, რომ ადგილიც ვერ უპოვნია სად დააწყოს. აი ნამდვილი ჭკუა! აქამდის ცოლი არ შეირთო, ამიტომ რომ უნდოდა ცოლისთჳს ყოველივე მზათ დაეხვედრებინა. ეხლა იმისი ცოლი შევა მზათ მომართულ სახლში.—ეხლა მიბძანეთ რაღა ნაკლებობას ხედავთ თეიმურაზში?

—როგორც აწერეთ, თეიმურაზი უნაკლულოა, ასე რომ მსგავსი თუ სხჳა ქჳჱყნებში არის, თორე საქართჳჱლოში კი არ არის და მგონია დიდ ხანს არ გამოჩნდეს.

—ჰო, ღმერთმა თქჳჱნი თავი მიცოცხლოს, მარიამჯან! ეჭჳ ხომ არა გაქჳთ ჩემ სიტყჳს სამართლეზე! თუ გაქჳსთ ეჭჳ, განა არ შეგიძლიანთ სხვისითაც დარწმუნდეთ. აბა აგრე როგორ შევრცხვები, ტყუილი მოგახსენო თქჳჱნ, ნამტკნავად თქჳჱნ, რომელიც ჩემი სისხლი და ხორცი ბძანდებით და მიყჳარხართ ნამდჳლის სიყუარულით თქჳჱნმა სიცოცხლემ.

ლედა და და როგორი არიან? ლედას შევხვედრივარ

რამდენიმე ადგილსა, მცირე ცნობაცა მაქუს, მაგრამ დაახლოვებითგი არ მიცვნია. მე კარგ დედაკაცათ ვიცან, არ ვიციგი შინაობაში როგორია.

—უკეთესი არ შეიძლება, უკეთესი, შენმა სიცოცხლემ მარიამ! ეკატრინე რომ კარგა გაიცნათ, სულ თქუენ მშუენიერ ზდილობას, ხასიათებს ნახავთ იმაში: მხიარული, მომღიმარი, მშჳდი, წყნარი, ზდილი, ჭკჳანი, დარბაისელი, ტკბილი გულისა, კაცის მოყუარული, წმინდა, ფაქიზი, სიტყჳთ დაუფასებელი დედაკაცია. იცით როგორ ენატრება რძალი. ეკატრინე ხშირათ იტყჳს ხოლმე: რძლის ფეხის ნაბლაკევს ავლოკავო! აბა თქუენი ჭირიმე, ამისი მთქმელი რასაკჳრველია კარგა მოუვლის ალექსანდრასა, კარგა შეინახავს, მცირედ წყენას მოარიდებს. ოჰ, მარიამჯან, ალექსანდრა რა ბედნიერი ქალი იქნება თეიმურაზის ხელში!...

ამ დროს შევიდა თეიმურაზ.

თავი 3.

შურის გზა.

თეიმურაზს ეცო ფრაკი და ბრუკი შავი მაუდის, რომელიც სიწმინდისაგან ელავდა; ფერჩატკები თეთრი ლაიკისა; ყელსახვევი ეხჳა თეთრი ბატისტისა; მაღალი მან-ჟეტები, წმინდათ გახამებულები, წვდებოდნენ ყურებამდის; ყელზე ეკიდა სტანისლავა (!) ფრაკის შესაკრავ ღილოზედ ანნა (!): ჟილეტკა და საათი არ უჩნდნენ,

რადგანაც ფრაკი ჰქონდა შეკრული; ხელში ეჭირა შლაპა, ფრაკი განიერ ბეჭებზე და მოკლე წელზე, სრულიად არ უხდებოდა.

აქ საჭიროთ ვსცანით ვთქჳათ, რომ კონსტანტინემ, მარიამის მეუღლემ, მიიწვია თეიმურაზ სადილათ ცოლის თხოვნით. არც კონსტანტინემ, არც ალექსანდრამ, არცა სხჳამ არ იცოდნენ მიზეზი ამ მიპატიჟებისა. მარიამს კი ჰქონდა აზრად, დაახლოვებით გაეცნო თეიმურაზი.

თორმეტი საათი იყო, როდესაც თეიმურაზ მივიდა; მაშასადამე სადილობა ჯერ კიდევ შორს იყო.

თეიმურას თავმოწონებით და მხიარულის სახით გაექანა პირდაპირ იმ კუთხისკენ, სადაც მარიამ და ლიფსიმე ისხდნენ; შუა გზაზე შედგა, ფეხი ფეხს შემოჰკრა, ერთმანეთს მიაკრა, მძიმეთ თავი დაუკრა მარიამსა, მერმე, პირდაპირ დაუჯდა, ზურგ შეგცეული უმაწვილ ქალებისაკენ, რომელნიც ვერ დაინახა.

ბარბარემ რაღაცა უთხრა ალექსანდრასა და ორთავე უმაწვილმა ქალებმა მოკრძალებით გაიღიმეს.

—როგორ მშჳდობით ბძანდებით, თქჳენი ჭირიმე— ჰკითხა მარიამს თეიმურაზმა და დასდჳა ადგილზე შლიაპა.

ლიფსიმე თჳალით ანიშნებდა თეიმურაზსა, რომ მიეხედნა ქალებისკენ და დამჯდარიყო მეორე კრესლაზე მარიამის ახლო; მაგრამ სასიძოთ მომზადებული იქამდინ იყო სიხარულით ატაცებული, რომ ლიფსიმეს პანტომიმას ვერ მიხჳდა და ელოდებოდა მარიამის პასუხსა.

მარიამმა მცირედი თავის მოდრეკით მადლობა გამოუცხადა მოკითხვისათჳს, და უთხრა:

—დედა თქუენთან დაახლოვება მსურს, მაგრამ სურვილი ჩემი რჩება ისევ სურვილად, საქმით კი ვერ ავასრულე. თუ მშჳდობაა, იმედი მაქუს დაუახლოვდეთ ერთმანეთსა.

თეიმურაზ აივსო სიხარულით: იმას ეგონა, მარიამსა ჰქონდა იმ ჟამათ მხედველობაში დამოყუერება მათთან. როგორც მართალი იყო ეს, ჩუენ არ ვიცით, მხოლოთ თეიმურაზმა გადამეტებულ ალტაცებისაგან გაიღიმა და ეს ღიმილი უფრო ემზგავსებოდა ღრეჯას, ვითამ ღიმილისა.

—დიაღ,—მიუგო ღრეჯით და უგემურათ თეიმურაზმა, რომელიც მასთანვე თითებით უკრავდა მუხლებზე თჳთქოს დიმპლიბიტოს: დიაღ, დედა ჩემმა მოკითხუა მოგახსენათ, და ისურვა თქუენთან დაახლოვება.

—დიაღ მოხარული გახლავარ, და გთხოვ განუცხადოთ დედათქუენს, ეგრეთვე თქუენ დას ჩემი სურვილიცა.

აქ თეიმურაზ გაჩერდა; ამიტომ რომ შემოაკლდა მასალა საუბარისა; ამიტომაც სურდა გამოსჩენოდა მხსნელი ამ საშინელ მდგომარეობისაგან. ბედი იმისი, მხსნელი სწრაფათ გამოუჩნდა.

ლიფსიმემ ამ ლაპარაკში მონაწილეობა ვერ მიიღო; რადგანც მართალი იყო მით, რომ თუალით და წარბით ანიშნებდა თეიმურაზსა გასწორებულიყო. როდესაც თეიმურაზს შემოაკლდა მასალა საუბარისა და მთხოვარის

სახით გადახედა იმან ლიფსიმესა, თჳთქოს ევედრებოდა დახსნას განსაცდელისაგან. მაშინ ლიფსიმე გამოუჩნდა მხსნელად.

—ყმაწვილო! იქნება, როდესაც შემობძანდით, ვერ დაინახეთ ქალები?—ჰკითხა ლიფსიმემ თეიმურაზსა ას-თის სახით, თჳთქოს არ შეიძლებოდა იმისგან ამ გვარი უზდელობა.

—უცებ თეიმურაზ წამოხტება, მიიხედ—მოიხედავს და შეჰყჳრებს—აჰ, უკაცრავათ, თქჳნი ჭირიმე, მამიტევეთ! ეს რა დამემართება, რატო ვერ დავინახე! და თავი დაუკრა ალექსანდრას თავისი ადგილიდამ პირ მო-ცინარობით, მაგრამ პირ მოცინარობა ჰქონდა მაშინ ძალათ მიკერებული, ამიტომ რომ იმას მოსწყდა გული, როდესაც დაინახა ნარნარე, მჯდომარე ალექსანდრასთან, და ატაცებულ სიხარულის მაგიერ, სახეზე მცირე ხანს გამოუხატა ურვა და სევდა; მერმე ისევ ქეიფზე მოვიდა. ალექსანდრამ მიუგო ნარნარის თავის დაკვრით.

თეიმურაზ მივიდა ქალთან.

—ბონჟურ! (კეთილი დღე, ესე იგი, დილა კარგა ყოფნისა). მამაცათ უთხრა ფრანტმა თეიმურაზმა ალექს-ანდრას და მისს ახლო კრესლაზე დაჯდა.

ბონჟურ ლო... პატარა ხანს უკან ჰკითხა ალექსანდრამ: ფრანციცულს ენაზედ (მაიტყობდით თქჳნ, რომ დღეს ახალ პიესას არდგენენო?

თქჳნ მტერს დაადგეს ის დღე, რაც დღე ამის შემ-დეგ, თეიმურაზს დაადგა, რახან ფრანცუცულათ დაიწყო რასაკჳრველია, ამავე ენაზე უნდა გაეგძელებინა ლაპა-

რაკი. მაგრამ ბონჟურის მეტი თეიმურაზმა ფრანციცული არ იცოდა, და დაიწყო ფრანიცულათ ლაპარაკი იმ იმედით, რომ ალექსანდრას ფრანციცული არ ეცოდინებოდა და ამითი უნდოდა გამოეჩინა სწავლა, ნამეტნავათ ბარბარესთან. თვით საქმით კი გამოჩნდა, რომ ალექსანდრამ უფრო იცოდა ფრანციცული, ვიდრე თავ მამწონე ფრანტმა თეიმურაზმა, მაშინ უკანასკნელმა გულში ამოიოხრა და თქჳა: «ახ ეს, რა ღმერთი გამიწყრა!» მერმე, მეტი ღონე რომ არა ჰქონდა, რუსულათ დაიწყო ლაპარაკი.

— Ахъ, какая сегодня прекрасная погода! (ახ, რა მშჳენიერი ამინდია დღეს!)

— უცებ ენის გამოცჳლა თეიმურაზისაგან გაუოცდა, ასე რომ ისი შეიგრა, უყურებდა სტუმარს გაშტერებული, პასუხი უნდა მიეცა და ველარ მისცა. ამ მდგომარეობაში დარჩა რავდენიმე წამს და ლაპარაკიც მოსწყდა. თეიმურაზმა იგრძნო თავისი შეცთომა და—გაშრა.

ბარბარე კი მოერიდა მარიამსა და ლიივსიმესა, თორე ასეთ სიცილს აიტეხდა, რომ თეიმურაზ გაქცეულიყო უსადილოთ, მაგრამ, როგორც ვნახავთ, ამ ქალმა მაინც თავბედი აწყევლინა თეიმურაზს. მხოლოთ საჭირო იყო გამოსჩენოდა მიზეზი იმასთან ლაპარაკისა, ამ მიზეზს მოუთმენლად ნატრობდა და საჩქაროთაც გამოუჩნდა.

ბარბარეს სურდა შებმოდა თეიმურაზსა ერთის მხრით ამიტომ, რომ იცოდა რა აზრი ალექსანდრასი, ცდილობდა აეცდინა მისგან უსიამოვნო ლაპარაკი, მეორეს მხრით, როგორც .იტყჳან, ჯავრი უნდა ამოეყარა. თო,

მწელის, საშიშია გულისწყრომა ქალისა! უსამართლოთ დაჩაგრული და ნაწყენი ქალი უფრო დიდ ვნებას შეამთხვევს ვაჟკაცსა, ვიდრე ორასი მტერი ვაჟკაცს. უარი და ხმალი ქალისა არის ენა, ესით დაუწყლულებს, დაუდაღობს, გაუშრობს ისი გულს ორს მტერსა. დაწყლულება გულისა აწიდ უფრო მძიმეა, ვიდრე დაჭრა ხმლითა და ტყვიით. ქალს აქვს ჩვილი გული, გრძნობს ნაზი. ამატომ მცირედი წყენა ქალის გულსა ძლიერ დააწყლულებს. წყლულება დაჰბადავს შეუწყალებელ მრისხანებასა და შურისძიებასა, და ეს მრისხანება და შურისძიება არ გადივლის, მანამ ქალი კმაყოფილს არა ჰყოფს წყენასა. ამ მდგომარეობაში იყო ბარბარე.

გამშრალი თეიმურაზ, რომელიც აქაც თითებით უკრავდა მუხლებზე თუთქოს დიმპლიპიტოზე, ფიქრობდა ეძებდა სიტყვს, რომ გაესწორებინა შეცთომები და გამოსულიყო ცუდ მდგომარეობისაგან. შინიდამ რომ მოდიოდა, მხოლოთ იმას ფიქრობდა, რომ იმ დღეს უნდა ეთამაშნა როლი განათლებულ და მარდ ყმაწვილ კაცისა. პირველ შეყრიდან ვნახეთ, რომ იმას ადრევე არ დაესწავლა თავისი როლი, ამიტომაც სრულიად დაეკარგა დავთრები, აღარ ახსოვდა თავისი როლი, და მოვიდა ისევ თავისს ბუნებით მდგომარეობაში. მაგიერ მისა, რომ უცხო სახლში, რომელთანაც სურდა დამოყვრება, იმ ქალთან, რომელსაც უნდა მოსწონებოდა, მაგიერ მისა, რომ მოქცეულიყო ზრდილად და პატიოსნათ, თეიმურაზმა თავისს სახის მეტყველებით და შემდგომის ლაპარაკით გამოაჩინა თავისი უგემური და მოუთმე-

ნელი ხასიათები. ალექსანდრამ შეასწრო თჳალი ფრანტსა და შეეშინდა.

ალექსანდრას რასაკჳრველია ვალდებული იყო, სტუმრის გასართობად და ნამეტნავად ცუდ მდგომარეობისაგან გამოსახსნელად, პასუხი მიეცა და გაეგრძელებინა ლაპარაკი,—ამას მოითხოვდა კანონი მასპინძლობისა და ზდილობისა; მაგრამ ვერ გავამტყუნებთ, თუ წარმოვიდგენთ იმ მსხუერპლს, რომელიც ამ ჟამად ალექსანდრამ არ დაზოგა. უხერხო ქცევა თეიმურაზისა, ნამეტნავათ იმისი ლაპარაკის დაწყება ფრანცისცულათ, მოწყვეტა იმავე წამს ფრანცისცულისა და გადასვლა რუსულ ენაზე,-ვის არ გაახარხარებდა! მაგრამ ალექსანდრა ასე არ მოიქცა. ალექსანდრამ იგრძნო თეიმურაზის საცოდავი მდგომარეობა და დიდის შრომით და ძალდატანებით გული შეიმაგრა, რომ მცირე გაღიმებითაც არ ეწყენინებინა გაუსაძლებელ ფრანტისათჳს, ამითი დაიხსნა თეიმურაზ სასტიკის სასჯელისაგან და მწუხარებისაგან. ამით გამოაჩინა თავისი მაღალი გონება, განვითარებული გული და ზდილობა. მაგრამ მაგდენი ხანიც არ გავიდა; და თუ თეიმურაზ მოუთმენლობისა მაშინვე თჳთან არ შებმოდა ბარბარესა, ალექსანდრა უთუოთ იპოვიდა საგანს სტუმრის გასართობად და აცდენდა იმ სასჯელს, რომელიც მიაყენა შემდეგ ბარბარემ. თეიმურაზ თჳთონ არის დამნაშავე, რომ უადგილოთ და უმიზეზოთ შებაასდა ბარბარეს; თჳთან არის დამნაშავე, რომ ალექსანდრა ვერ გაერია იმათ ბაასში და ვერ მოსწყვიტა ეს ბაასი. მაშასადამე ალექსანდრა უნდა იყოს განთავისუფლებული პა-

სუხისგებისაგან წინაშე მკითხველისა.

რომ ვერა მოიფიქრა რა, თეიმურაზმა, სიბოროტით, გულის მოსაოხნებელ საგნად აირჩია ბარბარე.

—დღეს მეორეთ ვხედავთ ერთმანერთსა,—უთხრა თეიმურაზმა ბარბარეს უკადრისის და დამცინებელის სახით. ამით აგრძნობინა ქალს, რომ ისი ღირსი არ არის იმასთან და ალექსანდრესთან ჯდომისა.

—მგონია თქჳენ დარწმუნებული ხართ, რომ მე საუკუნოდ დამრჩება სასიამოვნოთ დილანდელი და ეხლანდელი ჩჳენი ერთმანერთთან შეხჳედრა. ჩემს მხრითაც დარწმუნებული გახლავართ, რომ არც თქჳენ დაგავიწყდესთ სასიამოვნო შეხჳედრა ჩჳენი,—უთხრა ბარბარემ.

—ჩემის აზრით,—უპასუხა თეიმურაზმა მორეშხულ სახით: კაცი თუ ქალი არ უნდა გავიდეს ამ საზოგადოების წრიდამ, რომელსაც ეკუთნის.

—ჩემის აზრითაც,—მიუგო ბარბარემ მეუყსაც ყოფელობით: მხოლოთ უგუნური და უზდელი თავისს საზოგადოების წრიდამ არ უნდა გავიდეს უმაღლესს საზოგადოების წრეში; დანარჩენთ აქჳსთ უფლება გადასვლისა.

—თქჳენ სცდებით. ყველას არა აქვს უფლება გადასვლისა.

—მე არა ვსცდები. ნამდვილ ჭეშმარიტებას მოგახსენებთ.

—მაგალითად,—უთხრა თეიმურაზმა.—გლეხი და თავადი ერთ საზოგადოებას არ ეკუთვნიან. გლეხს თავისი წრე აქჳს შემოვლებული, თავადს თავისი.

—ეგ ამიტომ რომ არ არიან ერთის წოდებისანი,

მიუგო ზარზარემ დამცინებელის ღიმილით: მაგრამ ეგ მაგალითი სრულიად არ მოდის ჩვენს საგანთან. მე მოგახსენებთ, ერთის წოდებისანი ერთი მეორესა არ უნდა თაკილობდეს.

—როგორ?—შეჰყვირა ფერანტმა: გლახას რა ადგილი აქვს მდიდართან!

სილარიბეს ნუ ახსენებთ. პატიოსანი საზოგადოება მიიღებს თავისს წრეში ღარიბსაც, თუ ღირსად იცნა. მხოლოდ შეუდგმელს, უგუნურს და უზდელს არ მიიღებს, გინა ყოველ სათს ტრიალებდეს იმისს წრეში.

თეიმურაზმა თავისსზე მიიღო ეს და სიბრაზით კანკალი დაიწყო. საზღვარი არა ჰქონდა იმისს გულმოსულობასა და მხეცებრივ რისხვას. სირცხვილის ოფლში იწურებოდა.

ალექსანდრა დაჰყურებდა თავისს საქმეს და ისმენდა, უსიამოვნოთ ბაასსა. ამ ბაასიდამ ზედ მიწევნით იცნა თეიმურაზი.

ზარზარეს არა სჯეროდა ამას. იმას უნდოდა კავალეროსანი დაემარცხებინა სრულიად და უფრო შეერცხვინა ალექსანდრასთან. შერცხვენა ვაჟკაცისა იმისთანა ქალთან როგორიც იყო ალექსანდრა, საშინელი სასჯელია. ამიტომაც სურდა გარდეტანა ლაპარაკი იმ საგანზე, რომელიც ეხებოდა თჳთან თეიმურაზსა და, რომელზედაც უნდოდა ლაპარაკი გამოცხადებით. მაგრამ უცებ გადასვლა ერთის საგნიდამ მეორეზე არ შეიძლებოდა, მით უფრო უმეტეს, რომ იქნება თეიმურაზს, რადგან იყო გაშფოთებული, ბაასი აღარ გაეწია და პასუხიც არ მიე-

ცა. ამისი ეშინოდა ბარბარეს, რომელიც. ამიტომ სიფრთხილით შეუდგა განგებ შერიგებასა, რომ მოტყუებით, მოპირდაპირე, მოეგდო მახეში.

—თქჳენმა სიცოცხლემ თეიმურაზ, უთხრა ღიმილით ბარბარემ: ჩჳენი ხუმრობა უცხოს რომ გაეგონა, ჩხუბი ეგონებოდა. ჩჳენ არცარა გასაყოფი გვაქჳს, არც საჩხუბარი. მაგრამ სხჳა კი მრუდეთ დაინახავდა და საქმეთ გააკეთებდა. ყველას თავისი შეხედულობა აქჳს საგანზე: ამიტომ არც ერთი არ გავმტყუნდებით.

თეიმურაზ გაჰკჳრდა მოპირდაპირე ქალის ცვლილებაზე, დაგულისხმდა, გამოფხიზლდა საშინელის არეულებისაგან და დაადგა თავისს დონაზე. იამა ტკბილი ენა.

თეიმურაზ ვერა დროს ვერ მოიფიქრებდა, რომ ბარბარე არ მიეღოთ ალექსანდრას და მარიამს ან პოლიტიკით და გულ გაუსწორებლივ, ან დიდ სულობით და სიბრალულით. ამასთანავე დარწმუნებული იყო, რომ ბარბარე უთუოთ შეიჩივლებდა ამ ამბავს. ამიტომაც წინდაუხედავათ ამხილა ბარბარეს სხჳს სახლში, რომ არ უნდა შემხტარიყო თავისს თავად მაღალ საზოგადოებაში. და როდესაც ნახა, რომ ბარბარე ასეთის სახით იქცევა ამ სახლში, როგორათაც თავისს საკუთარ სახლში, მაშინ, რაღას გაიწყობდა, სახტათ დარჩა და, როგორც ვნახეთ სრულიად გადირია! ბოლოს ბარბარემ რომ შესცჳალა კილო ლაპარაკისა და ბაასი გააკეთა ხუმრობათ, თეიმურაზმა მსუბუქათ ამოისუნთქა, დაივიწყა წყენა და იფიქრა, რომ ბარბარეს, როგორც სჩანსო, არ უამბნია ალექსანდრასათჳს დილახნდელი ამბავი.

ამ კეთილ სულობისათჳს თეიმურაზ მზათ იყო დაე-კოცნა ხელები ბარბარესი. და თუმცა ხელები არ დაუ-კოცნა, მაგრამ სიმაღლიდამ დაეცა, ბარბარეს ფეხთ ქუეშ დაეგო. ასე სუსტი ხასიათის კაცი შემთხვევის მიხედ-ვით ხშირათ იცუ̂ლება. ალექსანდრამ გაოცებული შახედა ბარბარეს ცალის თვალით თჳთქოს ჰკითხა მიზეზი ამ გუ̂არ ლილითვარობისა.

ბარბარემ ცალისავე თვალით ანიშნა ალექსანდრას თჳთ-ქოს უთხრა: « დამაცადეთ, თამაშობას გიჩუ̂ენებთო »

თეიმურაზმა ქალების პანტომიმა ვერ შენიშნა: ისი იგემებდა იმ სიამოვნებას, რომელიც ასე უხუ̂ად გამოი-მეტა მისთჳს ბარბარემ.

—ბატონო თეიმურაზ! თქუ̂ენ მზეს ვფიცავ, უთხრა ბარბარემ ასეთის მართალის სახით, თჳთქოს გული არ უტყუოდა: გასაოცარს რასმე მოგახსენებენ თქუ̂ენის სა-ხლის მომართულობას, ასე რომ მაგალითს ვერსად ჰპოვე-ბენ ქალაქში.

თეიმურაზს ეს ქება გამოუთქმელად იამა.

—მართალი მოგახსენებიათ, უპასუხა თეიმურაზმა: სა-უცხოვოთ მაქუ̂ს სახლი მოწყობილი.

—პარტერში ხომ არა ბძანებულხართ?

—არა?

—საკჳრველია, ჭეშმარიტად, იმ სახით როგორ მოუ-აწყუეთ, როდესაც მაგალითი არ გინახავსთ!

—რა მოგახსენო, როგორც მოვახერხე, მოვაწყე.

—ვბეჭ ნიჭია.

—ბუნების გამომკვლევლები გვარწმუნებენ, რომ დმთვ ი

არას ერჩის კაცსა, თუ კაცმა არ გააჯავრა. ამასვე ყო-ველი კაცი დაგვიმტკიცებენ, თუ ნადირს აქჳს გრძნობა უმიზეზოთ კაცს არას ავნებს! რასაკჳრველია მკითხველს არ გაუკჳრდება, თუ თემურაზ მოტყდა და ცდილობდა მოუმართა თავისს ლაპარაკის კილო ბარბარეს კილოზე, ნამეტნავად მაშინ, როდესაც ბარბარე ამ შემთხჳევაში იმისს გერძ იყო; თჳთან თეიმურაზ მაინც ხომ ასე ხედავდა საქმესა.

—რასაკჳრველია ნიჭია,—გაამეორა ბარბარემ: სად გაიზარდეთ, ანუ სწორეთ, რომელ სასწავლებელში ბძან-დებოდით?

—გემნაზიაში.

—დაასრულეთ კურსი?

—დიახ.

—მგონია მეოთხიდამ, თუ მესამიდამ გამოსულხართ? თეიმურაზს ეჩხვლიტა გულში.

—დიახ მართალია... არევით თქჳა და ველარ დაასრუ-ლა თეიმურაზმა: მაგრამ რა საჭიროა კურსის დასრულე-ბა. წიგნებში ყველა სწერია. წიგნს წავიკითხავ და ყოვე-ლივე ვიცი. შკოლაში მხოლოდ დრო იკარგება, თუ ჩე-მათ არ მესწავლა, დღეს ამ ჩინებს, ორდენებს და ადგი-ლსა, რომელიც მიჭირავს სამსახურში, არა შემთხვევით არ ვიქონიებდი.

—ეგ უფრო დიდი ნიჭია, უპასუხა ირონიით ბარბა-რემ: უსწავლელი, თავისის მეცადინეობით მსწავლული შეიქმნას, დიახ დიდი ნიჭია!—ლიტერატურა გეყჳარე-ბათ!

—ღმერთმა დასწყევლოს, რის მაქნისია! სრულიად არ მიყვარს; ასე გაშინჯეთ გაზეთსაც არა ვკითხულობ.

უნდა მოვახსენოთ მკითხველსა, რომ თეიმურაზმა შეცჳალა აქ თავისი სიტყჳა ამიტომ, რომ შაეშინდა ეგზამენი არ დაეჭერინებინათ, როგორც მოხდება ხშირად ქართჳელებში. მეორე მიზეზი უფრო ის იყო, რომ იმას დიდხანს დაეკარგა კავშირი (თუ ჰქონდა კავშირი აზრებისა) და დაუთმო რა ბარბარეს პირველობა ლაპარაკში, უცოდინობით ველარ მოახერხა დამდგარიყო ერთ სიტყჳაზე, ანუ აზრზე, თუმცა, სიტყჳა და აზრი როგორც ვნახეთ, გონიერი არა ჰქონდა. ბარბარემ ამითი მოიგო რომ გამოაჩინა იმისი უსწავლელობა.

—რომელ საზოგადოებაში გქონდათ მსჯელობა?

—ქართჳელებში აგრე რიგათ არა ვყოფილვარ.

—ვიცი, არსად მინახჳხართ! რასაკჳრველია უკეთესს ხალხში იქნებოდით გარეულნი!... კიდეც იმიტომ... მეცა [illegible]ოქჳ.. მიგიგჰიათ სამღჳდლ სასწავლებელისათჳს: რაღა საჭირო იქნებოდა სწავლა და აღზრდა!,..

ალექსანდრას გულში ეცინებოდა და თჳალით ევედრებოდა ბარბარესა დაჩუმებულიყო; მაგრამ ბარბარე არ დაჩუმდა.

—ეხლა აღარ მიკჳრს, განაგრძო ბარბარემ: დიაღ, აღარ მიკჳრს, რომ თქჳენის მიუწთომელის ნიჭით გიპოვნიათ წყარო სიმდიდრისა. მეცკი ვცდილობ ვიპოვო’ მაგრამ სად არის!.. თუ არ მერწმუნებით...

ბარბარემ ველარ დაასრულა ალექსანდრას ხათრით, და გავიდა იმისს ოთახში. ალექსანდრამ შესწრო თჳალი

რომ ბარბარეს მოუვიდა გული და უნდოდა გამოებრუნებინა თეიმურაზ, და თჳალით სთხოვა ამ გამწარებულ ქალს მოესპო ბასრი.

თეიმურაზმაც შეასწრო თჳალი ქალების პანტომიმასა და მაშინ დაინახა, რომ ბარბარესაგან წარმოთქმული იმაზე ქება იყო მხოლოთ დამცინებელი ირონია. სცო-დავ თეიმურაზსა სირცხვილით კოკორმა ოფლმა დაასხა. ამ დროს უცებ კონსტანტინემ შეაღო კარი. იმას შეჭყუჳა მიხაკო.

თავი 4.

მ ი ხ ა კ ო.

კონსტანტინე, მეუღლე მარიამისა და მამა ალექსანდრასი, რასაკჳრველია იყო გადასული სამოც წელს და თუმცა თმა და ულვაში არა ჰქონდა სრულებით გათეთრებული, მაინც ილებავდა. ბრგე და წამოსადეგი, სახით კიდევ წრიელი და უემშაკო, კონსტანტინე ძჳელ ქართულ ხასიათების და მიმართულებისა, ქართულ ტანისამოსში, გამოგისატავდათ თავისში ძჳელ ქართჳელ კაცსა. იმას ეცო მუქ დარიჩინის სჳრი მაუდის კაბა, იმავე მაუდის შალვარი, შავ ატლასის ახალუხი უყომო, მცირედ განიერი, რომელსაც ევლო გულზე და მაჯებზე დაგრეხილი ყჳთელი ოქრომკედი, ჩექმები გალვარებული, ქჳშის ფერი აბრეშუმის ფერჩატკები. შავ თჳალებში გამობრკიალებდა გულის სიმთელე და ლმობიერება, შუბლზე

ეწერა დაუდევნელობა და უჯავრელობა; მოღიმარ ტუ-ჩებზე სირბილე ხასიათისა.

მიხაკოს ეცო გაზაკინა ანუ სერთუკი შავის ხავერდის საყელოთი და მაჯებითა, რომლებსაც ეკლო გარშემო წითელ მაუდის კანტი; ერთ ბორათ გულზე ჩამწკრივებუ-ლი ელვარე ღილებზე გამოსახულიყო ჯვარედინათ და-წყობილი ზარბაზნების ნიშანი არტილერიის უწყებისა; მხრებზე ეწყო ახლად ნაყიდი შტაბს-აფიცრის ეპოლეტე-ბი სამ სამის პაწაწა ვარსკულავებით; მარჯვენა მხარზე. ეპოლეტის ქვეშ, ჰქონდა ჩამოკიდებული ყვითელ ოქ-რომკედის შორტუპეი, რომელზედაც, მარცხენა მკერდ-თან ეკიდა ხმალი; ყელზე ჰქონდა ანნას ორდენი მეორე ხარისხისა, გულზე წმინდა გიორგის ორდენი მეოთხე ხარისხისა.

მიხაკო თერთმეტ საათზედ წავიდა დროშკით მთავრო-ბასთან გამოსაცხადებლად.. მაგრამ იმას არ ახსოვდა არც ჩინები, არც ორდენები, ის ფიქრობდა მოუწყვეტლივ შინაც, გზაზედაც, მთავრობასთანაც, მხოლოთ ალექსან-დრაზე და ნატრობდა, რომ ერთი კიდევ დაენახა ეს ქალი.. რომელსაც მოაჩქარებდა შინისაკენ; გზაზე შე-ხვდა კონსტანტინე, რომელმაც რამწამს შეიტყო იმისი ბედნიერება, გაიხარა და მაშინვე სთხოვა თავისთან სა-დილათ. მანამდის გულში არა ჰქონდა კონსტანტინესა.. რა საკვირველია მიხაკო აივსო სიხარულით, რომ იმისი სურვილი ასე სწრაფად ასრულდა!...

თეიმურაზ მიხაკოს დანახვით, ელდისა და სიმურისაგან ჭინალამ შუაზე გაიპო, თავს არატრატებდა, სრულებით

დაიბნიდა .

ალექსანდრა სიხარულით აითვთრო, შეწითლდა და ცდილობდა გული რომელიც ძლიერ უცემდა, დაეყენებინა, მაგრამ ვერ დაიყენა და მაშინვე შავიდა თავისს ოთახში, სადაც წიგნს კითხულობდა. აქ ქალმა წყალი ჩაულაპა, გული გაიმაგრა და გამოიყვანა ბარბარე, რომ გულის სიმაგრე შერჩენოდა. მაშინ თეიმურაზთან ბოდიში მოითხოვა, მცირედ ყამ დატევებისათჳს

ალექსანდრა და ბარბარე დასხდნენ თავისს ადგილს.

ამასობაში კონსტანტინემ მიხაკოს მკლავი მკლავში გაუყარა და მიიყვანა მარიამთან.

—ქალო, მარიამ: შესძახა ხმამაღლა: შემოხედეთ მიხაკოს, იმ მიხაკოს, რომელიც გუშინ იყო კაპიტანი და დღეს არის პოდპოლკოვნიკი, და აქჳს წმიდა გიორგის ორდენის კავალერი.

—თქჳენმა სიცოცხლემ სულით და გულით მოხარუ-ლი გახლავარ,—უთხრა მიხაკოს გულწრფელათ მარიამმა და ხელი ჩამოართო: მამილოცავს. დაბძანდით, თქჳენი ჭირიმე!...,

მიხაკო გვერდით მოუჯდა მარიამს.

—ლითვსიმე! იქნება არ იცნობდეთ ჩჳენს მიხაკოსა?- ჰკითხა კონსტანტინემ.

—თქჳენი თავი არ მამიგონდეს, არ ვიცნობდე!

—ჩჳენი ჯიმშერის შვილია, ჩემი გულითადი მეგობრის ჯიმშერის შვილია მიხაკო, უპასუხა კონსტანტინემ: რა მამაგონებდა რომ ჯიმშერს ამისთანა ვაჟი ეყოლებოდა! ჩჳენც გუშინ უცებ გავიცანით.

—ქა!—შეჰკივლა ლიფსიმემ და ორი თითი მარჯუენა ხელისა მიიტანა: ქა, ჩემი ჯიმშერის ვაჟი, მიხაკო! ეს რა მესმის! პოდპოლკოვნიკი! კავალერებით სავსე!—რას მიბძანებთ, თქუენი ჭირიმე!—იქნება მართლა!... მოდი მიხაკოჯან გაკოცო!....

—დღეს სრული ბედნიერი გახლავარ, მეტი აღარ შეიძლება, უთხრა მიხაკომ მარიამსა, როდესაც მოიცალა ლიფსიმეს ხვევნა-კოცნისაგან: ჴელმწიფის წყალობასთან, მთავრობის ყურადღებასთან, მე ვეღირსე თქუენს, ჩემთჳს დაუფასებელ, ალერსსა, რომელიც ახარებს ჩემ გულსა, და ვინატრი, რომ ღირსი ვიყო ამ ალერსისა.

—თქუენმა სიცოცხლემ, მიხაკო,—უპასუხა მარიამმა მხურვალეს გულით: როგორათაც ჩემის რევაზის მაიორობა გამეხარდა, იმის თანასწორათ მიხარიან თქუენი ბედნიერება!

მიხაკომ მადლობა მოახსენა.

—მაგრამ,—განაგრძო მარიამმა ისეთივე სიწრფელით: ისეთი რა ალერსი ნახეთ ჩუენში, რომ ეგრე ბედნიერად ხადით თქუენ თავსა!

—დიდი, თქუენმა მზემ!—უპასუხა მიხაკომ: ამ სახით, როგორც მიმიღეთ, როგორც გიამათ ჩემი წარმატება და ბედნიერება—ჩემთჳს ისეთი ალერსია, რომელსაც მრავალნი ვერ ეღირსებიან!

—კმარა, თქუენ გაზდას, უმაწვილო! ნურც აგრე მჴრეჳასათ მიგაჩნიათ ჩუენი ალერსი! ჩუენ მონატრენი ვართ, ვინც ისწავლის და გაბედნიერდება თავისის ჭკუით, მხნეობით და მეცადინეობით! ჩუენ ვაფასებთ და პატი-

ესავცემთ ამისთანა კაცსა.

—თუმცა მაღალი ფასია, მაგრამ უმორჩილესად გმადლობთ, თქჳენი ჭირიმე....

კონსტანტინემ ლაპარაკი გააწყვეტინა მიხაკოს, რომელსაც უთხრა.

—ეხლა ზემოუბნელებსაც დავხედოთ მიხაკო....

ლიფსიმემ განცჳფრების შემდეგ, რომელიც დაებადა მიხაკოს გაცნობით, მარიამის და მიხაკოს საუბარში ვერ მიიღო მონაწილეობა, ამიტომ რომ შეასწრო თჳალი თეიმურაზსა, რომელსაც ფერი მისდიოდა და მოსდიოდა, და ცდილობდა მოეფიქრა მიზეზი ამ ცუდ მდგომარეობისა.

თეიმურაზ ნამდჳლად იყო ცუდ მდგომარეობაში: ერთის მხრით გული მოსდიოდა ბარბარეზე, რომელმაც გაუქრო, დაუბნელა ღირსება ქალთან, თავისს საცოლო ალექსანდრასთან, ვისთანაც მოსულიყო რომ მოსწონებოდა; მეორეს მხრით მიხაკოს ხედავდა მოცილესა, რომელიც, რასაკჳრველია თჳთანვე გრძნობდა—აჯობებდა დავაში.

ალექსანდრას ჯერ არ უნდოდა, მიხაკო დაახლოვებულიყო იმასთან სალაპარაკოთ; ამიტომ რომ გული კიდევ უთრთოდა და არ უნდოდა გამოაშკარებოდა ასე უდროოთ საიდუმლო გულისა, ამიტომაც ძალა დაატანა ლაპარაკსა თეიმურაზთან. უკანასკნელს გული მოუბრუნდა. კონსტანტინემ მიიყვანა ალექსანდრასთან მიხაკო, რომელმაც დაბლა და მარდათ თავი დაუკრა, თჳთქოს თავისს დედოფალს მეფემ. ალექსანდრა ფეხზე წამოუდგა

და ნარნარის თავის მოდრეკით სულ მოშალა მიხაკო.

ორთავე—მიხაკოს და ალექსანდრის—გული ძრიელ უცემდათ, ორნივე შეწითლდნენ, ორნივე გრძნობდნენ, ერთმანეთის სიყვარულსა.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ ალექსანდრა და მიხაკო, როდესაც მიიყვანა კონსტანტინემ ქალთან ყმაწვილი კაცი.

—ალექსანდრავჯან, შენი სულისა, ჩემო გვრიტო!—ტრფიალებით უთხრა კონსტანტინემ: მიულოცე მიხაკოს ბედნიერებას, იცი რომელი?

—რა მოგახსენო, ჩემო ბატონო?

—პოდპოლკოვნიკობა, წ. გიორგის ჯვარი, ბატარიის კამანდირობა.

—მამილოცავს თქვენი ჭირიმე,—უთხრა ხმის კანკალით სრულიად აწითლებულმა ალექსანდრამ მიხაკოს: ღმერთსა ვთხოვ, მომატებული თქვენი ბედნიერება მენახოს?

—გმადლობ, თქვენი ჭირიმე,—უპასუხა ჰგრეთვე შეწითლებულმა მიხაკომ: უმორჩილესად გმადლობთ.

—მიხაკოჯან, მამილოცავს,—შენკი გენაცვალოს მამიდა! შეჰკივლა ბარბარემ და დაჰკოცნა ძმისწული: აგრე უნდა ყმაწვილო! როგორ არ შემატყობინე!—ჯერ, მანამ აქ არ მოხვედი, სრულებით ვერ გიცანი: უთუოთ გამდიდრდები, როგორც იტყვიან რუსები.

—თქვენმა სიცოცხლემ, მამიდა! დღეს დილით მამივიდა პრიკაზი (ბძანება). მანამ ვიყიდი . . . მანამ მადლობას მოგახსენებდი მთავრობას, დღე გამოვედი, და—პირდაპირ აქ გიახელ, თორე . . . . . სადილათ თქვენთან

გაჭირებდი.

—თეიმურაზ!—ჰკითხა კონსტანსტანტინემ: არ იცნობთ მიხაკოსა?

—არა; ბედნიერება არა მაქჳს.

თეიმურაზ მივიდა მიხაკოსთან, რომელსაც ჴელი ჩა-მოართო და უთხრა:

—... თეიმურაზ... გთხოვ მიცნობდეთ.

—მიხეილ!..

ამასობაში ალექსანდრა გამხნევდა.

ბარბარე, ქალო ბარბარე! დაუყჳრა კონსტანტინემ: რა დროს ლაპარაკია: მოდი ნარდი ვითამაშოთ. მაგრამ, არა; ნუღარ გაირჯები. ლიფსიმეს ვეთამაშები, ლიფსიმე, გნებავსთ ნარდი?

—ბატონი ბძანდებით, თქჳენი ჭირიმე, წამოიყჳრა ბებერმა ლიფსიმემ შორიდამ..

დაუტრიალდეთ ყმაწჳლ ქალებსა და ვაჟებსა.

ალექსანდრა ცდილობდა პირველ შემთხჳევაშივე არ შელაპარაკებოდა მიხაკოსა, მანამ გული კარგა არ დაუმ-შჳდდებოდა და არ მოშორდებოდა თეიმურაზ.

თეიმურაზ იყო გახარებული, რადგან ალექსანდრამ მიხაკოს ყურადღება არ მიაქცია და ირჩია ისევ იმასთან დროს გატარება, ვიდრე მიხაკოსთან. მიხაკოს ქცევა უკჳრდა, რადგან ისიც არა ცდილობდა დალაპარაკებოდა ალექსანდრასა. ასეთი გაშორება ყმაწჳლ ქალისა და ვა-ჟისა ერთმანერთისაგან აღტაცებით იამა კავალეროსან ფრანტსა. მაგრამ პატარა ხანს უკან, როდესაც დაგუ-ლისხმდა, აზრები შეიკრიბა, ფრანტს დაებადა ეჭჳ, რომ

უმაწჳლი ქალი და ვაჟი განგებ იქცეოდნენ ასე, და— ჭმუნვა მოეცა იმისს გულსა და სახესა.

ლიფსიმე ნარდს ყურს არ უგდებდა, როგორც ალექსანდრასა და თეიმურაზსა შორიდამ თჳალით ზვერავდა და კმაყოფილი იყო ალექსანდრასი, რადგანც ისი განსაკუთრებით დროს ატარებინებდა თეიმურაზსა.

სადილობის დრომ მოატანა და მსახურმა მოახსენა ბატონებს: სტოლი მზათ არისო. ყველანი აიშალნენ.

ალექსანდრას არ უნდოდა, რომელიმე კავალერს წაეყვანა ისი. არ უნდოდა კავალერათ თეიმურაზი, რადგან იმასთან შეხება ეზრზინებოდა, მიხაკო—მოხსენებულ მიზეზების გამო; და რომ კავალერებს არ დაესწრათ მკლავის მირთმევა, მაშინვე, რამწამს წამოდგნენ, ქალმა დაუწყო ბარბარეს რაღაზედაც ჩურჩული, წყნარა მკლავი მკლავში გაუყარა და წაიყვანა.

ალექსანდრას ქცევა თეიმურაზს ეწყინა; რადგანც იმას უნდოდა სტოლზე მოსჯდომოდა ქალს გვერდით, იმიტომ რომ გრძნობდა სიყჳარულსა, მხოლოთ მისთჳს რომ დარჩება თავისს საკუთრებად.

მიხაკო დატრიალდა იქვე და ელაპარაკებოდა თეიმურაზსა იმ აზრით, რომ ჯერ ქალები დამსხდარიყვნენ სტოლზე და მერე აერჩია ისეთი ადგილი თავისთჳს, საიდამაც შესძლებოდა ხან და ხან ცალის თჳალით შაეხედა ალექსანდრასათჳს.

ამასობაში ლიფსიმე დაუახლოვდა თეიმურაზსა და საიდუმლოთ უთხრა:

—თეიმურაზ! რატო ეგრე ხართ? გამხიარულდით! სა-

ქმე სრულებით გადავწყჳეტეთ: ალექსანდრეს გაძლევენ. დღეს ხომ ხუთშაბათია; დიაღ: დღეის სწორს ნიშნობა იქნება, მოემზადენით.

ლიოვსიმე სტყუოდა, ამიტომ რომ კონსტანტინემ ჯერ არა იცოდარა ამ საგანზე. მარიამმაკი გადაწყვეტით არა უთხრარა.

სტოლზე თავს დაჯდა მარიამ. მარჯვნივ მოუჯდა ალექსანდრა, რომელმაც ძალათ მოისო გვერდით ბარბარე. მარცხნივ მარიამისა დაჯდა ლიოვსიმე- ამან დაივიწყა თეიმურაზ და მიიწვია თავისთან მიხაკო. მიხაკოს მოუჯდა კონსტანტინე. თეიმურაზს შეხვდა კავალერობა ბარბარესი.

ჯავრით აღარ იყო თეიმურაზ, რომ ბარბარეს მოუჯდა. რაღაცა ბოროტი სული არ აშორებდა იმას ამ ქალსა.

მიხაკოს ნატვრა აუსრულდა და იყო კმაყოფილი თავისს ხვედრისა.

სადილზე მიხაკო და ალექსანდრა იყვნენ საკჳრველად მოკრძალებით და მოთმინებით. სულ ორჯელ ან სამჯერ არ შაუხედავთ ერთმანერთისათჳს, ისიც ქვეშ-ქვეშ ცალის თვალით და იმ დროს, როდესაც ან ერთი და ან მეორე ელაპარაკებოდნენ ვისმე, ასე რომ არც ერთხელ ალექსანდრას თვალი არ შეხვედრია მიხაკოს თვალსა..

დაუტეოთ ესენი, ამიტომ რომ ზალის შემოსავალ კარებს უკან რაღაც ანბავია, მივხედოთ იქაც.

თავი 5.

მ ა რ ი კ ო.

ზალის კარებს-უკან იდგა მარიკო; რომელსაც ეხჳა,

ანუ სწორეთ, მოუბრუნდნა თავისი ყვითელი ბაღდადი, და რომელიც უყურებდა მიხაკოს და ალექსანდრას და შეჰხაროდა მათ, როგორც ლიფსიმე თეიმურაზსა; «ნეტავი ღმერთმა ინებოს თქჳენი შეუღლება მიხაკო და ალექსანდრაჯან!» თქჳა მარიკომ და გულში მუშტი ჩაიკრა.

ამ დროს შეიპარა ქურდულათ პატარა კაცი,—გოჩუნა. ამან გადაავლო თჳალი მარიკოს; იცნა. წუნარ-წუნარა, ფეხის აკრეფით დაუახლოვდა მოახლეს და უმგზავსის ღრეჯით უჩქმიტა გვერდში.

—დასწყევლოს ღმერთმა! შეჰყჳრა მარიკომ; ეს რა მამეჩჳენა! რა სულიერია: ადამიანია თუ ქაჯი!

გოჩუნამ ხმა არ გასცა, მივარდა ღრეჯით გოგოს და კიდევ უჩქმიტა.

—ვისი ოხერიხარ! აქ რა გინდა?

გოჩუნამ კიდევ გაამეორა ალერსი.

—ღმერთო დამიხსენ შენის რისხჳსაგან! თქჳა მარიკომ და პირჯჳარი გამოისახა: ვინა ხარ?

მაინც კიდევ გოჩუნამ ხმა არ გასცა და კიდევ მეოთხედ უჩქმიტა,

მარიკო მოთმინებიდამ გამოვა და წაჰკრავს გოჩუნას კისერში მუშტს ისე ძლიერ, რომ ის კედელს მიეხლება.

—დაგწყევლოს ჩემა გამჩენმა, შე აყეფებულის შჳლო! ჰოდა ასრე! უთხრა სიკაპასით გაშმაგებულმა გოჩუნამ: რასახით წამკრა კისერში! უჰ!

—დაიკარგე აქედამ?

—არ წავალ!

—დაიკარგე მეთქი?

— რო მოკჳდე, არ დავიკარგები.

გოჩუნა ერთ ადგილს გაშეშდა. მარიკომ უყურა, უყურა, გაიცინა და ზალაში დაუწყო ყურება ბატონებსა.

გოჩუნა მიეპარება და წელში მოხვევს ხელებსა.

მაშინ მარიკომ სტაცა თმაში ხელი და თრევით გაიყჳანა ბალკონზე.

— ეხლავ მითხარ, ვინა ხარ, აქ რათა ხარ? ჰკითხა მარიკომ მრისხანებით.

— ნუ მიწყრები შენი ჭირიმე, აგრემც თავს შემოგევლები, ტლეთ დაგედები! ნუღარ მცემ!

— ვინა ხარ?

— თეიმურაზის ბიჭი ვარ.

— აქ რათ მოსულხარ?

— ბატონს ვიახელ.

— შენი ხლებას რა საჭირო იყო; თვითონაც კარგა მოვიდოდა?

— სადაც ბატონია, ემაც იქ უნდა იყოს. ბევრი მაჭამე, ღვინო, დამალევინე: მშიერი ვარ.

— სახლში არა გებადათრა, რომ აქ მოხვედი სასუნსლავათ?

— ეჰ, მე ვინრას მადირსებს! მე ძაღლი ვარ, ჭა— დიახ, ღორი ვარ.

— ძაღლებს ძვლებს გადუყრიან, ღორებს წუმპე ეყოფათ. წადი! შენ ბატონს ძვლებიც ექნება, წუმპეცა.

— ეგ არის ძნელი, ჩემთჳს არც ძვლები აქჳს არც წუმპე, ასე გაშინჯე—და რადა გაშინჯო, ბევრი მაჭამე, ღჳნო დამალევინე, თორე რაც ვიცი, არ გეტყჳ აი.

—საიქმელი რა გაქჳს?

—ებ მე ვიცი.

მარიკომ ისურვა შეეტყო საიდუმლო პატარა კაცისა და მიუტანა ყველი, პური და ერთი ბოთლი ღვინო.

გოჩუნა მგელივით მივარდა პურსა და ყველსა, სჭამდა სიხარულით ძალიან ჩქარა, წლაპა-წლუპით, გეგონებოდათ, ერთი კჳრის უჭმელი იყო; ჭამაში თჳალებს იე-ლმებდა, სახეს იღრეჯდა, ამიტომ რომ დიდრონი და-ულეჭავი ლუკმები ხშირათ დაადგებოდა ხოლმე და ძლივ-ძლივ ვაი-ვაგლახით ჩაჭყლაპავდა; კიდევ ღჳნო შველოდა, თორე დაიხრჩობოდა.

მარიკო შიშისზარმა აიტანა,—ასეთი საშიში იყო გოჩუნა, ნამეტნავათ ჭამაში!

გოჩუნა ღჳნომ გაამხიარულა და თჳთქმის დაითრო, თუცა ნახევარი ბოთლი არ დაელია. ხშირათ გახედავდა ბოთლს; შიოს მარანი ეგონა და გამოუთქმელ სიამოვნე-ბას გრძნობდა.

—აბა, ეხლა მითხარი რაც იცი! უთხრა მარიკომ.

—ბატონიხარ. და დალია პატარა კაცმა ღჳნო და გახედა ბოთლს: დასწყევლოს ქრისტემ! შიოს მარანია!

—თქჳ რადა? გაკჳვრებით უთხრა მარიკომ.

—ნუ კჳრობ და, გეტყჳ მეთქი.

—ყურს გიგდებ.

—შენ რა გქჳან?

—რათ გინდა იცოდე ჩემი სახელი! შენ თქჳ.

—მაშ, აბა, როგორ უნდა დაგიძახო.

—გოგო, ქალი, მოახლე, გამდელი.

—ჭო, გოგოჯან! არ გინდა რომ გაგაბედნიერო?

—რატომ არ მინდა. რა სიგიჟე იქნება რომ ბედნიერება დავითხოვო!

—ჭკვიანი ყოფილხარ, ქალოჯან! შენი ჭირიმე, რომ ჭკვიანი ხარ!

—რასა ბოდავ. მე უმზგავსო! თქვ რაღა რასაც ამბობ?

—ქხლავე,—არ გინდა ხავერდის კაბები გეცოს?

—მინდა.

—ჭო გოგოჯან! არ გინდა ლამაზი ბეჭედი გქონდეს?

—მინდა

—ჭო, შენი ჭირიმე! ეგრე, შენ გენაცვალე!—არ გინდა ფულები ჯიბეში გეყაროს, რომ დადიოდე ჯიბე გიჩხრიალებდეს?

—მინდა.

—ამაების სულ, სულ მოგცემ.

მარიკომ გულიანად გაიცინა, ასე რომ სული ძლივ მოიბრუნა და ცრემლები სიცილისაგან გადმოყარა.

—თვითან შენ სასაცილო ხარ და მე საიდამ მამცემ სიმდიდრესა! უთხრა კასკასით მარიკომ,

—გეუბნები მეთქი და, სულ მოგცემ მეთქი.

—აბა როგორ?

—ჩემი ბატონი, ჭო დიაღ, ის ტიელი მდიდარია.

—მერე?

—თუ სკამებს ჩაცმევს მეთქი ხავერდის კაბასა, შენ უფრო არ ჩაგაცმევს ხავერდის კაბასა!

—მერე?

—გიყიდის, გოგოჯან, ბეჭდებსა.

—მერე?

—ხევრის, ნევრის ფულებს მოგცემს, ჯიბეს აგივსებს.

—მერე?

—ოჰ მეთქი ყველას მოგცემს.

—მერე?

—მერე ღვინო დავლიოთ.—ღმერთმა, როგორც მე მა-ნდა, ისე გაბედნიეროს...

—მე რომ არ ვიცი, შენ როგორ გინდა ჩემი ბედნიერება, ახლა მადლობა როგორ გითხრა!

—როდესაც გეტყვი, მაშინ დამადლე, ოჰ გოგოჯან!

—აბა თქვ.

—აგე გითხარ, ხავერდის კაბას ჩაგაცმევს მეთქი ის ტიალი ჩემი ბატონი.

—რათ ჩამაცმევს?

—ოქროს ბეჭდებს გიყიდის მეთქი.

—რათ მიყიდის?

—ფულებს ჯიბეში ჩაგიყრის.

—რათ ჩამიყრის?

—ლამაზი ხარ მეთქი და!

—მერე იმას რა მე რომ ლამაზი ვარ?

—მოსწონხარ.

—ქალაქში ბევრი ლამაზია, რადა მე მამწონს?

—ისინიც იმისი არიან. სულ იმისი არიან მეთქი,

—რომლის უყვლებით?

—რაო? ეგ რო ვერ გაიგე: უფალი! რასა ჰქვიან.

—უფალი?

—ყველა ლამაზი თეიმურაზისა რათ არის მეთქი?

—ჰო! ჰო!—დაღრია გოჩუნამ ლეკო.

—მითხარი რადა?

—რა?

—ყველა ლამაზი შენი ბატონისა, იმ ტიელ შენ ბატონისა, როგორც შენ ახსენებ, რათ არის?

— მოსწონს.

—მერე რომ მოსწონს?

—იმისი უნდა იყვნენ, გეუბნები და, იმისი უნდა იყვნენ.

—ახლა ჩემგნით რა გინდა?

—უნდა წამომყვე ბატონთან.

—მერე?

—მერე, შენ მოხვალ.

—მერე?

—მერე კიდევ წახვალ.

—მერე?

—კიდევ მოხვალ.

—ჯერ რამდენი ლამაზი მოგიტყუებიათ შენ და შენ ტიელ ბატონსა?

—აბა დაითვალე. (და დაითვალა გოჩუნამ თითები) ერთი, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი. ეს ხომ ხუთი?

—ხუთი.

—ეს ექვსი, ეს შვიდი, ეს რვა, ეს ცხრა, ეს ათი, ესეც ხომ ათი?

—ათი.

—ეს თერთმეტი, ეს თორმეტი, ეს ცამეტი, ეს თოთხმეტი, ესეც ხომ თხუთმეტი?

—თხუთმეტი.

—თექჳსმეტი, ჩჳდმეტი, თჳრამეტი?

—თჳრამეტი. მეტი არ მოგიტაცნიათ?

—არა, გოგო! მე მარტო თვრამეტი მომიყჳანია, მეტი არა. რამდენი თჳთან მოუტყუებიათ ეგ აღარ ვიცი.

—მაშ მე მეცხრამეტე ვიქნები?

—ჰო დიაღ მეცხრამეტე იქნები, ერთიღა აკლდება ოცსა.

—შენ თავათ მოხველი ჩემთანა, თუ შენმა ტიელმა ბატონმა გამოგგზავნა?

—ჩემთავათ.

—შენ თავათ რათ მოხველი?

—იმიტომ, გოგოჯან, რომ ვიცი, შენმა მზემ, ვიცი მოსწონხარ.

—მაინც მანამ იმას არ დავებარებინე, შენ არ უნდა მოსულიყავ.

—ბძანება მაქჳს მოცემული: ან უნდა მოვიტაცო ვინც ლამაზია, ან მოტყუებით წავიყჳანო.

—რამდენი მოგიტაცნია?

—თერთმეტი.

—რამოდენები იყჳნენ?

—პაწაწები.

—რამდენის წლისა?

—თჳრამეტისა, ცამეტისა...

—მე რომ ოცისა ვარ, როგორ მამიტაცებ?

—შენ წამოხჳალ.

—მე არ წამოვალ.

—ბედნიერება დაგეკარგება.

—როგ‧რ?

—შენი თავი მიცოცხლოს ღმერთმა ბევრი ხანი, ბევრი წელიწადი და დალია გოჩუნამ ღჳნო.

—რათა მლოცავ?

—მიყუარხარ, გოგოჯან, ძალიან მიყუარხარ.

—როგორ გიყუარვარ!

—სულით და გულით, ჭო სულით და გულით,

—თუ გიყუარვარ, შენ ტიელ ბატონს რაღათ მაძლევ.

—ჯერ იმას, მერმე მე, სიკუდილამდინ.

—ანა როგორ?

—ღუდელით, წიგნის წაკითხვით, საყდარში, ფოჩებიან გჳრგჳნით,

—ჭა, ჭა, ჭა! გაიკასკასა მარიკომ: რახან ეგრეა, ისევ არა სჯობს მე და შენ ჯუარი დავიწეროთ. დაე შენმა ტიელმა ბატონმა უხეიროთ იაროს.

—ფულებს ვიღა მოგუცემს! ჭო, დიახ, ფულები გვინდა. ბატონი რომ მოგცემს ფულებსა, მაშინ შევირთავ, წავიდეთ სოფელში; იქ მე მეწისქვილეთ დავდგები, ღორებს გავიჩენთ; მერმე ღორებს რო გავიჩენთ, გავყიდით, და რო გავყიდით, ძროხას ვიყიდით, და ძროხას რო ვიყიდით, რძეს მოვწველავთ. უჰ, რა სახით მიყუარს ის ტიელი რძე! რძეს რო მოვწველთ, ვჭამთ, ჩუენ შვილებსაც ვაჭმევთ. ჭო, გოგოჯან!

—მეხიკი დაგეცეს მაგ სასაცილო თავზე! ქოქოლა მიაყარა მარიკომ და თავში ჩასთხლიშა: დაიკარგე აქედამ შე სასაცილო, შე კაცთ არა მსგავსო!—

მარიკომ ბიჭებს დაუძახა, რომელთაც თრევეთი გაიტ-

ანეს ქუჩამდინ გოჩოსნა; ამიტომ რომ თავისს ნებით არ მიდიოდა.

თავი 6.

გამომცდელი.

ჩუღურეთს, მაღლობზე, დგას სახლი, რომელიც გაიყოფება სამ ოთახად, და რომელიც დასცქერის ქალაქს. სახლი დღესაც გაუელისავია. სახლს წინ აქვს დერეფანი, რომელსაც ხურავს ჭერი, დამაგრებული რავენიაძე ხის ბოძებზე. ერთი ოთახი, მარცხნივ, ამ რვა წლის წინათ იყო ყვითელ წამლით შეღებილი, ოთახს ჰქონდა ორი ფანჯარა, მოგრძოდ თეთრად შეღებილები, და ორი კარი შეღებილები: ერთი ფანჯრების შუა, მეორე შეაერთებდა დასამოყენ ოთახებში; ადგილზე ქონდა აგური. ამ ოთახში იდგა ერთი გედელაძე მეორე კედლის ტახტი, რომელზედაც ეგონა ჯერ ნუხუჯი ფარდაგი. მეორე ხალიჩა, ხალიჩაზე ქეჩა; მარჯვნივ ფანჯარასთან იდგა უბრალო სტოლი. წითლად შეღებილი, რომელზედაც იდგა მისის ოთხკუთხადა საწერელი თავისის კალმით და ერთი თუ ორი ისარი დაწერილი ქაღალდი. სტოლის აქეთ-იქით და მარცხენა ფანჯრის წინ ჩამოწყობილნი, ხუთი თუ ექვსი სკამები სხვა და სხვა ფასონის და სხვა და სხვა ფერით შეღებილები და გადაკრულები მაღლურჯი ჩითით.

შემდგომ მეორე დღეს აწერილის წინა თავებში სცე-

ნებისა, მეორე სასოს დილით, ხსენებულ ტახტზე იჯდა მოკეცილი, მწუხ ნე ნაზუქის ახალუხით, ჩეჩნი მცნობი გორგასში, რომელსაც მუხლებზე ედო საგმაოდ გაჩარჩე-ბული თეთრი მუთაქა, მუთაქაზე სტაქნით ჩაი, და მეჯარა მარცხენა ხელში ჩიბუხი.

—გოგო! მეჭურა გარეყასწავ.

ხმა არვის გასცა.

—გოგო, მე მა..! დაიყვირა კიდევ ბატონმა.

—გაიხლებით! მეორე ოთახიდამ უპასუხა გოგოამ, რო-მელიც მაშინვე შევიდა ბატონთან.

გოგო იქნებოდა ცამეტის ანუ თოთხმეტის წლისა. თმა ჭკორად აწეწილი, დაუვარცხნავი—თავზე არა ეხურა. კაბა ძეო ჩაქსულა დამაგალონის. ჭუჭყიანი და დაგლე-ჯილი—სიმჭრალის და ჭუჭყის გამო ვერ შესამჩნევად-ეთ რა ფერი ყოფილა დამაგალონი. გოგო იყო ფეხშიშ-ველა, ხელებით დაუბანელი, ფეხებ მოტუტლული.

—რას მიბძანებთ, ბატონო? ჰკითხა გოგომ.

—მაჭარი მომიტა.

ერთი წამის მაჭარი მოურბენინა გოგომ ხელით და მი-ართვა ბატონს. ბატონმა არ დაიჭირა გოგოს ხელებისა, გამოართვა მაჭარი, რომელიც იმ ერთ წამს გაჭუჭყიანე-ბულიყო გოგოს ხელში, და ჩაიგდო სტაქანში.

—სოსია ბიჭი სად არის?

—შინ გახლავს.

—რა მაიტანა ბაზრიდამ?

—ხორცი.

—წადი ქალბატონს მოახსენე, მე დღეს მთელი დღ-

ით სხვაგან ვიქნები; სადილათ ნუ მამიცდით.

—ბატონი ბძანდებით.

გოგო გავიდა.

—დასწყევლოს ღმერთმა ჩემი ეშმაკი! თქვა გორჯასპიმ: სხვს უბედურება მე რათ მიხარიან! მიხაკოს არა დაუშავებია რა ჩემთვის, ვიცნობ, მიცნობს, ძლიერ კეთილშობილი კაცია, მრავალჯერ უსიამოვნებია ჩემთვის, მიზეზი არა მაქვს ბოროტი შევამთხვო, მაგრამ მიხარიან, რომ ბოროტ თეიმურაზს უნდა შეეწიოს ბოროტ საქმეში. საკვირველია, შემიძლიან ავაცდინო ამ კარგ ყმაწვილკაცს უბედურობა, და კი ვერ ავაცდენ. არ მინდა და ვიჩადი? არა· მინდა, სული მიმებრძვის ვყო ცუდი. სწორეთ ვამბობ: მტერს, მწყინს, მეთავილეა თუ სხვას ჩემზე მეტი ღირსება აქვს. ბედნიერი სხვა რათ არის, მე რა ვარ! რატომ მე ყველაზე მომატებული არა ვარ, სიმდიდრით, კაცობით, ჭკვით?—რახან არა ვარ, მეც გამოჯავრებული ყველასთვის ცუდს მოვინდომებ, ყველას ჭკუას დავიწუნებ, ყველას კაცობას დავამცირებ. ყველაზე ცუდს გატყუ, არა ვის კეთილს არ დავაყრი.... თეიმურაზი?—ოო, იმაზედაც უნდა ვიფიქრო!....

გორჯასპის სიტყვა გააწყვეტინა გოჩუნამ თავისის უცების შესვლით.

—ბატონი გორჯასპი აღდეგმელოს ღმერთმა!—მოახსენა გოჩუნამ და დაბეჭდილი წიგნი მიართო.

—აა, ჩემ გოჩუნას გაუმარჯოს. რასა იქ, ბიჭო?

—გახლავარ, ჩემო ბატონო.

გორჯასპიმ წიგნი გახსნა, რომელშიაც იდო ათთუმნ-

იანი დეპოზიტი. წიგნში ეწერა:

«ძმაო გორჟასპი.

«ამასთან გიგზავნი ათ თუმნიანს. გასამრჯელო არ გეგონოს: შენი გასამრჯელო, როგორც გითხარ, ვერცხლის სერვიზია; ამის გარდა სხუა ფრიადაც გასიამოვნებ. გთხოვ მე და შენ რო ვიცით ის საქმე დღესვე დილით დაიწყო და დღესვე დაასრულო. პასუხს ველი მოუთმენელად.

შენი თეიმურაზ.

—გიყაი, ოხერი,—წაიბუტბუტა გორჟასპმა და ათ თუმნიანი დეპოზიტი ჯიბეში ჩაიდო: ლილახანა ხომ არ არის! სად გაგონილა ერთ დღეს აუსრულდეს, რაცა სწადიან! კაცმა საქმე ისე უნდა დაიწყოს, წაიყვანოს და დააბოლოვოს, რომ არაში დაიჭირონ.—დაჯექ ჩემო გოჩუნი.

გოჩუნამ ადგილზე მოიკეცა.

—გოგო!—უთხრა გორჟასპიმ.

—რას მიბძანებთ, ბატონო! მოახსენა გოგომ.

—ბ თლით რომ არაყია, გამოიტანე და სტაქანიცა.

გოჩუნა სიხარულით შეხტა.

გოგომ გამოიტანა ბოთლი და სტაქანი.

გორჟასპიმ დაასხა და მისცა გოჩუნას. უკანასკნელმა დალია ცხარე არაყი და საძაგლათ დაიღრიჯა.

—რაო, გოჩუნი, ცხარე იყო?—ჰკითხა გორჟასპიმ; მერმე გოგოს უბძანა: თეფშით ყველი და პური გამოუტანე და ერთი ბოთლი ღვინო.

გოგომ მოართო გოჩუნას საუზმე.

არაყმა და ღვინომ ააბულბულეს გოჩუნა. გორჯასპიც ამას ელოდა.

—გოჩუნი! შენი ბატონი ცოლს ირთავს? ჰკითხა გორჯასპიმ გამომცდელობით.

—ჩემი ბატონი ყოველდამე ირთავს ცოლსა, არც ერთი კი სამუდამო არ შეხჳდა, თქჳნი რისხჳა არა მაქჳს!

—მე სამუდამო ცოლზე გკითხავ.

—აბა მე რა ვიცი, ბატონო გორჯასპი! მე, ძაღლა-თაც არავინ მაგდებს, როცა უჭირს, მე კარგი კაცი ვარ; როცა არ უჭირს, აღარ ვახსოვარ. ჯერ ჩემგან მიყჳანილი თვრამეტი ცოლი ჰყოლია; ეხლაც მიუა მეცხრამე-ტე, ჰო დიახ,

—რა ღმერთი გარისხჳა!—გოჩუნი!

—შენი ჭირიმე!

—გუშინ სადიყო თეიმურაზ სადილათ?

—კუკიაში, აი, ვიღაც კოსტანტინე რო არის, იმას-თან.

—კოსტანტინეს ქალს ხომ არ ირთავს შენი ბატონი?

—არ ვიცი.

—შენ ხომ კოსტანტინეს სახლში არ გაუგზავნიხარ თეიმურაზს რისთჳსმე?

—როგორ არა, როგორ არა, ბატონო გორჯასპი. გუშინ დილით ღამიან, ჯერ ცისკარი სადიყო, დიახ, ჩუ-მო ბატონო გორჯასპი, ჯერ ცისკარი არ ამსსულიყო, ბატონმა გამაგდო,—ძაღლსავით მათრევს შენმა მზემ, ბატონო გორჯასპი,—და რო გამაგდო, მიბძანა: წადიო, უთვალთვალეო კოსტანტინეს გოგოსო, ჰო დიახ კოს-

ტანტინეს გოგოსთა, და საცა წავიდესთა, მოდი და მითხარო.—ასე იყო შენიჭირიმე, ჩემო ბატონო გორჯასპი.—ღმერთმა გადღეგძელოს, ბატონო!...

—მერმე რა ნახე?

—რა ვნახე!—ლამაზი გოგო გამოვიდა და წავიდა ნემენცებში.

—ვისთან მივიდა?

—არ ვიცი.

—მარჯვნივ, თუ მარცხნივ წავიდა?

—აქეტკენ, მარჯვნივ

—რომელ სახლში შევიდა?

—მეხუთეში.

—მეხუთეში ხომ დგას აფიცარი მიხაკ. . . . . არ იცნობ?

—არა, ბატონო გორჯასპი,

—რაო, ბატონმა არაგითხრარა, როდესაც შინ დაბრუნდი?

—როგორ არა, წვრილათ გამომკითხა, როდის წავედი, როგორ დავიმალე, რა ვნახე, ამიტყდა, წიგნი ექნებოდათ გოგოსთა; არა მეთქი, მოვახსენე. ნემენცების სახლიდამაც წიგნს გაატანდნენო გოგოსთა, ჰო დიაღ წიგნსო.

—მაშ წიგნი არა ჰქონდა გოგოსა არც შესვლით, არც გამოსვლით?

—აბა რათ დამანახვებდა, შენიჭირიმე!

—შენ როგორ ფიქრობ: გოგო რისთჳს მივიდა იმ სახლში?

—აბა კარგ საქმისათჳს იმ დროს რა უნდოდა გოგოს სხჳასთანა!

—სხჳა ეჭჳ არა გაქჳსრა?

—არა.

—შენი ბატონი რათა სდევნის იმ გოგოსა.

—თავისთჳს უნდა.

—შენათ ფიქრობ ეგრე, თუ ბატონმა გითხრა.

—მე ასე ვფიქრობ; ბატონს არ უთქვამს.

გორჟასპი დაფიქრდა. ბოლოს გულში თქჳა: უთუოთ მისკო ცდილობს შეირთოს ალექსანდრა; თეიმურაზ კი ეცილება. »

—ბატონო გორჟასპი!—მოახსენა გოჩენამ: ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლშჳლი! და გადაულაპა სტაქანა ღჳნო.

—გოჩენი! სხჳა ხომ არავინ ყოფილა ამ ორდღეში თეიმურაზთან?—ჰკითხა გორჟასპიმ.

—როგორ არა, ბატონო გორჟასპი, იყო. რო, დიალ. გუშინ რო წიგნი მოგართჳ, ერთი წიგნიც მიუტანე ლიფსიმესა.

—როდის იყო ლიფსიმე?

—მაშინვე წავიდა ჩემ ბატონთან.

—ხშირათ დაიარება ხოლმე ლიფსიმე?

—ადრე გვიან—გვიან მოდიოდა, ეს ერთი კჳრაა, ჩქარ—ჩქარა მოდის.

—ხომ არ გინახავს, ლიფსიმე საით წავიდა?

—როგორ არა, ბატონო გორჟასპი! ჩემა ბატონმა დამადევნა ლიფსიმეს უკან, და ვნახე, ლიფსიმე შავიდა პირდაპირ კონსტანტინეს სახლში.

—სწორეთ, წაიბუტბუტა გორჯასპიმ: სწორეთ, ღი-ფსიმე შუამავალი იქნება.

—მადლობელი გახლავარ, ბატონო გორჯასპა,—უთხრა გოჩუნამ და თავი დაუკრა.

—გაათავე საუზმე?

—გავათავე. თეფშებზე და ბუტილკაში აღარა არისრა.

მაშინ გორჯასპი მივიდა სტოლთან და დაწერა:

«ჩემო თეიმურაზ.

«შენი წიგნი მივიღე; მივიღე ეგრეთვე რაც გამოგე-ზავნა.

«მაგრამ იმ საქმეს მე დღეს ვერ შეუდგები, რადგან-აც საჭირო საქმეები მაქვს და მთელ დღეს მოუნდები. ჩემს ხელში არ არის, თორე შენი გულისთჳს საქმეებს თავს დავანებებდი. მიბძანებენ; და არ იქნება არ ვიყო მორჩილი ბძანებისა, ჩქარა უთუოთ შეუდგები და იმედი მაქჳს შენი საწადელი ასრულდეს.

«შენი გორჯასპი.

ეს წიგნი დაბეჭდა და მისცა გოჩუნას.

თავი **7**.

როგორიც უფროსები, ისეთი უნცროსები.

თეიმურაზს წესათ ჰქონდა დადებული: საცა უნდა გაეგზავნა გუჩუნა, ეს ბიჭი უთუოთ ნახევარ საათს უნდა დაბრუნებულიყო; და თუ ამ ვადას გადასცდებოდა, მათრახი მზათ იყო იმისთჳს. გოჩუნაც მარდათ და სწრაფ-

ათ ასრულებდა ბატონის ბძანებას, რადგან ერიდებოდა მათრახებსა.

გორყასპიმ ეს ჩჳეულება, ანუ წესი თეიმურაზისა კარგა იცოდა და არ შეიბრალა საცოდავი გოჩუნა. რას დასდევდა, თუ მათრახით დასწომდნენ გოჩუნას. ოდონდ თჳთან მისჳედრილიყო რომელიმე ქჳალით თეთმურაზის საიდუმლოსა! ამიტომაც არ დაიშურა გოჩუნასთჳს სტაქანი არაყი და ბოთლი ღჳნო. გოჩუნამაც სიმთჳრალეში სრულიად დაივიწყა მათრახები.

თეიმურაზ თჳალ მოუშორებლივ დაჴყურებდა საათსა. გავიდა ნახევარი საათი; არ დაბრუნდა პასუხით გოჩუნა. გავიდა ერთი საათიც სხჳა,—სად არის გოჩუნა! თეიმურაზ მოთმინებიდამ გამოვიდა დი საანჩხლით რომ აღარ იცოდა რა უნდა ექნა, ადგა, ჩაიცო ტანისამოსი და წავიდა კუკიის ხიდზე გზაზედაც გული მოსდიოდა გოჩუნაზე დაგჳანებისათჳს და იმ წამს რომ ჩავგდო ხელში, ავ დღეს დაუყენებდა, ისგი დაივიწყა, რომ შეიძლებოდა მსახურს დახვედროდა დაბრკოლება.

ხიდზე შეხჳდნენ ერთმანეთს ბატონი და ყმა. გოჩუნა იყო მთჳრალი, ბარბაცებდა და ძლივ ლუღლუღებდა; თეიმურაზის მრისხანება საზღჳარს გადვიდა, როდესაც ნახა მსახური მთჳრალი და წიგნი უნუგეშო. სიკაპასით ბატონმა დახია წიგნი, გადაყარა მტკჳარში, და უბძანა მსახორსა:

—წადი შინ და ნახავ რა დღეც დაგადგება!

ბატონი და ყმა გაიყარნენ. ყმა წავიდა მთაწმინდის უბანში, ბატონი სამსახურში, და რადგან იყო გაცოფე-

ბული ადრე წავიდა შინ. გზაზე ფიქრობდა როგორც უნდა მოეკლა ცემით გოჩუნა, ფიქრში სცემდა მათრახით საწყალსა და ყინს იგლავდა.

გოჩუნა ეგდო დერეფანში მთჳრალი, გულაღმა, და ხვრინავდა. მოსამსახურები, ბიჭები და გამდლები დასცინოდნენ მძინარე გოჩუნას, სცემდნენ, ათრევდნენ, ხან ქების შესხმას ეუბნებოდნენ, ხან ნანასა და აწყევდნენ. გოჩუნას არ ესმოდა.

საწყალ გოჩუნას ფხიზელსაც მოსამსახურები არ ასვენებდნენ. ყოველი გამლელი და გამომლელი ან წაკრავდა, ან თავში ჩაჭკრავდა, მასხარათ იგდებდა; არას აჭმევდენ; თავი, თავათვე რეტიანი, უფრო გამოუღაყეს, გვერდები დაუღურჯეს, მხოლოთ მაშინ იყო მოსვენებული, როდესაც ბატონი გაგზავნიდა სადმე. მაგრამ თავისის მხრითაც პატარა გეცი არავის არას უთმობდა! იმისგანაც ბევრსა ჰქონდა გვერდები გამოთხლეპილი. რომელიმე უფ-ნიშანი აჯდა იმისგან ან სახეში, ან სხჳა ადგილს. რო ხშირად თჳთან იყო მიზეზი თავისის უბედურობისა და ტანჯვის. სხჳანი რომ თავისათჳს მსხდ რიუჳნენ უცებ გოჩუნა ერთ ვისმე მივარდებოდა, ან ხელით შემოჭკრავდა სილას ლოყაში, თმას გაუწევდა, ან ფეხით ჩაჭკრავდა წელში. მოახლეებს ნამეტნავათ ეტერებოდა; ამიტომ რომ ისინი სცემდნენ, ან გალანძღავდნენ უშჳერის ლექსით, როდესაც ისი ეხუმრებოდა, ხჩქმეტდა, ეჭილვებოდა და იმათ.

ქალბატონისაგანაც ბევრი ავი დღე დასდგომია გოჩუნასა, როგორც თეიმურაზისაგან. როდესაც ან ბატონი,

ან ქალბატონი შავ დღეს დააყენებდნენ გოჩუნასა, მაშინ ერთი ორათ ის დღე უბნელდებოდა და უმწარდებოდა: ამიტომ რომ მოსამსახურები მასხარათ იგდებდნენ და ნიშს უგებდენ. ნიშისგება ნამეტნავათ აბრაზებდა გოჩუნასა. მაგრამ ის ხასიათიცა სჭირდა, თუ გაჯავრებულს მისცემდენ საჭმელს, დამშჳდდებოდა, და როდესაც შესჭამდა, კიდევ დაიწყებდა ბრძოლასა.

მოსამსახურებმა შაიტყეს თეიმურაზის მისვლა დროშკით და ყველამ მონახა თავისი ბინა.

თეიმურაზმა უყურა, უყურა, გოჩუნას, თჳთქოს ისეთ დამნაშავესა, რომ ხსნა არა ჰქონდა სიკჳდილისაგან. ხან ჯოხი წაჰკრა, ხან ფეხი სცოდავსა, უნდოდა გაელჳმებია მაგრამ მთვრალმა ვერ გაიგო, რო ბატონი ეთამაშებოდა და თორე წამოხტებოდა.

—ბიჭო, მათრახი! შეჰყჳრა თეიმურაზმა.

პატარა მსახურმა, რომელიც უფრო ეკინკლაებოდა გოჩუნასა, მიარბენინა მათრახი.

—ბიჭებო! შეჰკივლა მრისხანე ბატონმა.

რავდენიმე ბიჭები გამოსცვივდნენ.

—გადააბრუნეთ გოჩუნა?

გადააბრუნეს.

—სცემეთ?..,

ამ დროს მოვიდა ლიფსიმე. თეიმურაზ მოერიდა შუამავალსა და საცოდავი მძინარე გოჩუნა გადარჩა საშინელ ცემას!

თავი 8.

განკიცხჳა.

სახლი თეიმურაზისა იდგა ორ ქუჩაზე, სასტუმრო მისავალი ჰქონდა სახლს სამხრეთით, ეზო მისი გადიოდა მეორე ქუჩაზე ჩრდილოეთით. მაშასადამე მისავალი ჰქონდა სახლს ორსავე ქუჩით.

ჩრდილოეთით, ეზოს მხარეს, სახლს ჰქონდა გრძელი და განიერი ბალკონი, თეთრათ შეღებილი. კედელი, რაც ბალკონს ეჭირა, იყო შეღებილი ბაც ყანგაროს ფრათ, დანაშთენი გარედამ კედლები, ანუ მთელი სახლი იყო გალესილი ქვითკირით. ერთი ნახევარი სახლისა, რომელშიაც იყო ზალა, სასტუმრო ოთახი და კაბინეთი, გადიცქირებოდა ქუჩაზე სამხრეთით; მეორე ნახევარიდა, სადაც თავსებოდნენ თეიმურაზ და იმისი სახლობა, დაყურებდა დერეფანსა. ამ მხარედამ მომავალი უნდა ასულიყო ფიცრის მაღალ კიბეზე.

ბალკონზე ისხდნენ თეკლე და მოხუცი დედაკაცი, მავპერუმანი, ეკატერინეს მზითვისა მოახლე ვარსკვლავისა(!)

ლიფსიმე იდგა მთაწმინდის ქუჩებში, დასავლეთის მხარეს, და იმისი გზა, რომელიც კარგა ჩნდა თეიმურაზის სახლის ბალკონიდამ ჩამოვიდოდა პირდაპირ ამ სახლის ეზოს კარებთან. ამიტომაც შუამავალი მივიდოდა ხოლმე თეიმურაზისა ამ კარებით.

თეკლემ შეასწრო თჳალი მომავალს ლიფსიმესა და უთხრა ვარსკჳლავისაზ:

—აი ვნახოთ თუ ჩუჩნთან არ მოეთრეოდეს ლიოფსი-მე! ნეტავი ვიცოდე ასე მალმალ რას დაეთრევა აქა!

—რა საქმე აქჳს! უპასუხა ვარსკვლავისამ: დილით სალამომდინ შინ არ არის; ხან სად დადის საჭორავად, ხან სად შუამავლათ, სწორე გითხრა, თეკლე, მაგისთანა ადამიანი მე ძალიან მეჯავრება. ერთი და ერთი გული აუცრუებია სახლკარზე და დაეთრევა.

—ისე მეჯავრება, ისე მეჯავრება ლიოვსიმე, რომ შე-მეძლებოდეს ბუწუწებს დავაგლეჯდი, უთხრა თეკლემ გულმოსულობით.

—შენმა გაზდამ თეკლე, გლეხი ვარ, მაგრამ მაგის ქცევას არ ვიკადრებ, სათაკილოთ მიმაჩნია.

—ნეტავი ვიცოდე, შჳლები ჰყავს?

—როგორ არა!

—რას ამბობს, ეგ უსჳნიდისო, შჳლებს რომ ყურს არ უგდებს!

—შჳლებსკი ყურის გდება არ უნდა, ამიტომ რომ დიდრონები არიან და სამსახურში, მაგრამ ქალის შჳლე-ბი, უსწავლელები ყრიან სახლში, და პატრონი არა ჰყავთ?

ჩაიქოლოს მაგისთანა ბებია! უყურე, უყურე როგორ მხიარულათ მოხტის თავდაღმართზე!

—მეხიკი დავაყარე მაგის ბებერ თავს, ბებრობასაც რომ თაკილობს! შეხედე, პირი როგორ უელავს! შენმა მზემ, თეკლე, ფერ უმარილს ისობს! გასკდეს დედა მი-წა და ჩაგიტანოს! რა დროს შენი ეგ ამბავია. სთქჳა ვარსკჳლავისამ და ქოქოლა მიაყარა შორიდამ ლიოვსიმეს.

—ნეტავი ერთი ჩამიგდო ფეხქვეშ და კარგა გამაქე-ლვინა!

—შენმა სიცოცხლემ, თეკლე! მაგისთანა ადამიანი არ არის!

—ეჰ, ჩემო ვარსკვლავისა! ისევ და ისევ მაგათია წუთი სოფელი!

—უყურე როგორ მორთულა, როგორ კუნტრუშით მოდის! რაღა დროს ბებია ჩემის კუნტრუშია, ამოაგდოს ღმერთმა შენი სახელი!

გამდელმა კიდევ მიაყარა ლიჳსიმეს ქოქოლა.

—თავისს დროს მოარშიყე იქნებოდა, არა ვარსკვლა-ვისა? ჰკითხა თეკლემ ვარსკვლავისას.

—ეხლავი ვითამ არ არის! რას მიბძანებ ქალო! რომ იცოდე მაგისი ამბები, გაგიკჳრდება? ვითამ თუ მოერი-დოს ვაჟკაცსა! შენ არ მამიკვდე! სულ პირში უკარდება, სიტყვას არ ათქმევინებს, სულ თჳთან უნდა ილაპარაკოს უბედი, უბედი, რომ ენით არ ითქმის მაგისი მოუღალა-ვი უბედობა! ამასთან ფიცი მაგისი, ტყუილი ფიცი, ლი-ლიფარაობა, კაცს გონებიდამ გადარევს! დილით საღამო-მდის რომ მეფიცოს ღმერთი, ხატი, ჯუარი, შჳლები, სულ რომ ცამდის მართალი იყოს, მაინც მაგისი არა მჯერარა: არა მჯერარა, არა მჯერარა.

—ახ, ნეტავი ერთი. კარგა მაცემინა! ამ სახლში უფ-ლება რომ მქონდეს, ჩემის ხელით ჩავათრევინებდი, ბუ-წუწების გლეჯით, ამ კიბეზე!

—თუ კარგი ადამიანია, უბიჭოთ რათ დადის! ეკკლე-სიაში რომ წავალ ხოლმე და ბიჭს ვერ გავიდევნებ, მე

ჩემი მემართება! განაგრძო გამდელმა.

— შეხედე, ვარსკვლავისა! ალისფერი ფანტის სარტყე-ლი რა სახით უხდება, გასაფუჭებელისა!

—თასაკრავი?! ალისფერით ნაკერი თასაკრავი?! ამოაგ-დოს მაგისი თავი ღმერთმა! რაღა დროს მაგისი ალის-ფერია შჯლი-შჯლებით სავსეა! ოთხმოც წლამდის მიწევ-ნილია! ამოაგდოს ღმერთმა მაგისი თავი!

—ქა, ქა, ქა!—გაიკასკასა უმზგავსათ თეკლემ: ქა! ნა-კერი ლეჩაქი ხურავს, გასაქრობსა!

—გოშიც. თეკლეჯან, ღრეჭით უთხრა ვარსკვლავისამ, უთუოთ ალისფერი ედება!

—თავზე მოსახვევიც? ერთი ნახე შენი ჭირიმე ვარს-კვლავისა, რა მშვენიერი თავზე მოსახვევი ახვევია! და-სწყევლოს ქრისტემ მაგისი თავი! ეგრე როგორ ირთვს.

თეკლე და გამდელი აიტეხენ მოუწყვეტელ სიცილსა და თან ამკობენ ლიფსიმესა.

—ქოლგა თეთრი უჭირავს. ქი, ქი, ქი! იქუა გამდე-ლმა.

—ფერჩიტკები ჩალისფერი აცვია. ქა, ქა, ქა!

—თასაკრავში მიმრეს ქინძისთავები უბნევია. ქი, ქი, ქი, თეკლეჯან!

—ალმასის საყურეები უკრია! ქა, ქა, ქა! ლია იასამანის გლასის კაბა აცვია. ქა, ქა, ქა!

—ბლონდის პოლმაპომშკებიცა! ქი, ქი, ქი.

—ბუზმეტ მოვლებულ მაჯებს რაღას ეუბნები, ვარს-კვლავისავ! ქა, ქა, ქა!

—ალისფერი ბუზმენტ მოვლებული გულისპირი,

თეკლეჯან? ჰი, ჰი, ჰი!

—ერთი შახედე იმისს შავ ხავერდის წამოსასხამსა და! ჰა, ჰა, ჰა!—უჰ! დავიღალე ამდენ სიცილისაგან! გული მეტკინა!

—დიდი ხანია, თეკლეჯან, ასე გულიანათ არ გამიცინია!

—აქ მოდის სწორეთ აქ მოდის, რო გიიხარ!?

—შავიდეთ შინ?

—არა. აქ მინდა დავხვდე.

—დედა გაგიჯავრდება.

—ამდენი იჯავრის, მანამ მოეწყინოს?

—სირცხვილია, ცუდათ გაცვა!

—მინდა შავარცხვინო დედაჩემი და ძმა.

—რა გამოვა მანდედამ?

—ერთიკი შავარცხვენ, მერე რაც უნდა მიყონ.—

—არა შენი ჭირიმე, თეკლე!

—მინდა შევიტყო, ასე ხშირათ რათ მორბის ლიფასიმე აქა.

—აქნება სასამართლოში საქმე აქვს.

—მაგის თავის მზემ, რაც ეგ საქმეებისათჳს არ დაეხეტებოდეს!

—კაბა მაინც გამოიცვალე!

—რა ჩავიცვა? ის ჭრელი მოვი, რომელსაც ფერი აღარა სძევს მეტის რეცხისაგან?

—მაინც სირცხვილია, შენმა გაზდამ თეკლე.

—ჩემი სირცხვილი არ არის. დაე შარცხვესთ ჩემ კარგ დედასა და ძმასა!

—მე არ გირჩევ, თორე შენი ნებაა.

—სად მიხვალ. კარსკვლავისა?

—წავალ. აქ ვერ დავდგები; ქალბატონს ეწყინება; იფიქრებს რომ მე განგებ დაგახვედრე ლიფსიმესა.

—რახან შენ არ დარჩები, მეც წამოვალ. გაფუჭდეს ლიფსიმე, რომ აღარ იყოს ჭკო და ასრე!

თავი 9.

ქურისვდება.

თეიმურაზმა მოღრუბლული სახე მოიწმინდა, რა დაინახა ლიფსიმე, გოჩუნას აღარ აცემინა ბიჭებს, პირმღიმარობით მოიკითხა შუამავალი, რომელსაც მკლავი ჩამოართო, და, როგორც გაზდილმა კაცმა, წაიყვანა კიბეზე

—შენმა სიცოცხლემ, თეიმურაზ: უთხრა ლიფსიმემ კავალერს ქაქანით, ათიოდე საფეხურს რომ ავიდნენ: მაღალი კიბეა და მღალავს.

—რა გაეწყობა, დეიდა, უპასუხა კავალერმა: გარემოებას უნდა დავემორჩილნეთ.

—აბა რასაკვირველია! მაგრამ, რა მაგ სიტყჳს პასუხის, თქვენ დღეს ადრე მობძანებულხართ სასამართლოდამ.

—უქეიფოთ გახლდი, დეიდა, და არა მქონდა ხალისი საქმისა.

ლიფსიმე შედგა მეთხუთმეტე კიბის საფეხურზედ და შეჰყჳრა:

ვუი, შენ ჩემო თავო! უქეიფოთ რათა ბძანდებით?

—ეს არაფერია. კიდეც გადამეყარა, კარზე რომ გამოვედი.

რომ არასა ჰგავს, თქვენმა სიცოცხლემ თეიმურაზ მამაჩემი არ წამიწყდეს, კარგს არა ჩადიხართ; სასამართლოში რომ დასხდებით და თავდაღუნულები სწერთ და სწერთ! რა გამოდის მაგდენის წერით! თქვენ თავს ავნებთ, თქვენ თავს სტანჯავთ, მცირედი თავის გაფრთხილებასაც გმართებსთ.

არ შეიძლება, დედიდა: საქმე ბევრი გახლავსთ. დღეინდელი საქმე თუ დღესვე არ გაკეთდა, ხვალ უფრო დაგვიმძიმდება.

კიდევ შედგა ლიოსიმე, რომელმაც განაგრძო სიტყვა პირმოთნეობით:

—აკი თქვენი შრომა ხელმწიფის წყალობით გიგვირგვინდებათ! ხალხის ლოცვა?! ხალხის ლოცვა კი არაფერია?—გარწმუნებ, ჩემო თეიმურაზ, ხალხის ლოცვაც დიდი ჯილდოა კაცისათვის. ვინიცის რავდენი სული მდიდარი თუ ღარიბი, ძლიერი თუ დამცრობილი, ქვრივი თუ ობოლი გაგიხარებიათ სამართლით! ვინ იცის რავდენი გლოცავსთ მადლობის ცრემლით! აი ნამდვილი თქვენი ჯილდო, ნამდვილი სასყიდელი! ღმერთი ხომ, რასაკვირველია, სამართლიან მოსამართლეს მიანიჭებს სამართლის გვირგვინსა! აი შვილო თქვენი ჯილდო

ეს სიტყვა ეკალივით მოხვდა თეიმურაზის გულსა. თეიმურაზი უსიამოვნოთ შეიქნა.

ამ ლაპარაკში ავიდნენ ბალკონზე. აქაც ლიოსიმე აპირებდა, გაეგრძელებინა შესხმა. თეიმურაზ სულის მწარით ერიდებოდა შესხმასა, რომელიც თუმცა ერთის მხრით იამებოდა, მაგრამ მეორე მხრითაც უმქჯნიდა გულ-

სა, რადგანაც არ იყო ღირსი ქებისა.

ლიზესიმემ კიდეც გააღო პირი და უნდა ეთქჳა გძელი და დამყავებული შესხმა. უცებ,—დახედეთ თეიმურაზის ბედსა!—უცებ სქელმოკლე ეკატერინე გამოვიდა ბალკონზე მისაგებებლად და, ბატივით, ბაჯბაჯით, რასაკჳრველია მხიარულის სახით, გაექანა ლიზესიმესაკენ.

ბებრები ერთმანეთს მოეხჳვნენ, მოესალმნენ, მოუწყვეტელ თავის დაკვრით და უმრავლესის ერთი და იგივე მოკითხვით იკითხავდნენ ერთმანეთის მშჳდობიანობასა და მადლობას სწირავდნენ ღმერთსა ერთმანეთის უვნებელობისათჳს და მშჳდობიანობისათჳს.

ჩჳეულებრივ შუამავალი მიიწვიეს სასტუმრო ოთახში, აქაც ბებრებმა ხელმეორეთ დაიწყეს დამყავებული ერთმანეთის მოკითხჳა.

ლიზესიმე მოუთმენლად ელოდა წამს, რომ გაეხარებინა ეკატერინე და თეიმურაზ. ესენიც უყურებდნენ გულის კანკალით მაუწყოთ სასიამოვნო ან უსიამოვნო შესახებ ალექსანდრას შერთჳსა.

ამასობაში თეკლე ფეხის აკრეფით შავიდა ზალაში, დაჯდა სასტუმრო ოთახის კარებთან და ყურს უგდებდა.

უკანასკნელ მოიწია საშინელი წამი და შუა მავალმა გააღო პირი სრულის თავმოწონებით და კმაყოფილებით, უთხრა ეკატერინეს და თეიმურაზსა;

—მამილოცავს ეკატერინეჯან, მამილოცავს თეიმურაზ! . - .

აქ შედგა ლიზესიმე, რომ ძალი და ღონისება მისცემოდა იმისის სასიამოვნო ამბავისა, და ნამეტნავათ, რომ

ეგრძნობინებინა იმათთჳს თავისი დედაკაცობა, ყოვლად შეუძლებელობა და ძლევამოსილი შუამავლობა.

ეკატერინე და თეიმურაზ შეჰყურებდნენ ლიფსიმესა ვითარ წაშჰტრილები და პირდაღებულები,და მოუთმენელ სიხარულით ელოდნენ სიტყჳს დასრულებასა.

—მამილოცავს ჩემო დავ, ჩემო საყუარელო თეიმურაზ! მამილოცავს! საქმე სრულებით გადავწყჳტე. ალექსანდრას დიდის სიხარულით გაძლევენ.

—მართლა, თქჳენი ჭირიმე.—შეჰკივლა ეკატერინემ და დატლოშნა ლიფსიმე: შენკი გენაცჳალოს ეკატერინე მაგ სასიამოვნო ამბისათჳს.

თეიმურაზმა ხელები დაუკოცნა ლიფსიმესა.

სრულიად გადაწყვეტილია ეს საქმე,—განაგრძო ლიფსიმემ დიდის სიამოვნებით და დიდგულად: აქ ეჭჳ აღარა არისრა!

—დახედე ამ ქოფაკს,—წაიბუტბუტა გარებსუკან თევლემ, რომელსაც სიბრაზით განკალი მოსდიოდა: დახედე ამ აძაღლებულს რა მოუხდენია! ის მშჳენიერი ქალი, ბრწყინჳალე ალექსანდრა ვის ხელში ჩაუგდია! ოო, ნეტავი ეხლა შენი თავი მამიგდო ხელში!. . .

— ხუთშაბათს ნიშნობა იქნება. მომზადდით. იმედი მაქჳს სამაგალითო ნიშანს მიართმევთ.

—მაგაზე ეჭჳ ნუ გექნებათ!—უპასუხეს ეკატერინემ და თეიმურაზმა: თავს არ შავირცხვენთ!

—ხჳალა! ხომ არ გნებავსთ! წაიბუტბუტა თევლემ გარებსუკან.

—კოსტანტინეც თანახმა გახლავს?-ჰკითხა ეკატერინემ.

—კოსტანტინეს ვინ რასა ჰკითხავს! უპასუხა შუამავალმა: მაგრამ აქამდინ კოსტანტინესაც ეტყოდა მარიამი, რომელიც შემატყობინებდა, თუ ქმარი წინააღმდეგი იყოს.

—ალექსანდრა?—ჰკითხა ეჭჳთ თეიმურაზმა.

—განა არა მაგაზედაც მქონდა ლაპარაკი და მარიამმა ასე მითხრა: ალექსანდრაზე ეჭჳ ნუ გაქჳთო; ალექსანდრა ჩემი წინააღმდეგი ვერ იქნებაო.

—გამოჩნდება, კაცი . . . თქჳა თეკლემ და ვეღარ დაასრულა.

—მარიამ სიხარულით აღარ არის, რომ ასეთი სიძე და მოყჳარე იშოვა; იმიტომ თქჳენის ქებით მე თავი გამოულაყე, სასუფევლის შჳლებათ შეგრიცხეთ, უთხრა ლიფსიმემ თავმოწონებით.

—გმადლობთ თქჳენი ჭირიმე,—შეჰყჳრეს დედამ და შჳლმა სიხარულით.

—ოჰ, შე წაწყმენდილო! წაიბუტბუტა თეკლემ: ჯოჯოხეთი იქნება სადმე! დამაცადე, მე გამოვაჩენ შენ იუდობას, მე გამოვაჩენ როგორც ჩემი ძმა და დედა სასუფევლის შჳლები არიან! . . .

—მე ხომ უთხარი ექჳსასის თუმნის სერვიზზე! დაუმატა ლიფსიმემ.

—რაო? ექჳსასის თუმნის სერვიზი?! რასა ტარატუცობს ეს ბებერი! ხად არის ექჳსასის თუმნისა! ას ორმოცის თუმნისა ვერცხლია! წაიბუტბუტა კიდევ თეკლემ.

—სახლის მომართულობა კი არ უანბეთ, ლიფსიმეჯან? ჰკითხა ეკატერინემ.

—როგორ არა, როგორ არა! თქჳენმა სიცოცხლემ დაწვრილებით ყველა უანბე, აღარა დამრჩარა!

—მერმე მარიამმა რა მოგახსენათ, თქჳენი ჭირიმე? ჰკითხა კიდევ ეკატერინემ.

—აგი მოგახსენეთ. მარიამი სიხარულით აღარ არის!..

—ზოგი ეხლა მე მკითხოს!—თქჳა თეკლემ, და ფეხის აკრეფით გაიპარა თავისს ოთახში.

(დასასრული 2 ნაწილისა.)

ლავ. არდაზიანი.

პოემიდგან რუსთუმე. 2 თავი.

(მამის საყვედური რუსთუმეზედ.)

რას მოვესწარი, როგორ ეცემა
ძჳელი ზრდილობა საქართველოში!
ვილას აქჳს ჩჳენი პატივის ცემა?
მოხუცის ფასი შექნა გრომში.

რაებს ჩადისარ დროვო ახალო!
ველარ გავიგე შენ გზა და კვალი;
მადლობას გწირავ ღმერთო მაღალო
რომ არ შემასვი მეც თერგის წყალი.

რაებს ჩადიან ჩჳენნი შჳლები?
რასაც ჩჳენ ვსწუნობთ ის უჩნთ საქებათ;
ჩჳენ დაგვცინიან დალოცჳლები
და თჳთან ბევრი არ გაეგებათ.

მარხვას და ლოცვას არ ახსენებენ,
ძველი წესები აღარ ეძიეს,
ღამე არ ძინავთ სულ თამაშობენ
და დღეკი ღამეთ გადააქციეს.

რა ცეცხლშიდა ვართ? თუ არ გავზარდეთ,
ვილა დაგვიწერს მაშინ არზასა?
და თუ გავზარდეთ, სულ დავიღუპეთ
ვხედავთ, გვიბნევენ კვალსა და გზასა.

ვფიქრობდი: ვნახავ სწავლულსა შჯლსა!
არა ვზოგავდი იმის ზრდაში ფასს
და რა უქნია ამ დალოცვილსა?
დღეც და ღამეც ეჯრის «ვისტ! ან ფას!»

თუ არა, დადის ამ ოთახებში,
ვითომ დაჯდესთუ? აჰ, ვერ ისვენებს;
ქარი უდგია სწორეთ ფეხებში,
დადის: ჰრაკ, ჰრუკ, კრაკ! აღარ მაძინებს

ან მიშველიდეს ნეტავ როგორმე;
ამ გვარი სწავლა რა საქადია?
როცა აბრეშუმს ქსელავდა ხოლმე,
სულ ტრიალებდა ჩემი გადია.

მისთვის რუსეთში როგორ წავიდე,
რომ სულ ვქსელო და ვიღო ვალები?
რისთჳს გავცხავნე? ჭირს გადვეკიდე,
რათ არ დამიდგა მაშინ თვალები?

ან რალა დროში? რა გაეწყობა!
აი ისიცა მოდის, აქნევს თავს,
რალაც საქმე აქვს სწორეთ ეტყობა,
ვნახოთ რას გვეტყვის ის ახალს ამბავს.

რუსეთუმე.

მამა ბატონო! მამა ბატონო!
რა აზრები მაქუს, რა მოვიგონე!
გეტყვი თუ ახლავ არ მომიწონო,
ყური დამიგდე და გამიგონე!

მამა.

რა დაგემართა ნეტავ რა ჭირი?
ერთი ვერსიდგან მაგრე მოჴყვირი!
მოდი ახლოს და მაშინ მითხარი,
არსად მივდივარ არავის ვტირი.
სინამ იტყოდე შენ სული გხდება,
რა გაქლოშინებს, ჯერ შეისვენე!

აზრი ხომ არსად გაგიფრინდება?

რუსეთუმე.

ბატონო კარგი რამ მოვიგონე:
დიდი ხანია რაც ეს ნიგვზის ხე,
ეზოში რომ დგას სახლში მქონდა,
დღეს განგებ წაველ და განგებ ვნახე
და ასე უცებ ეს მამაგონდა:
იცი ბატონო რა მოგახსენოთ?
რადგანც ის ხე სდგას მხოლოთ ეზოს შნოთ,
გადავჭრათ ძირში მერე დავხერხოთ
და მით ფიცრები დავათლევინოთ
ფიცარში თუმანს ვიღებთ, ღმერთმანი,
ხეს გამოუა, ასი ფიცარი,
ეს შეიქნება ასი თუმანი;
ოჯახობაცა აბა ეს არი!

მ ა მ ა.

როგორ იფიქრე შენ იმის მოჭრა?
შენ მართლა ანბობ თუ მეხუმრები?

რუსეთუმე.

აღარას ვეძებ რაც უნდა მითხრა,

ავზედ და კარგზედ ყოველთჳს წერები.

მ ა მ ა.

როგორ არ გავწყრე, დღეს ნიგოზს მიჭრი,
ხვალ ამომიკაფ ძირში ვენახსა,
ფულს შენ არ ზოგავ ბზესავითა ყრი,
აგერ მეხს დასცემ ამ ჩემს ოჯახსა.
ორასის წლის ხეს, ეზოს მშჳენებას,
აბა ვინ მოსჭრის და ვინ დახერხავს,
აბა მაგ ნაირ ოჯახის ვნებას
ვინ მოსწრებია და ვის უნახავს?

რუსეთუმე.

ჩჳენი ვალია, რომ დღეს გიჩჳენოთ,
რაც არ გინახავთ უწინდელ კაცებს.
ახალ მოდურათ უნდა გავაშენოთ
ოჯახი.

მ ა მ ა.

მაგას ჩჳენ ვინ გვიჩჳენებს?

რუსეთუმე.

თქჳენ მიანდევით ეგ საქმე შჯულებს,
აბა ბატონო, ერთი ჰკითხე

ნასწავლსა კაცსა, ორასის წლის ხე
ორ სამს წელიწად თუკი რომ გასძლებს?
რომ გცოდნებოდათ თქუენ ბოტანიკა
თჳთ მიხუდებოდით, არ ჰკითხვიდით სხუას.

მ ა მ ა.

აი შეგირცხვეს თქუენ ბუტანიკა
და დამჯერესაც ლაფი დაესხას.
რაებს ჩერჩეტობ, რას მეუბნები
ორასი წლის ხე, სამს ვეღარ გაძლებს?
მაგრე ტყუიან თქუენი წიგნები?
ჳჱ! ჳჱ! დახედეთ სწავლულ უმაწჳლებს!
შერცხუენს თუ თქუენი სწავლა ვინატრო!
რაებსა როტვენ, ერთი დახედეთ!

რუსეთუმე.

რომ კარგი იყო თქუენი ძუელი დრო
რით დაამტკიცეთ? რა გააკეთეთ?

მ ა მ ა.

რა გავაკეთეთ? რა წავახდინეთ?
ძალიან კარგა ვირჯებოდით ღუთით,
მაგრამ შჳლებმა კი შეგვარცხჳნეთ,

თქუენ გამოზრდაში სწორეთ მოვტყუვდით.
აღარ გწამთ ლოცვა, წირვა და მარხვა
ქამივითა გძულთ მღვდლების დანახვა,
ჩუენს ცხოვრებასა ქაღალდში აგებთ,
ჩუენ დროს აგინებთ და თქუენსას აქებთ.
ნეტავ ძველ კაცებს რითა გვჯობიან?
უწინ ჩუენს ულვაშს რომ ენდობოდენ
იმდენს ვექსილით არ ენდობიან
ახლანდელთ კაცებს, ისე გაფუჭდნენ.

რუსთუმე

ეს არის ჩუენი ბიწიერება?

მამა

დიალ ეს გახლავს, ესეც იკმარეთ!

რუსთუმე.

აბა მეც ვიტყვი, ნუ გეწყინება,
თქუენი ძველი დრო როგორ ატარეთ:
ძველი კაცები რომ ადგებოდით
დილას, ხელს და პირს რო დაიბანდით,
იმ წამს საუზმეს მივარდებოდით,
გამოძღებოდით, ისევ წვებოდით,

სადილობადინ არ ადგებოდით,
მანამდი აბა რა გაგანძრევდათ?
სადილათ ისევ გამოძღებოდით
რომ თითქმის გული აგერეოდათ.
გამოძღებოდით რა უმოწყალოთ
ისევ ლოგინზედ გაგორდებოდით,
უსამრაოთა, თითქოს უსულოთ
სანამდი ვახშმათ არ დაჯდებოდით.
და ურწყება კი უფრო გიყვარდათ,
რადგანც იყავით სულის კაცები.
მრთელი მარხვისას შესჭამდით ერთათ
სარჩოს და მერმე სულ. . . .
აქ რუსთუმე მეტად გახურდა
და აპირებდა კიდევ მეტსაცა,
მაგრამ მოხუცი წამოუვარდა
და ცალ ბოსტალსა მან ხელი სტაცა.
რომ დაინახა რუსთუმემა,
ზე წამოვარდა დაფეთებული,
წინ ის გაიქცა და უკან მამა
წითელ პერანგა გამწარებული.

რუსეთუმესა (მოხუცი, შჳლსა) ლანძღჳთ მისდევდა
ემატებოდა რისხჳსა ალი,
მაგრამ გაექცა, რა ველარ მისწჳდა
კისერში მოსცხო მარჯჳნთ ფოსტალი.
ასე, ამ გჳარად ჩჳნს მქადაგებელს
დაათხრევინეს სიმწრით თვალები.
გაგრძელებაზედ აქ ავიღებ ხელს,
თორემ მკითხველო დამელალები!...

თ. აკ. წერეთელი.

17 იანვარს, **1861** წელსა.

გარიბალდის ცხოვრება.

გარიბალდი რომ გამოვიდა მხედრობით რომიდამ, სამხედრო კასსიდამ მხოლოდ იმდენი ფული წამოიღო, რამდენსაც მოითხოვდა უპირველესი საჭიროება ჯარებისა, და თითონკი სრულებით არაფერი არ ინდომარა საზოგადო ფულიდამ და რადგან თითონ თავის საჭიროებისათჳს ფული არა ჰქონდა, ამისგამო გაჰყიდა თავისი საათი.

გარიბალდის თან გამოჰყვა თავის ერთგული ცოლი ფლორიტა.

გარიბალდისთან არ შეიძლება, რომ იმის ცოლის ფლორიტაზედაც არა ითქუასრა. ერთის სიტყვით უნდა ვსთქუათ, რომ გარიბალდის ვაჟკაცობასა და სამხედრო საქმეებში ბევრით არ უვარდება თავის ცოლი ფლორიტა. ჩუჱნ ამ ქალის ამბავი წინათაც ავწერეთ, და ეხლაც უნდა ვსთქუათ, რომ

რომის დაცვის დროს ის იყო ყველაფერში პირ-ველი შემწე გარიბალდისა.

ერთის ბრძოლის დროს, ამ დროებში, გარიბალდიმ დაიწია რა უკან მტრის ჯარებისაგან, გარეშემო მთებიხაკენ გაგზავნა მტრის დასამაგრებლად პატარა ოტრიადი, ერთი ამ ოტრიადის წინამძღოლთაგანი იყო ფლორიტაცა. როდესაც გარიბალდიმ ველარ შეუძლო მტრის ძლიერებას და ეშურებოდა მტრისათჳს გამოესწრო, ამ დროს მოახსენეს გარიბალდის, ფლორიტას ჯარებს დიდ ძალი მტერი შემოერტყაო და ძალიან გაჭირვებაში არისო.

--მაგ შემთხვევაში შესაბრალისი უფრო მტერია, შენიშნა ცივათ გარიბალდიმ:--ამიტომა რომ რაც ჩემი ცოლი განგებლობს მაგ ჯარსა, მას აქეთია აფიცრებიცა და სალდათებიცა მაგ ზვოდისა ლომებივით იბრძვიან.

მართლაცა და პატარას ხანს უკან, სინიორა ფლორიტა მოიჭრა გარიბალდისთან ხმალ ამოღებული და მოახსენა, რომ იმისმა ვზვოდმა გააპო მტრის ჯარი და შეერთდა უპირველეს ოტრიადთან უზარალოთაო.

ფლორიტა ზამთარში მოვიდა გარიბალდისთან რომში; იმან დასტოვა ნიცცაში სამი შვილი თავის დედამთილთან; და როდესაც გარიბალდი გამოვიდა რომიდამ, მაშინ ფლორიტა შეეხვეწა რომ ისიც თან წაეყვანა გარიბალდისა, თუმცა მალეკი იყო დასაწოლი.

გარიბალდი ხან ერთის მხრიდამ დაეცემოდა ხოლმე მტერსა, ხან მეორედამ; ხან ისეთ გზებს და ბილიკებს გაივლიდა ხოლმე ღამ ღამ, სადაც ვერ გაივლიდა ცხენოსანი ხალხი და ვერც მოიფიქრებდა მტერი თუ აქ ვინმე გაივლისო და მეტადრე ისიც ღამე და ასე მოულოდნელად მრისხანეთ ეჩვენებოდა ხოლმე მტრებსა. ამ გვარის მარჯვე მოქმედებაებით და მტრის შეწუხებით გარიბალდიმ დააწია თავი ავსტრიელებისა და ფრანციელების ჯარებსა და გავიდა ტოსკანოში. ეს მხარე მაშინ ავსტრიელების ხელში იყო და ამისგამო გარიბალდი ვერ მიიღეს აქ კარგათა არეცცოს ქალაქებმა დაუკეტეს ამის მოქანცულს ჯარს კარი, და მონტელ პუჟანოელებმა ამის ჯარს ზარბაზნის სროლაც აუტეხეს მონასტერის კედლებიდამ.

გარიბალდი იყო ამ გვარ ძალიან შეიწროებული და ყოველის მხრიდამ სდევნიდა მტერი, ამისგამო იმან გადასწყვიტა რომ რაც უნდა მოსვლიყო გაეპო მტრის ჯარი და მიშველებოდა ვენეციას, რომელიც ასე გმირულათ იბრძოდა ავსტრიელებთან თავის თავისუფლებასა და რესპუბლიკურის მდგომარეობისათჳს. გარიბალდი მიდიოდა ვენეციისაკენ აპენიის მთების გაუვალის ბილიკებით და ამ მდგომარეობაში მყოფს კიდევ აბრკოლებდა მტერი, რომელიც თავის ზარბაზნებით და ძრიელებით უჭირებდა საქმესა თუმცაკი ყოველგან გარიბალდი რჩებოდა გამარჯჳებული. ამ მგზავრობაში გარიბალდიმ გაიარა ბევრი მდინარენი, ტბები, გაუვალი გზები და ჭაობები სულ ბნელს ღამეში ასე, რომ კაცმა რომ ეს ამის მგზავრობა აღწეროს ერთი რაღაც რამ დაუჯერებელი ამბავი გამოვა. შემდგომ ამ ძნელისა და გმირულის მგზავრობისა, გარიბალდიმ მიაღწია სანმარინოს რესპუბლიკამდინ, სადაც მხოლოდ რვა ათასი კაცია მცხოვრებელი.

გარიბალდის თუმცა ცოტა ჯარი ჰყვანდა, მაგრამ მაინც ამითიც ადვილათ შეეძლო სულ აემ-

ტვერებინა ეს რესპუბლიკა, რომელმაც, ავსტრიის მმართებლობის ჩაგონებით, მოსთხოვა გარიბალდის იარაღის აყრა და ისე შესვლა იმათს საზღვრებელში. ამასთანავე სან-მარინოს რესპუბლიკამ გამოუცხადა გარიბალდისა, რომ თითონ სადაც უნდა წასულიყო და იმის ჯარები უნდა დაბრუნებულიყვნენ შინა. გარიბალდიმ არ გაიმეტა ეს ერთი ბეწვა რესპუბლიკა, რომ იმის გულისათჳს მტერს წაესდინა და ამისგამო გამოუცხადა ეს ამბავი თავის ვოლონტიერებსა. მაშინ მომეტებული ნაწილი გარიბალდის ჯარებისა დაბრუნდა, მაგრამ თითონ გარიბალდი თავისის ფლორიტათი და ასის ერთგულის ამხანაგებით შუ ღამისას ჩაეშვა ვრცელს პაპის სამფლობელოს ვაკეებზედა და მშჯდობით მიაღწია ზღჳს ნაპირს რამინისა და რავენნას შუა.

რამდენმამე მეთევზემ,--რომელნიც არ შეუშინდნენ სიკუდილსით დასჯის მუქარასაცა გარიბალდის შველისათჳსა,-- აუშვეს იმათ იალქნიანი ნავები და ამითი უპირებდნენ ვენეციაში გაყვანას.

გარიბალდის გზაზედ დაუდგა ცუდი დარი. ჯერ კი ზურგქრი უქროდა და ჰქონდა იმედი, რომ

იმის დასუსტებულს ცოლს არგებდა ზღჳს ჰავა. თითონ ფლორიტა ესვენა გარიბალდის გულზედა და მლივსა სუნთქავდა ამდენის მოუსვენელის მგზავრობიგან დაქანცული, მოწყვეტილი, და გარ-და ამისა კიდეც აცივებდა უბედურს ქალსა.

დადგა თუ არა ღამე, ამოვარდა საშინელი ქარი, შეიქნა საზარელი ზღჳს ღელვა და გათენების დროს მგზავრებმა დაინახეს, რომ ისინი იყვნენ ერთს ზარბაზნის სროლის სიახლოვეს ავსტრიელების გემებთან.

ხომალდები უპირებდნენ გარიბალდის გზის შეკვრასა და აუტეხეს ზარბაზნის ცეცხლი, რამდენიმე ნავი გარიბალდისა დასძირა, და რამდენიმე დაიჭირეს ავსტრიელებმა და მარტო ის ნავი, რომელზედაც იყო გარიბალდი, გადარჩა რალაცა საკჳრველებით და გაასწრო ნაპირზედა. როდესაც გარიბალდი თავისთან გადარჩენილის ამხანაგებით ავიდა ნაპირზედა, სთხოვა იმათ, რომ ისინი სულიყვნენ შინა. იმათაც აღასრულეს გარი-ლდის თხოვნა. დარჩა გარიბალდი თავის სულით-მოლის ცოლით და ერთის მეგობრით, როლიც მოჰყვა იმას მონტევიდეოდამ. გარიბალდიმ

და იმისმა მეგობარმა წაიღეს მომაკვდავი ფლორიტა მახლობელს ტყეში და ეგონათ რომ მოსასვენებელს ბინას იპოვიდნენ სადმე, მაგრამ ტყეში ჭაობისა და ჭანჭრობების მეტი ვერა იპოვნესრა. გარიბალდიმ წამოიღო ფლორიტა ისევ ზღვის ნაპირისაკენ და დაასვენა ბინაზედ. საცოდავი ქმარი ყოველ მხრივ შველის ღონისძიებას მოკლებული, გულის მოსაკლავათ ინტერევდა თითებსა და მესცქეროდა თავის ერთგულს და იმისთჳს თავდადებულს სულთ მებმოლს ცოლსა. გარიბალდი იყო იმ მდგომარეობაში, რომელიც მკითხველო, მნელათ შეგვიძლიან მე და თქვენ წარმოვიდგინოთ: უსაყვარლესი არსება, რომელმაც დასდო თავი თავის ქმრის ერთგულებაზედ, უბინაოთ, უექიმოთ, უღონისძიებოთ--უდაბურს ალაგს კვდებოდა. გარიბალდიმ სცნო აქ თავის უძლურება და საშინელის ამღვრეულის მდუმარებით მესცქეროდა, თუ როგორა ჰქრებოდა თანდათან ფლორიტას სიცოცხლე. და ამის სიცოცხლესთან ჰქრებოდა იმედიცა, სიხარულიცა და მხნეობაცა გარიბალდისა.

საღამოს ჟამზედ ამათ მოადგათ თავსა რავდე-

ნიმე სოფლელი კაცი. გარიბალდიმა სთხოვა ამა-
თა რომ მოეყვანათ ექიმი სადამე, იმათ აღუ-
თქვეს თხოვნის აღსრულება და აგრეთვე დაჰპირ-
დნენ ურმის მოტანასაცა, მაგრამ მინამ ისინი ამ-
ას აღასრულებდნენ ფლორიტამ სული განუტევა.

ცოლის სიკვდილმა ძალიან დაავრდომა გარი-
ბალდი და მდუღარე ცრემლი გადმოსდიოდა
თვალებიდამ.

მტერი მაინც არ იშლიდა თავისას და ეძებ-
და სდევნიდა გარიბალდისა. გარიბალდი მოეხვია
გაციებულს მკვდარს ცოლს და დიდხანს ჰქონდა
ჩახუტებული გულში. მახუკან თავის მეგობრისა
და გლეხების შემწეობით გაუთხარა ცოლს საფლ-
ავი სიკვდილისავე ალაგას და დამარხა. საფლა-
ვის მიწაზედ დასწერა გარიბალდიმ ფლორიტას
სახელი, მაგრამ ქარმა მალე წაშალა ეს საფლა-
ვის წარწერილობა.

ვიჯიას დიდს ხანს სიმაგრე აღარ შეეძლო;
გარიბალდი ჰხედავდა რომ ვეღარას უშველიდა და
ამისთვს აღარ წავიდა იქითა და ჰფიქრობდა,
რომ როგორმე გასულიყო პიემონტში. რომ წას-
ლიყო უნდა გაევლო რამდენიმე პაპისა და რა-

მდენიმე ტოსკანოს საზრმანეჩელი. ერთგანაცა და მეორედგანაც დადიოდა დიდძალი ჯარი და სულ-ით ეძებდა გარიბალდის კვალსა. თუმცა პაპისაგან და ავსტრიის სამხედრო მმართებლობისაგან, რომელიც იყო ტოსკანოში ემუქრებოდნენ სიკვდილ-სა ვინც გარიბალდის ბინას მისცემდა, ან ვინც ნახავდა და არ გამოაცხადებდა. მაგრამ იტალიე-ლები მაინც სიხარულით აძლევდნენ ბინასაცა და ხელსაც უმართავდნენ. ხან და ხან კი, როდესაც იცოდა მტრის სიახლოვე გარიბალდი მთელი დღე იმალებოდა ტყესა და ღრეებში და ხოლოდ ღამე მიდიოდა თავის გზაზედა.

ამისთანა გაჭირვებებით ძლივს 5 სეკდემბერს გარიბალდი მოვიდა ტოსკანელის მეთევზის ნავით პორტო--ვენერეში, რომელიც არის პატარა ნავთ-საყუდელი სარდინიის საკოროლოში.

პიემონტის მმართებლობამ იცოდა რომ გარი-ბალდი იყო მერესპუბლიკე, ამიტომ შიშობდა იმის აზრების გავრცელებაზედ და ცდილობდა რომ როგორმე თავიდამ მოეშორებინა. მაგრამ დეპუტა-ტების პალატამ ტურინში გამოაცხადა, რომ თუ ოდნავაცარის მთავრობამ რამიმე შეავიწროვა

გარიბალდი და ან აზრიც არის აალებინა პიემონტიდამ გასვლისა, მაშინ ეს მთავრობის მოქმედება შეირაცხება კონსტიტუციის წესის დარღვევათ. გარიბალდი სცხოვრებდა ნიცცაში თავის დედასა და შვილებთან და იქა ცდილობდა რომ ცოტაც არის გაექარვებინა თავის გულის მოსაწყლავი თავის გადასავლები, მაგრამ სარდინის მმართებლობამ არ დაიშალა და ჩუმჩუმათ ცდილობდა რომ ჩაეგონებინა გარიბალდისათჳს სახელმწიფოდამ გასჳლა. გარიბალდი იყო დაჩვეული ნიადაგ შრომასა და მხნეობას; ამგვარი იმისი მთავრობის მდგომარეობა ემძიმებოდა,--ადგა და დასტოვა იტალია, რომელსაც ჰხედავდა რომ ვერასფერს სარგებლობას ვერ მოუტანდა, ალალ-მართალი და უანგარო გარიბალდი, თუმცა დიას ღარიბი იყო, მაგრამ არ ეძებდა არც დიდებას, არც ფულს და არც პატივსა, იმას შეეძლო რომ ანგლიაში წასულიყო, მთელი ანგლიის ხალხი აეღელვებინა, მაგრამ არც იქ წავიდა; არც ეძებდა რომ ამის სახელი გაზეთებს მოეფინათ ქუჩეანაზედ და აგრეთვე, თუმცა ძალიან უჭირდა, მაგრამ მაინც უარი უთხრა სარდინის მმართებლობას

ფულის მიღებაზედ, რომელსაც ის აძლევდა.

ცოტ-ცოტათი გარიბალდიზედ ლაპარაკი მოსწყდა ევროპაში და იტალიაშიაც; გარიბალდიმ დაიწყო ვაჭრობა ჯერ ტუნისში, მერე ტანჟერში და ბოლოს გიბრალტარში; მაგრამ ესეც მალე გაათავა გარიბალდიმ, და **15** ივნისს **1850** წელს სწერდა ერთს თავის მეგობარს--ვალერიოს შემდგომს:

«მე დღეს ამერიკაში მივდივარ, სადაც ვაპირებ დასახლებასა. ჩემმა მეგობრებმა მომცეს მე ერთი ხომალდი. მე ამერიკაში იმიტომ უფრო მივდივარ, რომ ვიქნები კაპიტანი ერთი სავაჭრო ხომალდისა და მექნება შემთხვევა ბევრის სიარულისა. მე მინდოდა, თუმცა სასიფათო კი იყო, რომ იტალის ფლანგის, გავმგზავრებულიყავ, მაგრამ ვაჭრებმა ნება არ მომცეს და მეც, როგორც ვაჭარი კაცი უნდა დავემორჩილო შემთხვევებსა, მაგრამ იქნება შეერთებული ამერიკის შტატების ფლანგით მოლვაწის იმ მჯრფასს ნაპირს, საითაც ისრე მრიელ მიებრძჯს ყოველივე ოცნება ღარიბის ცხოვრებისა.

«აქ ურიგო არ იქნება რომ ერთი კიდევ რამ

მოგახსენო უფ. კამპანეტტიზედ, რომელიც არის სარდინიის კონსულათ ტანჟერში. ის გადავიდა ავსტრიის სამსახურში კონსულათვე დიდის ჯამაგირის გულისათვს. სწორე მოგახსენო ძალიან სამწუხაროა საფიქრებელათაც, რომ ჩუენ იტალიელები არა ვზოგავთ თავს ჩუენის მტრების სამსახურისათვს.»

თუმცა გარიბალდისათვს უფრო გამოსაჩენი იყო სამხრეთის ამერიკაში სამსახური რადგანაც იქ იყო ომი სამოქალაქო უფლებისათვსა, მაგრამ გარიბალდიმ არ ისურვა იქ თავის დახმარება, სადაც იღვროდა სისხლი ხოლოთ ცარიელის თავის მოყუარებისა და დიდების მოყუარებისათვს; ამისთვს ირჩია ჩრდილოეთის ამერიკაში მყოფობა და თავისთვს საქმობა. გარიბალდი იყო ჩვეული თავისუფლებისა და სიმართლისთვს ბრძოლისა და ყოველთვს ერიდებოდა ურიგო ბრძოლაში გარევას.

გარიბალდი მოვიდა თუ არა ნიუ-იორკში, შევიდა ერთს ფაბრიკაში, სადაც თვრამეტი თვე ასხამდა ქონის სანთელსა. ის იყო ძალიან ბეჯითი ამ საქმეში და კაცს რომ ენახა სრულებით ვერ იფიქრებდა თუ ეს ოდესმე ყოფილა დიდება-

ში, ან ეს ის კაცია, რომლის ერთის სახელის გახსენებაზედაც მტერი იწყებდა თრთოლასა.

გარიბალდიმ შემდგომ დასტოვა ეს ალაგი და მიიღო ერთი ჩრდილოეთის ამერიკის გემზედ კაპიტნობა. ამ გემით იმან ბევრი ქვეყნები მოვლო; სხვათა შორის იყო კალიფორნიაში, სადაც უნდოდა ემოვნა მკიპერის თანამდებობა; იყო ჩინეთში და სხვა. ჩინეთიდამ რომ დაბრუნდა შემოიარა მონტევიდეოზედ, და ისევ ებრძოდა როზასს თავისუფლებისათჳს და გარიბალდის უნდოდა კიდევ მიეშველებოდა ამ რესპუბლიკასა, რადგანაც ჰხედავდა იმის სიმართლესა, მაგრამ ამ ხანებში ფრანციამ შეარიგა ბეენოს--აირესთელები და ურაგვაელები.

ამავე დროს პერუს რესპუბლიკამ სთხოვა გარიბალდისა რომ იმათის ჯარების პირველი სარდალი გამხდარიყო, გარიბალდი ვერ დარჩა ამ თანამდებობაში დიდს ხანსა ამიტომ რომ ის **1854** წელს წავიდა ევროპაში.

XVI

გარიბალდი მოვიდა ჴენუიში ისეთივე ღარიბი

როგორიც აღრევაც იყო, აქედამ წავიდა ნიცცაში დედის საფლავის სანახავადა და სატრფოლოთ, რომელიც უყვარდა გავიქებითა და, რომელიც გარდაიცვალა 1851 წლისა. ნიცცაში გარიბალდიმ იშოვნა ერთის სავაჭრო პარახოდზედ კაპიტნობა და ხშირათ დადიოდა ნიცცასა და მარსელში. ის ასრულებდა თავის თანამდებობას ყოველთჳს დიას პატიოსნურათ და სინიდისიანათ. როდესაც ალაგობრივ მცხოვრებნი ჰხედავდნენ ერთის ვიღაცა მტრისაგან დამწვარს მატროსსა, რომელიც ნიადაგ ფათურობდა სავაჭრო ბარგში, არა სჯეროდათ თუ ეს იყო ის გარიბალდი, რომელიც ერთის თჳსის მოვლენით დასცემდა ხოლმე მტრის დასტას საშინელს შიშის მეხსა.

პიემონტში ყოფნა აღარ ამძიმებდა გარიბალდისა. რამდენისამე წლის განმავლობაში კონსტიტუციური წესდებულება თან და თან უფრო გაცხოვლდა და განავრცელებდა მოქალაქურ თავისუფლებას ხალხსა, რომლისათჳსაც ისე თავ დადებული იყო გარიბალდი თავის სიცოცხლეში. გარიბალდი, რომელიც ისე თავ გაწირვით იბრძოდა რომის თავისუფლებისათჳს, ეხლა უყურებდა პიემონტს,

როგორათაც ერთის სამღრთო იმედს იტალიის ერთობისა და თავისუფლებისათჳს.

შემდგომ გარიბალდიმ გაიჩინა ერთი ფაბრიკა კაპრერის კუნძულზედ და თავის მოზარდის შჳლის შემწეობით თავის საქმე რიგიანათ მიჰყუანდა. გარიბალდის ქიშპები ჰყუანდნენ, რომ ვითომც ისა კეთდებოდა პენზითა, რომელიც ვითომც პიემონტის მმართებლობას მიეცა იმისთვის: მაგრამ ეს ხმა იყო ცარიელი ჭორი და სხუა არაფერი. ასე უყურებდნენ გარიბალდის კარგის თვალით, ისინიც კი არღვევდნენ ამ ხმებსა.

რაც შეეხება გარიბალდის ვაჭრობასა, ეს არ იყო ანგაარებით დაწყობილი იმის მხრით: იმას ხოლოთ ეს უნდოდა რომ დაახლოებოდა დიდი თანხების მქონე იტალიელებს, რომ ვინიცობაა საზოგადოდ აშლა მომხდარიყო თავისუფლებისათჳს რომ იმათ მიეცათ ხალხისათჳს შემწეობა. გარდა ამისა გარიბალდი თავის ევროპასა და ამერიკაში მგზავრობაში ჰხუდებოდა იმისთანა ხალხსა, რომელნიც იყუნენ ყოველს ფერში გამოცდილნი და ვინიცობაა გაჭირვება რამ მომხდარიყო იმათ ყოველთვის შეეძლოთ თავ დადებით ყოვე-

ლვან მიჰყოლოდნენ გარიბალდის საზოგადო საქმის სარგებლობაზედ და იმასთან დაეღვრათ სისხლი თავისუფლებისა და სიმართლისთჳსა.

გარიბალდი ენახა ნიცცაში ერთს გამოჩენილს ფრანცუზის მწერალს ალფონს კარს და სწერს ისა, თუ რა რიგ უყვარდათ ის აქა, როგორც იტალიელებს ეგრეთვე ფრანცუზებსაც იმის გულწრფელებისა და სიმართლისათჳს და აგრეთვე აქებს იმის ჯალაბობაში ტკბილს გცევას.

დასდგა **1859** წელი.

ამ დროში ატყდა ომი ავსტრიელებსა, იტალიელებსა და ფრანცუზებს შორის. ფრანცუზები და იტალიელები ებრძოდნენ ავსტრიელებს იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისათჳს. გარიბალდი გახარებული გაერია ამ საქმეში თავის საკუთარის ღონისძიებით და სისარულისგან აღტაცებული იმედობდა იმდროს სიასლოვეს, როდესაც უნდა აღსრულებულიყვნენ იმის აზრები შესახებ იტალიის ერთობისა და თავისუფლებისა.

გარიბალდის პირველადვე სთხოვა სარდინიის პირველმა მინისტერმა კავურმა კოროლ ვიკტორემ-ანველის მაგივრათ, რომ ის შესულიყო სარდინ-

ის სამსახურში და მისცეს ჩინი გენარლისა. კავურმა არამცთუ დიდის სიხარულით მიიღო გარიბალდი სამსახურში და დიდი პატივის ცემაც უჩვენა და გამოუცხადა, რომ თუ თავის ნება იქნებოდა გარიბალდის შეეკრიბა თავისთჳს ცალკე ვოლონტრები და თავის მიხედვით ემოქმედნა მტერზედ. გარიბალდიმ ყოველივე ესე მიიღო სიხარულით და დაიწყო ჯარების გროვება.

გარიბალდიმ ცოტას ხანში შეჰკრიბა **4, 000** ოთხი ათასი ვოლონტერი, რომელთაც უწოდა ალპიის მსროლნი. კავურმა სთხოვა, რომ გარიბალდის თავის ვოლონტრებისათვის ჩაეცმია წითელი ტანისამოსი, როგორც ისინი ამ ტანისამოსში დასცემდნენ ხოლმე შიშის ზარსა მტრის ჯარებსა.

შევიდა თუ არა გარიბალდი სარდინის სამსახურში, ნემეცების გაზეთებმა დაიწყეს იმაზედ ლაპარაკი და ათას ნაირი გამაჩირქიანებელი ცილის წამებაები. ერთი ამ გაზეთთაგანი სწერდა რომ გარიბალდის კარგ კაცობა ლაგო--მაჯიორელებსა და იმის გარშემო სოფლებსა ჰკითხეთო, რომელთაც ეხლაც დააჩნიათ მაგისგნით აოხრებისა და აკლების წყლულიო.

მაგრამ ყოველივე ესე ცილი პირველსვე შემთხვევაში გამტყუნდა. მოვიდა თუ არა გარიბალდი ლაგო--მაჯიორაში, ავსტრიელების გაზეთები იჩვ-ნებოდნენ გარიბალდის ჩირქსა, მაშინვე იქაურნი და იმის გარშემო მცხოვრებნი დიდი თუ პატარა სიხარულით მეეგება გარიბალდის და ეხვეწებოდნენ რომ მიეღო ისინი თავის მესროლებში.

. . . .

. . . .

XVII

გარიბალდის მახილზედ ყოველის მხრიდამ იკრიბებოდნენ ვოლონტიერები. აი რასა სწერენ თვალით მნახველები თუ როგორ არდგენდა ვოლონტერის ჯარებსა:

როდესაც მოვიდოდა ვინმე გარიბალდისთან იმის ჯარში შესასვლელათ, მაშინ ჯერ აავლებ-ჩაავლებდა თვალსა, გასინჯავდა, გამოსცდიდა და თუ დაატყობდა რომ გამოსადეგი იყო მიიღებდა, თუ არა და დაითხოვდა. ყოველს ახლად მიღებულს თავის ჯარში ეუბნებოდა:

«შენ ჩემთან ვერას მოიპოვი და ვერასა ნახავ

გარდა წყურვილისა და სიცხისა დღისით, სიცი-
ვისა და შიმშილისა ღამით; გარდა ამისა უნდა
ყოველივე მწუხარება და ნაკლებულება აიტანო
და იქნება ყოველს დროს სიიფათში. მაგრამ ამ-
დენის ტანჯვის ჯილდო იქნებ ჩვენთჳს იტა-
ლიის თავისუფლება. მე ვერას დროს ვერავის
ვერ მიუტევებ ქურდობასა და ამ დანაშაულობისა-
თჳს ყოვლის შეუბრალებლივ დავახვრეტინებ თო-
ფითა, და გაუგონებლობისათჳს სასტიკათ დავს-
ჯი. მიჰყევ შენი ამხანაგების მაგალითს და არას
დროს არ დანებდე ტყვეთ მტერსა, ამიტომა რომ
იქ არასფერში არ დაგზოგვენ. ერთის სიტყვით
შენზედ იქნება დამოკიდებული: გინდა შენს თავს
ჩაუგდებ კროატებს და უწყალოდ დაეხვრეტინები
და გინდა პატიოსნურად შეაკლამ თავს მტერსა
მცხარე ბრძოლაში მასილით: «ღმერთო შენ გაუმარ-
ჯვე იტალიას!»

ადვილათ შეგიძლიანთ რომ წარმოიდგინოთ თუ
როგორა მოქმედებდნენ ეს სიტყვები იტალიელე-
ბზედ, და ნამეტნავად მაშინ, როდესაც ეს სიტ-
ყვები ესმოდათ იმ კაცისაგან, რომელიც თითონ
თავისის ვაჟკაცობით უჩვენებდა პირველს მაგა-

ლითს. ერთის სიტყვით გარიბალდის ვოლონტიე-რებს ჰქონდათ სასიკუდილოთ თავი გადადებული. უნდა ვსთქვათ რომ უპირველესი დიდი კაცისა და მდიდრების შვილები შედიოდნენ გარიბალდის ჯარში.

გარიბალდიმ დაატეო რომ ახლა შეეძლო და-ეწყო მოქმედება მტრის მარჯვენა მხარეს და აგ-რეთვე ზურგიდამაცა; ადგა და შევიდა ლომბარდი-აში. იქ მცხოვრებთ თხოვნითა, შევიდა თუ არა გარიბალდი ამ ქვეყანაში გამოსცა ეს ქაღალდი.

«ლომბარდელებო! ეხლა გაქვთ დრო თქვენის თავის შველისა და უნდა გამოიდოთ თავს რო-გორადაც გამოუდვიათ თქვენ წინაპართ კონსიდე-სა და ლენიანოს დროს. თქვენი მტრები ისევ ისინივე არიან: ისეთი ღვთის მტრები და შეუწ-ენარებლები. ყველა თქვენ მოძმენი შეიფიცნენ რომ ან უნდა ერთიანათ გაწყდნენ და ან უშვე-ლონ თავის თავსა თქვენა. ჩვენ ეხლა გვაქვს შემთხვევა რომ გადუხადოთ ის უსამართლობა და უპატიურება, რომელსაც ისინი გვაყენებდნენ ამ ოცის წლის თავობის განმავლობაში, ჩვენ უნდა ჩვენ შვილთ დაუგდოთ იმისთანა სამკვიდროება, რომელიც იყვეს თავისუფალი მტრის შემაიწროებელის ბრ-

ჭკუალიდამ!

«ვიკტორ ემანუელი, რომელიც მთელმა იტალიის ხალხმა ამოირჩია თავის წინა მცხოვრლათ მგზავნის მე თქვენთან, რომ მამულის გულისათვის ვიბრძოლოთ შინამ შემძლება. მე დიდათ მოხარული ვარ, რომ კოროლმა მამანდო მე ეს საქმე და დიდათ ვამპარტავნებ რომ ვიქნები თქვენი წინამძღვარი.

«დროა, დრო, რომ კელი მოვკიდოთ იარაღსა და ავიხსნათ ჩვენი შემაიწროებელი უღელი!

. . . .

ეს დამასილი გარიბალდისა არ დარჩა უნაყოფოთ, მთელი ლომბარდიის ხალხი როგორც მთის ხალხი, როგორც მთის ნიაღვარი მიდიოდა გარიბალდისთან და შედიოდა იმის მკსროლებში. . .

. . . .

. . . .

თუცა ბევრს ცილსა სწამებდნენ ნემენცური გაზეთები გარიბალდისა და იმის ჯარებსა, მაგრამ ყოველივე იმათ ჭაჭება იყო ამაო რადგანაც, სხვა გაზეთები და თვალით მნახველები იყვნენ ალტაცებაში გარიბალდის ჯარისა და იმათ კეთილის

ქცევისაგან. განსადევნელათ ნემეცების ცილის წამებისა აი თითონვე იმათი ერთი გაზეთი რასა სწერს:

«. . . . . ამ კაცის მხნეობა და გამბედაობა არის გასაოცებელი, ერთ უბრალო ქურდობისათჳს დაასვრეტინებს. დამნაშავესა როგორც ამ გვარს შემთხვევაებში, გარიბალდი, არის სასტიკი ისე სხჳა შემთხვევაებში არის მომთმინო. ამის ჯარი თუმცა სხჳა და სხჳა რიგისა და ჯურის ხალხიდამ არის შემდგარი, მაგრამ მაინც გასაოცებლათ არიან მინდობილები იმაზედა. ერთს მოგზაურს ენახა გარიბალდის ჯარების საავათმყოფო, სადაც ბევრი დაჭრილები ყოფილიყჳნენ და ეს მოგზაური იყო გაოცებული თუ რა ერთის გულითა და ჰირითა უნდოდათ იტალიის თავისუფლება. როდესაც საომრათ დაუკრამენ საყჳრსა, მაშინ დაჭრილები და ავათმყოფებიცკი რომელთაც არ შეუძლიანთ ფეხზედ სიარული სულ ჩოჩვით მიზდევენ თავის წინამძღჳარსა საომრათა. ერთის სიტყჳთ ამ ჯარისაგან თავის წინამძღჳრის სიყჳარული დაუჯერებელი რამ არის. ყოველსავე გარიბალდის ბრძანებას ასრულებენ თვალის დახამხამებამდის.

ეს ჯარი არის შემდგარი მომეტებული ნაწილი ყმაწვილი კაცებიდამ, რომელნიც მომეტებული ნაწილი დიდისა და მდიდარი კაცის შვილები არიან. ყველა ამათგანი ასრულებს თავის სამსახურსა საკვრელათ მარჯვეცია და კარგათა. ერთის მოგზაურს ენახა როდესაც მარხამდნენ ერთს დაჭრილობისაგან მიცვალებულს. ამას მისდევდა ბევრი ხალხი გარიბალდის ჯარიდამ და თითონ გარიბალდიც. გარიბალდი სტიროდა როგორც თავის საკუთარს შვილსა. როდესაც მკვდარს საფლავში ჩადებდნენ, გარიბალდიმ უთხრა თავის ვოლონტიორებსა, ნახეთ ძმანო და მეგობარნო! ეს მოკვდა მამულის ერთგულებაზედ და ღირსია ჩვენის მეხსიერებისა; ჩვენც ამას მაგალითს უნდა მივყვეთ!...

ერთის სიტყვით, რომელი გაზეთიცკი ცდილობდა გარიბალდის გახურასა თითონ იმათის სიტყვებითვე იმოვით იმათ სიმტკიცესა და ცილის წამებასა.

გარიბალდის ჯარებში ქალებიც ბევრნი იყვნენ მომეტებული ნაწილი ამათგანი, იყვნენ მდიდართაცა და გამოჩენილის სახლეულებიდამ. მომეტებული

ნაწილი ქალებისა იყვნენ ბრეშის ქალაქიდამ; იქა-ური ქალები ისევ **1849** წელსავე განითქვნენ თავის ვაჟკაცურის ქალაქის გამაგრებითა და ბრძო-ლითა ავსტრიელებთან.

ალპიის მსროლნი არ იყვნენ მომზადებულნი თავის საქმისათვის სამხედრო ვარჯიშობით. ამათი ცოდნა შესდგებოდა ხმალ და ხმალობაზედ და მარჯვე თოფის სროლაზედ. ერთხელ ამ თავის სამხედრო ვარჯიშობის უცოდნელობით ერთს ბრ-ძოლაში კინაღამ სულ ერთიანათ ამოჟლიტეს ავსტ-რიელებმა თუ ერთი ზუავების ბატალიონი არ მომშველებოდა.

ბევრს გარიბალდის ჯარები ერთი რაღაც რამ რომანული წარმოება ეგონათ და ჰფიქრობდნენ რომ იქ დიდს განცხრომასა, და პირის პატივში ვიქნებითო, მაგრამ ბოლოს რაკი ჰხედავდნენ, რომ თითონ გარიბალდი ყველაფერში იწვალებდა, ჯარ-საც ყოველთვის დიდი ჯაფა ადგათ და მოუსვე-ნარს ცხოვრებაში იყვნენ—ანებებდნენ თავსა და მი-დიოდნენ შინა. რაკი ამ გვარი ხალხი ეცლებო-და გარიბალდისა, აქა რჩებოდა საუკეთესო და ჯა-რი სდგებოდა სულ კაი ვაჟკაცის ხალხისაგან.

ამასთანავე, პირველს დაძახილზედ გარიბალდის ჯარში შევიდა ბევრი ქალაჩუნა და მხთალი ხალხი, რომელიც სოლოდ გონების თვალით იყვნენ გატაცებულნი და რაკი დაატყვეს, რომ ჯარში შეიძლებოდა კაცს ხელი, ფეხი და სხვა რამ სხეული დაეკარგა ბრძოლაში და იქნება სიცოცხლესაც გამოსალმებოდა, ისინიც მაშინვე ისევ შინისკენ იზეჯდნენ.

მაგრამ რომელნიცკი რჩებოდნენ გარიბალდის ჯარში, ისინი იყვნენ გასაოცებლათ თავდადებულნი ამ საზოგადო საქმისათჳს და ერთგულათ ემსახურებოდნენ ამ კეთილს საქმესა. საუკეთესო ყმაწჳლი კაცები, რომელნიც ერთხელ და ორჯელ ყოფილიყვნენ გარიბალდისთან ბრძოლაში. შემდეგომ დიდის სიხარულით რჩებოდნენ იმის ჯარში უბრალო ვოლონტიერათ. დასამტკიცებლათ ამისა თუ სადამდენ იყვნენ ერთგულნი გარიბალდის ვოლონტიერები ამ საქმისა, შევგიძლიან წარმოვიდგინოთ ერთი ყმაწჳლი კაცი, რომელიც მოჰკლეს ერთს ბრძოლაში: ამ ყმაწჳლს კაცს უპოვნეს ჯიბეში ანდერძის წიგნი, რომლითაც უანდერძებდა გარიბალდის ყოველს წელიწადს თავის შემოსა-

ვალსა რომელიც შესდგებოდა ორი ათასი თუმანი; არა ფული უნდა მოესმარა გარიბალდის თავისის აზრის შესრულებისათვის.

ვისაც უნდა რომ იცოდეს თუ რარიგათ ჰქსურდათ სალხს გარიბალდის ჯარში სამსახური, ჩვენ წარმოვიდგენთ მაკალითისათვის ერთს პატარა ქალაქს რომელშიაც სცხოვრებს სუთი ათასი სული, ამ ქალაქმა მისცა გარიბალდის ასორმოც და ათი კაცი ვოლონტერი.

ჩინებსა ღი ჯილდოებს აძლევდა თითონ გარიბალდი. იმას ჯარებიც იმ ნებითა და სარგებლობით იყვნენ სამსახურში როგორც სხვა პიემონტის ჯარებიცა.

გარიბალდის როდესაც მისცეს სარდინიის სამსახურის გენერლობა, თუმცა მუნდირი კი იმ ფორმისა ჩაიცვა, მაგრამ თითონ თავის ყოფა ცხოვრება სრულებით არ შესცვალა: ის ისევ ისე გაესვეოდა სოლმე თავის სუმბუქს პლაშჩში, ისევ ისე ცარიელს მიწაზედ ღია ჭაერში იძინებდა და ისევ ისე არ ეპოებოდა არც სიკივეს არც სიცხეს, არც შიმშილს, არც წყურვილს, არც ავდარს და არც ავანტყოფობას.

XVIII

როდესაც ავსტრიელები **29** აპრილს **1859** წელსა გამოვიდნენ სარდინიის სამძღვარს და დაიწყეს ბრძოლა პიემონტელებთან რამდენსამე ხანს გარიბალდიზედ არა ისმოდარა--მიზეზი ამისი ის იყო, რომ გარიბალდი მაშინ არდგენდა თავის ჯარებსა.

4 მაისს სარდინიისა და შვეიცარიის სამძღვართან ლაგო-მაჯიორეს მახლობლათ, ერთს პატარა სოფელს დომო--დოსოლაში, გარიბალდის ჯარს მოუსპა კორნილის ჯარიდამ, მცირედი მეომარნი და ამავე დროს მოუკვდათ გარიბალდისა და ავსტრიელების პატარა სროლა, სადაც ავსტრიელებს სხვა კაცი მოუკვდათ. პატარას ხანს უკან ავსტრიელებს მოეშველა კარგა საკმაო ჯარი და მაშინვე წავიდნენ გარიბალდისკენ. გარიბალდი თავის ჯარებით ჩადგა ბილეოსა და სხვა ალაგში.

ავსტრიელებმა დაიჭირეს და ჩადგნენ კომში ხუთი ათასის კაცითა, რომელიც მომატებული ნაწილი იყო შემდგარი კროტაებიდამ. რადგანაც კომში მცხოვრებთ გამოყვანათ დროშა იტალიისა, ამის გამო ავსტრიელებმა დაადეს დიდძალი გად-

ახალი ფულითა თუ სურსათითა.

20 მაისს, ღამე დაიწყო გარიბალდიმ თავისუფლათ ბრძოლა: იმან ასტეხა ომი ორს ალაგას, რამონიონში, რომელიც მდებარეობს პეზიის მდინარეზედ, და არონეში ლაგო--მაჯიორეს მახლობლათ. არენოდამ ის წავიდა ლავენოს ციხეზედ, რომელიც იქვე ლაგო--მაჯიორესთან მდებარეობს; ეს ციხე ეჭირათ ავსტრიელებსა და ეყენათ შიგ ექვსასამდინ კაცი. ავსტრიელები გარბოდნენ გარიბალდისაგან და ლომბარდელები კი ეხვეწებოდნენ მიშველებასა, როგორათაც თავის განმათავისუფლებელს ავსტრიელების მონებიდამ. ამ დროს ერთი იტალიელი გაზეთი სწერდა გარიბალდიზე.

«ისე თავს გამოდებული, სულითა და გულით მსურველი და მოსაქმე არა ვინ არის იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისა, როგორათაც ჯუზეპპე (იოსებ) გარიბალდი. ეს არის პირველი მეომარი და ყველაზედ მხნე ბრძოლაში.

«ერთი ამის სხეული, ამის დიდი იმედი იტალიელებისათჳს, რომელ ქვეყანასკენაც კი, სადაც არიან სცხოვრებნი იტალიელნი და ავსტრიელების ხელქვეშ, დააპირებს გარიბალდი წასვლას, ის ქვე-

ჟანა ისე დაიმედებულია და დარწმუნებული გარიბალდის დაუმარცხებლობაზედ, რომ მაშინვე აემლებიან ხოლმე თავის შემაწროებლებს და მაშინვე მიეგებებიან სიხარულით გარიბალდის და იმასთანვე სდებენ თავს თავისუფლებისათჳს. ბევრჯელ მიეგებება ხოლმე გარიბალდის ხალხი: ზოგი ცულით, ზოგი რკინის ორთითით, ზოგი ცელით, ზოგი დანით, ზოგი კეტით, ზოგი ნამგლით და რითაც შეჰხვდებათ და საითაც უბრძანებს გარიბალდი წავლენ, რასაც უბრძანებს ასრულებენ: ბევრჯელ ამ შეიარაღებულის ხალხით გარიბალდი სულ კუდით ქვას ასროლინებს ხოლმე ავსტრიელებსა. სასიამოვნო სანახავია მაშინ ის ხალხი: მისდევენ მტერს და ჰყვირიან სიხარულის აღტაცებით, ღმერთო მოეც შენი გამარჯვება იტალიას! ღმერთო გაუმარჯვე თავისუფლებას!

ერთის სიტყჳთ მთელს ლომბარდიაში, სადაცკი გაჩნდება გარიბალდი, მთელი ხალხი მოძრაობაში და არ იციან სიხარულით რა ჰქნან. კაცები იწმენდამენ ცრემლს თვალებიდამ და ვერა ძლებიან თავის განმათავისუფლებელის ცქერითა, დედაკაცები, სიხარულისაგან აღტა-

ცებულნი, ეკვრებიან იმას ყველგან და ყვირიან:

«ვისაცკი რამ დაუმარხავთ მიწაში თავის სარ-ჩო, ქონება ავსტრიელებისაგან, იღებენ ძირიდამ და აძლევენ თავის განმათავისუფლებლებს.

«გარიბალდი ავსებს თავის ჯარს ახალგაზრდა კაცებით, რომელნიც სიხარულით შედიან იმას ჯარში.»

ამ სიტყვებს მოუმატებული არა არის რა, თუ მოვიგონებთ ჩვენს მაშინდელს მთელი იტალიის აღტაცებას გარიბალდისაგან და აგრე-თვე გარიბალდის წოდებულს გულითადს ხალხსაენ მცემას და ლაპარაკს.

«ახლა ის დროა, რომ ჩვენი მოვალეობა აღვასრულოთ, უსხრა 27 მაისს გარიბალდიმ თა-ვის ვოლონტერებს კომოს ქალაქის წინ--ყველამ ისე უნდა იბრძოლოთ როგორც მამის, რომე-ნსაც ხედავთ მამა თქვენს მტრისაგან სასიკუ-დილოთ გაწირულს. თქვენს სწორეთ ჩუმსავით მი-იქცეოთ. ორი საათი დავისვენოთ და მასუკან წავიდეთ საომრათ.

მართლაცა და გარიბალდი ორს საათს უკან ჩაეშვა ქალაქში მაღლობებიდამ, რომელიც არტყია

ოკრძოს შეიქნა საშინელი ხელ და ხელ ბრძოლა; ხალხი ორივეს მხრივ იხოცებოდნენ დიდ ძალი. თუმცა ავსტრიელები ერთი სამათ და ერთი ოთხათ მეტი იყვნენ გარიბალდის ჯარებზედ, მაგრამ მაინც გარიბალდიმ შემდგომ დიდის ბრძოლისა, გარეკა ავსტრიელები ქალაქიდამ.

მთელს ქალაქში გაჩნდა სიხარულის ილიუმენაცია თავის განმათავისუფლებელის პატივის ცემისათჳს.

ავსტრიის ჯარები პირველმა სარდალმა გარიბალდის განდევნისათჳს დანიშნა ფელდმარშალ ლეინტკნანტი, რომელიც იყო განთქმული თავის პარტიზონულის ომებით ვენგრებთან **1848** წელს მაგრამ ეს გამოჩენილი ავსტრიის პარტიზანი, როგორღაც ვერ მიდიოდა გარიბალდისთან გაბედვით და დიდის მესკვერებაებით ძლივს მიათრევდ თავის ჯარის წელს გარიბალდისაკენ; გზა ზედ ხმებსა ჭერიდა, რომ გარიბალდი თუ ტყვე არის დაჭერილი ისე დამარცხებული მაინც არის, რომ უთუოთ გაიქცეოდა შვეიცარიაშიო, საიდგან დაბრუნებას ველარ იკადრებსო.

ისკი არა თუ **24** მაისს მცირედი ჯარი გა-

რიბალდისა, კაპიტანი კრისტოფორის განგებლო-ბის ქუჩში შესჩდა ავსტრიელებს, წაართვა ერთი ზარბაზანი და სულ თავ პირი დაანტკრია.

თითონ გარიბალდიმ ამავე დროს გარეკა ავ-სტრიელები მილტანუდამ და შემდგომ დიდის ბრ-ძოლისა ბორკო-ვიკოში დაასცლევინა ავტრიელებს კამერლანტუ, რომელიც შეარდგენს კომოს ნაწილს. ამ საქმების შემდგომ ლომბარდიის ერთი მაზრა ლუკო დარჩა მილაში გარიბალდის; ამან წაართ-ვა ავსტრიელებს პარასოდები, რაც კომოს ტბა-ზედა ჰქონდათ და გარეკა მილანის გზისაკენა.

ამ გამარჯვებამ მოალებინა ეურადღება სა-ზოგადოთ ყველასა; ნემენცები ჯავრისაგან სკდე-ბოდნენ და სხვა რომ ვეღარას აკლებდნენ ესრო-დნენ გასეიის ეუმბარებსა. . . . .

ნემენცები, რომ აქ ასე ცხარობდნენ და ქო-ჩორს იბრძოჳნიდნენ, გარიბალდი თავისებურათ ელალუბოდა მტრის ჯარსა.

კომოდამ **30** მაისს გარიბალდი წავიდა ლა-ვენოზედ და დაიჭირა იქაური მხარეები. თუცა აქ ძალიან ცხარეთ იომეს ავსტრიელებმა, მაგრამ მაინც საქმე არ მოემვათ და გამორეკა გარიბალ-

დიმ აქედამაცა. ავსტრიელები წავიდნენ შვეიცარი-
აში.

მარჯენტში მოუსწრდა კიდევ გარიბალდის ავსტ-
რიელებთან ბრძოლა და დაამარცხა. ამ დამარცხე-
ბამ ისეთი შიში დასცა ავსტრიელებსა, რომ იმა-
თი დაკვესებული გენერალი ურბანა უომრად გაეპა-
რა გარიბალდის მხედველობიდამ. ავსტრიელებმა
თითქმის იმედი გადიწყვიტეს თავის საკუთარს
ურბანზედ.

ავსტრიის გაზეთები იმასდენ, რომ გარიბალ-
დი იმიტომ იმარჯვებსო, რომ ყველა ავსტრიის
ჯარების დაწყობილებას იტყობსო და ისკი დაა-
ვიწყდათ, რომ პირველი სარდლის ღირსებაც ის
არის, ამ გვარს ბრძოლაში რომ მარჯვეთ ადევ-
ნოს თვალი მტრის მოქმედებას და იტყობდეს
ყოველს იმათ დაწყობილებას.

მაჯენტის ბრძოლის შემდგომ გარიბალდის
ჯარი შესრულდა **12,000** თორმეტ ათასამდის.

10-ს ივნისთვეს გარიბალდი მოვიდა ბერგამო-
ში, იქიდამ გავიდა ბრეშაში და იქიდამ აპირებდა
სამხრეთის ტიროლში გასვლას: მაგრამ პოლიტი-
კამ იმპერატორი ნაპოლეონისამ, რომელსაც არა

ჰსურდა შეხება ავსტრიის საკუთრებისა, მოუშალა გარიბალდის თავის დაწყობილება.

10 თიბათვეს მლივს გაბედა გენერალ ურბანმა გარიბალდისთან ბრძოლა. ისინი შეიყარნენ კონს-ტენდოლოში. ურბანსა ჰყვანდა ბევრით მომეტებუ-ლი ჯარი გარიბალდიზედ. მაგრამ მაინც შემდგომ ცხარისა და დიდის ბრძოლისა დაამარცხა გარი-ბალდიმ და დაირეკა თხებივით წინა.

გარიბალდი თავის ჯარებით უწმენდდა გზებს სარდინიის ჯარსა ავსტრიის ჯარებიდამ. **18**-ს თი-ბათვეს გარიბალდის შეხვდა უმრავლესი ნაწილი ავსტრიის ჯარებისა, მაგრამ მცირედის ზარალით დაუმხო ამათაც თავი.

ვილაფრანკის შერიგებამ მოსპო გარიბალდის მოქმედებაები, იმ დროს, როდესაც ისე იყო მარ-ჯვე მოქმედებისათვს გაცხოვლებული. ამ შერიგე-ბის ხმა მაშინ მოვიდა გარიბალდისთან, როდე-საც ის იყო შემოადგა პისკიერს. ამ შერიგებამ მოსპო ყოველი იმედი გარიბალდისა, შესახებ მრთელის იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისა.

იმედი იყო რომ უიუოს გარიბალდი დარჩე-ბოდა გამარჯვებული ამ თავის დაწყობილს სა'

მეში; კაცი, რომელმაც გამოიჩინა თავი თავის გონიერებითა და ვაჟკაცობითა ბევრსა და მრავალს ბრძოლაებში, იჭჳ არ იყო, რომ ახლა ამ უკეთესის ღონისძიებით აღასრულებდა თავის დანაპირებსა. რასაკჳრველია მნელი იყო რომ იმ ომში, სადაც უძლიერესი ფრანციისა და სარდინიის ჯარები იბრძოდნენ, იქ კაცს ედევნებინა თვალი გარიბალდის პატარა ოტრიადის მოქმედებაებისათჳს; მაგრამ ერთი ეს ამტკიცებს იმის დიდს მნიშჳნელობას ბრძოლაში იტალიის ერთობისათჳს, რომ მრთელმა ევროპამ მიიღო დიდი ყურადღება და მთელი ევროპიის გაზეთები ღაღადებდნენ ამაზედ. თითონ ავსტრიელები, რომელნიც იყჳნენ ამის უპირველესი მტერნი, არა ჰფარავდნენ, რომ გარიბალდის მონაწილეობას ამ ომში ჰქონდა დიდი მნიშჳნელობა, ერთმა ავსტრიის გენერალმა დანპრმა სიტყჳა, რომ იტალიელებმა იმიტომ წააგესო ბრძოლა **1849** წელსა, რომ გარიბალდის არ მიანდესო თავის ჯარები,

ერთმა უპირველესმა ევროპის ტაკტიკთაგანმა შენიშნა, რომ რაც გარიბალდიმ საქმე გაარიგა თავისი მცირედის ჯარებითა **1859** წელსა, იმას

ერთი ხუთად მომეტებული ჯარები ვერ გაარიგებდნენო.

ერთის სიტყვით ამ უკანასკნელს ომებში ისე შიშის ზარი დასცა ავსტრიელებსა, რომ თითქმის ეშმაკეულებას სწამობდნენ.

თუ როგორ ეშინოდათ ავსტრიელებსა გარიბალდისა, ჩვენ უამბობთ მკითხველს ერთს ამბავსა.

როგორც ზემოთაც იყო თქმული, ავსტრიელებმა გაგზავნეს გარიბალდიზედ ფელდმარშალ-ლეიტენანტი ურბანი, რომელსაც არ აძლევდა გარიბალდი მოსვენებას და აძლევდა დიდს ზარალს თავისის უცების დაცემებაებით. ერთხელაც ურბანს შეეტყო გარიბალდის ერთს უალაგო ალაგს მდგომარეება და ამის გზის გადასაჭრელათ გაგზავნა სამი ათასი კაცი. გარიბალდიმ შეიტყო ესა და ჰხედავდა, რომ ვერ გაასწრებდა გამოგზავნილს ჯარებს, რომ რიგიანს ალაგას გასულიყო: ადგა და გაგზავნა სამი ათასს კაცზედ ოცდა ხუთი კაცი, რომელნიც დაარიგა თუ როგორ მოჰქცეოდნენ ავსტრიელებსა: ამ ოცდა ხუთმა კაცმა დიდს ხანსა სდიეს შეუნიშნავათ, და ადევნეს თვალი ავსტრიელებსა; ბოლოს ერთს ალაგას ყანების პირზედ შეეცნენ ავს-

ტრიელები დასასვენებლათ: თოფები მიაყუდეს ერთ-მანერთზედ და თითონ როგორც მოჭხუდათ დაეყარნენ ბალახზედ სიცხისაგან მოწყვეტილები. ერთიც ვნახოთ უცებ ყანიდამ გამოვიდნენ ოცდა ხუთი კაცი მტიკებითა და დაიწყეს ყვირილი: მოვიდა გარიბალდი! გარიბალდი! დაერივნენ და დაუწყეს თხებივით ხოცვა.

რას მოიფიქრებდნენ საწყალი ავსტრიელები თუ სამი ათასს კაცს დაესხმოდა ოც და ხუთი კაცი: იმათ ეგონათ გარიბალდი თავისის ჯარებით სულ აქ არისო, და მოხვიეს, ვინც მოისწრო, თოფებს ხელი და რეტდასხმულებსავით არ იცოდნენ სად გარბოდნენ და სად არა. ამ გვარ ამ ოცდა ხუთმა კაცმა არბევინა სამი ათასი კაცი სამს საათსა.

ერთის სიტყვით გარიბალდი იდგა იქ. ვერც ერთი ჯარი ავსტრიელებისა ვერა ბედავდა ქუჩენებზედ დაცემას და აკლებას ანუ ხარჯის თხოვნას. მტრები, თუ მოყვრები გარიბალდისა ყველანი ერთ პირათ ამტკიცებენ ამასა, რომ გარიბალდი პარტიზონულს ბრძოლაში არის შეუდარებელი და უმაგალითო ვაჟკაცი. სალდათებმა იცოდ-

ნენ რომ ბრძოლაში ყველაზედ უწინ გადაერეოდა და ყველაზედ გვიან გამოვიდოდა, ამისგამო რაც უნდა გაჭირება ყოფილიყო, ფეხს არ გადასდგავდნენ უკანა. და სადაც გარიბალდი ჩაერეოდა ისინი ბრმათ მიზდევდნენ თანა. ამასთანავე რადგანაც გარიბალდი რაც უნდა დაჭრილიყო არ დაბრუნდებოდა ხოლმე ბრძოლიდამ, ამისთჳს ავსტრიის ჯარებსა და მეტადრე კროატებს ეგონათ რომ გარიბალდიმ იცოდა შელოცვა, რომ არც თოფის და არც ზარბაზნის ტყჳა არ მიუდგებოდა.

ან. ფურცელაძე.

ლექცია II.

ჩონჩხი ძჳლებისა, უმთავრესი სხეულის ფოსონი.

ძჳლები, იმათი მნიშვნელობა და ავათ მყოფობა.

მცენარეთა და ცხოველთა, საჭმლისათჳს და ზრდისათჳს უნდა ჰქონდეთ ისეთი შემზადება, რომლითაც მიიღებენ საჭმელსა და თავის სისხლათ და ხორცათ აქცევენ. ამ შემზადებულებათ ჰქვიანთ ორღანები, და მცენარეთ და ცხოველთ ჰქვიანთ ორღანებითი ამისთჳს, რომ ყველა მცენარესა და ცხოველსა აქჳს ეს ორღანები. ეს ბუნებაები პირველი და დიდი ნაწილია, და მინერალთა, რომელთაც არა აქჳთ ეს შემზადებულებანი და ორღანები, ჰქჳანთ უორღანოებითი. ეს მეორე ბუნების ნაწილია.

ცხოველნი თავის გვარად განიყოფებიან ორ დიდ ნაწილად. ერთ ნაწილს, რომელსაც არა აქჳს ჩონჩხი ძჳლებისა და ზურგის ძვალი. ეს დაბალი ცხოველნი არიან და ჰქჳან ხერხემალო, ამისთჳს, რომ ზურგის ძვლებს სხვა ფრად ჰქჳან ხერხემლის ბოძი. მეორე ნაწილს აქჳს

ჩონჩხი ძვლებისა და ზურგის ძვალი და ჰქჳან ხერხემლიანი. პირველ ნაწილს მიეწერება, როგორც მეცნიერებაში სწერია, მწერი ე. ი. მატლი, ლოკოკინა, კიბო, პეპელა, ბუზი. მეორე ნაწილს ე. ი. ხერხემლიანებს მიეწერებათ: **1**) თევზები. **2**) ქვე მძრომნი (ხვლიკი, გველი, ბაყაყი) **3**) მფრინველები **4**) ნადირნი და **5**) კაცნი.

მთელი კაცის სხეული დამოკიდებულია ძვლების ჩონჩხზედ. ჩონჩხი შედგენილია ბევრის ძვლებისაგან, რომელნიც ერთდებიან და არდგჱნ ზედბმულსა ანუ ჩუჩნებურად ფოსოს, ამ ფოსოებში აწყჳა სხჳა და სხჳა მინაგანი. ძვლებს გარეთ მდებარებენ ლავიწები და კანი. თითონ ჩონჩხა განიყოფება სამათ. პირველი თავი, მეორე ტანი, მესამე კიდურები. თავზედ მე მოგელაპარაკებით შემდგომ ლექციაში.

ტანი შედგენილია: **9** ტანის ძვლებისაგან; რომელიც შესდგება ბევრის გაცალკევებულის ძვლებისაგან, და ჰქჳან ხერხემლები კისერზედ შვიდია, ზურგზედ თორმეტი, წელზედ ხუთი, კუდუსუნზედ ხუთი, და ბოლოზედ სამი.

2) გვერდის წიბოთაგან თითო მხარეს თორმეტ—თორმეტი აქჳს კაცსაცა, რაც ამაზე მომატებული აქჳს და არც ნაკლები. ეს წიბოები მდებარებენ მკერდის გვერდებზედ, ზევითი შვიდი უკანა ბოლოთი შეერთდებიან ტანის ძვალსა, და წინა ბოლოთი მკერდისას; დანარჩენი ხუთი უკანა ბოლოები კი ცალკე არიან.

3) მკერდისაგან ეს ძვალი, როგორც სახაზავი ისე ძევს წიბოებს შუა. უბრალოთ ეძახიან გულის ფიცარსა.

4) მეჯების ძვლებისაგან, რომელნიც აწყვია წელს ქვეით ორსავე მხარეს.

კიდურები ჰქჳან ხელფეხთა ანუ მხეცების წინა და უკანა ფეხებსა. კიდური იმიტომა ჰქჳან, რომ თითქო იმათ ბოლონი არდგენენ ტანის დამატებას, ისინი თუნდ დაჭრათ კაცსა, მაინც არ მოკჳდება:

თევზებს კიდური არა აქჳთ, ქვემძრომთ და მფრინველებთ კი აქჳთ.

ზეითი კიდური ანუ ხელი შედგენილია ბეჭისაგან, მხრის ძვლისაგან, ორის წინა მხრის ძვლისაგან, პატარა ძვალთაგან, რომელნიც არიან წინა მხრის და მაჯის შუა, და მაჯისაგან: მაჯასა აქჳს ხუთი თითი, და თითო თითში სამი პატარა ძვლისაგან არის შედგენილი, ცერის მეტი, რომელსაცა აქჳს ორი ქვეითი კიდური ანუ ფეხიშედგენილია · გმელის ძვლისაგან—თეძო, ორის გმელის ძვლისაგან ბაყვი, ანუ წვივი, მუხლის ძვლისაგან და ფეხის ჩონჩხისაგან. იწყობა პატარა ქუსლის ძვლებითა და თავდება თითებითა. როგორც ხელსა აქჳს ხუთი თითი ისე ფეხსა.

ყველა ძვალს აკრავს თხელი კანი, რომელსაცა ჰქჳან ძვალის კანი. იმაში პატარა ძარღვებით გადის სისხლი, რომლითაც ძვალი იზდება. კანზე აწყჳა კუთები, გმელ ძვლების შუა ნახვრეტია, რომელიც გამოტენილია ძვლის ტვინითა. ეს ისეთი ტვინი კი არ არის, როგორათაც თავში ანუ ხურგის ძვლებში—მარტო ქონია, რომელშიაც არის მრავალი ძარღვი სისხლითა. მფრინველებს ამისთანა ქონი ძვლებში არა აქჳთ, ამისათჳს იმათი ძვ-

ლები უფრო მსუმბუქნი არიან რომლებთათჳსაც მართლად არ არის საჭირო, მიტომ რომ მფრინველი უფრო მსუმბუქათ იფრენს.

თუ ძვალს ხარშვა დაუწყეთ, ამ რიგათ მოიხარშება, ჭურჭლის ძირში მიწა დარჩება, და ზეით წებო, ანუ კაკნატელა. ყოველი ძვალი ამ რიგათ შედგენილია. მიწისა და კაკნატელისაგან. ჩასახულს დედის მუცელში ძვლები კნატუნასავეფა აქჳს და ახლად შობილს კნატუნა ძვლებში ბევრი აქჳს ამისათჳს პატარა ყმაწვილის ძვლები ადვილათ იკაკვებიან და რომ არ გაბრუდდეს ყმაწვილი უნდა შეახჳონ. მაგრამ მაგრათ არუნდა შეახჳონ, რომ ყმაწჳლი თავისუფლათ გაიზარდოს. ბოლოს და ბოლოს ძვლებს მიწა ემატებაა და მაგრდებიან როგორც უნდა. სიმოხუცეში ძვლებში უფრო ბევრი მიწაა ვინამ კნატუნა,—ამიტომ მოხუცის ძვლები წითვია და მალე იმტჳრევა. ძვლების გატეხილობა მოხუცს უფრო ბევრჯელ დაემართება სინამ ყმაწჳლსა. მიწა ძვლიანია და მომეტებული ნაწილი კირისა და ფოსფორისაგან, რომლითაც ხშირკას აკეთებენ, შედგენილია მიწა. ფოსფორი როგორც იცით იწვის ჭაერში და სიბნელეს ანათებს, შეიძლება რომ სასაფლაოზედ, რომელშიაც ლეში ლპება და იფუშება, დამე ცეცხლსავეთ დაინახავენ, რომელიც უბრალო ხალხს წმინდა მოჩვენებათა სწამთ, და ეს მარტო ფოსფორია, რომელიც ძვლებიდგან ორთქლივით მიწაში ამოდის.

ხანდა ხან, პატარა ბავშვს ძვლები არ გაუმაგრდება, მიწა არ ემატება. ამგვარი ბავშჳ სუსტი და გამხდარია;

როდესაც დაიწყებს სიარულს ძვლები ეღრიჯება და მთელი სხეული უმახინჯდება. ამ ავათ მყოფობას ეძახიან ინგლისების ავათმყოფობას, ამიტომ რომ პირველათ ინგლისეთის ექიმმა აღწერა ეს ავათმყოფობა. ჭორათ იტყჳან, რომ ვისაც უმაწჳლს ეს ავათმფოსობა სჭირს არაყი უნდაასვანო რომელნიც ძალიან გემრიელათა სმენ, მაგრამ ბავშჳსათჳნ არაყი მავნებელია: აქ უნდა კაი წამლობა და უფრო კაი საჭმელი და სუფთა ჰაერი, ძვლების ტეხა მალმალ მოხდება ხოლმე. უნდა მაშინვე უწამლონ როგორც მოსტყდება. ამისთჳნ გატეხილის ძვლების ბოლოები უნდა ერთმანეთს მიაწყონ, ასე რომ მაგრათ აჭერდნენ ერთი მეორესა, ამდროს ძალიან ეტკინება, მაგრამ უნდა გაუძლოს თუ არა და ძვლები თუმცა გაიზდებიან, მაგრამ ბრუდეთ და კაცი ვერ მოიხმარს ასოს, როგორც უნდა რომ დაიმაგროს კაცმა გატეხილის ძვლების ბოლოები უნდა მაგრა შეიკრას. ეს ექიმის ანუ გამოცდილის გულის გამასწორებელის საქმეა. გატეხილი ძვალი ყველას მალე მოურჩება სინამ შუა ანუ ბებერ კაცს- უნდა ერთის თჳდგან ექჳს გჳრამდე, რომ ძვლები ერთმანერთს კარგა მიეკვრნენ და ამ დრომდინ შეჭველათ შეხვეული უნდა ჰქონდეს.

უპირველესი ბუდე ანუ ფოსო კაცის სხეულში არის ხუთი.

1) თავის სარქველი, სადაც ტვინია.

2) მკერდისა, სადაც ფილტვი და გულია.

3) სამუცლე, სადაც ღვიძლი, კუჭი, ელენთა, წელები და თირკმელებია.

4) თეძოს სათავე, სადაც შარდის ბურთი და ქალის საშო.

5) ზურგის ხერხემლის შუა, სადაც ზურგის ტვინია.

ლ ე ქ ც ი ა III.

თავის სარქჳელი. თავის სარქჳელი კაცთა და მხეცთა თავის სარქჳელის გახსნა.

ყველამ იცის, რომ თავი არის უმთავრესი ნაწილი კაცის სხეულისა, ბევრნი კაცზედ იტყჳან: «აზიაო და! ან არა და: რა თავიაო!» ეს რათ არის უმთავრესი ნაწილი კაცის სხეულისა? ამბობენ: თჳალი სულის სარკეაო, ე. ი. თვალში რო კაცს უყუროთ შეიძლება გაიგოთ იმის გულში რა ხდება. მაგრამ მარტო თჳალიკი არ არის, მთელი პირის სახეა სულის სარკე. პირის სახეზედ შევატყობთ, კაცი მხიარულათ არის თუ მოწყენილია, გაჯავრებულია თუ კარგს გუნებაზედ არის. ეს რათა? ამიტომა, რომ კაცის პირის სახე ყველაზე ახლოა კაცის სულთან და კაცის სული ე.ი. იმის ჭკუა და ნიჭი ტჳნში იმყოფებიან. აი რისთჳს არის თავი მართლა უმთავრესი ნაწილი.

თავი არის გაყოფილი ორ ნაწილათ. ერთი თავის სარქჳელი და მეორე პირის სახე.

თავის სარქჳელი არის შედგენილი შვიდის განსაკუთრებულის ძვლებისაგან, რომელნიც ყმაწჳლობის და

სიჭაბუკის დროს ერთდებიან და არდგენენ კოლოფს ანუ ღრუნტსა, რომელშიაც ტვინი სძევს. ეს ძვლები არიან 1) შუბლისა, 2) და 3) ორი სასაფეთქლე 4) და 5) ორი კეფისა, 6) სათხემე, 7) დაწყებითი. თავის სარქჳელის ძირში. სათხემეს ძვლის ძირს ერთი დიდი ნახჳრეტია, რომლიდანაც ტვინი მიდის თავიდგან ზურგის ხვრელში. საფეთქლის ძვლებსაცა აქჳთ თითო ნახვრეტი, რომელშიც მიდიან თავის სარქველში—ეს სმენის გასავალი არის. ამათ გარდა ამ ძვლებში არის რამდენიმე პატარა ნახჳრეტები, რომლებშიაც გადიან სისხლის ბრუნვა ძარღვები. პირის სახეზედ სულ თოთხმეტი ძვალია. უმთავრესნი არიან: ლაწვები, რომელნიც არიან თვალს ქჳეშ ლოყაზედ ამამჯდარი ძჳლები, ცხვირისა, 1) ცხვირის ხტილი, 2) ძჳალი ზეითი ყბისა და ქჳეითი. ყბა ჰგავს ნალსა და ორსავე ბოლოთი შედის საფეთქლების ფესოებში, სადაც თავისუფლათ მოძრაობს, და სხჳა ძვლები ერთმანერთში მაგრათ შეერთებულნი არიან და ამისთჳს ?ერ მოძრაობენ. პირის სახეზედაც ვხედავთ რამდენსამე ნახჳრეტებს. უმთავრესნი: ორი ნახვრეტი თვალისა და ორი ცხჳრისა. ეს ნახვრეტები გაყვანილნი არიან თავის სარქჳელში და ტჳნს ერთჯან, კიდევ დიდი ნახვრეტი ზეითი და ქჳეითი ყბას შუა. ეს პირის შესავალია.

მხეცთა, თევზიდგან დაწყობილი, აქჳს თჳთქმის იმისთანა ძჳლები, როგორც კაცსა, და იმათაც თავი ორათ განეყოფათ; თავის სარქჳელი და პირი. მაგრამ იმათ პირის სახე უფრო დიდი აქჳს, თავის სარქჳელზე გძელი, მაგრამ კაცსკი უკუღმა აქჳს. თევზიდგან დაწყობილი უველა ცხოველამდინ. ვხედამთ რომ რამდენიც ცხოველი

ჭკჳანია იმდენი პირის სახე თავის სარქჳჱლზედ უფრო ნაკლები აქჳს, მაგალითად ბაყაყს. პირის სახე უფრო პატარა აქჳს ზუთხზედ, ყვავს ბაყაყზედ, კატას ყვავზედ, მაიმუნს პატარა აქჳს და ბოლოს კაცს თავის სარქჳჱლი უფრო დიდი აქჳს პირის სახეზედ, და ყველა ცხოველზედაც ჭკჳანია. ეს ასე რათ არის? თუ ჩჳჱნ ზეით თავის სარქჳჱლს ავხდით,—ჩჳჱნ თავის კოლოფში ვნახამთ ტჳნსა, ტჳნი განიყოფება, დიდათ, რომელიცა ძევს წინა და, პატარათ, რომელიც ძევს უკანა კეფასთანა და ცოტა ახლო დიდ ტჳნთან და მოგრძე, რომელიც პატარა ტჳნიდგან მრგვალის და გრძელის ნაწილებათ შედის კეფის ნახჳრეტში და იქიდგან ზურგის ხჳრელში. ტჳნის სიდიდეზედ არის დამოკიდებული ჩჳჱნი ნიჭი და გონიერება. დიდი ტჳნი კაცს უფრო ბევრი აქჳს მხეცებზედ, ამისთჳს კაცი უფრო ყველაზე ჭკჳანია. კაცის შემდეგ მაიმუნს დიდი ტჳნი, წინატყავნი ცოტა ნაკლები აქჳს, მხეცებს და ფრინველებსაც უფრო ცოტა აქჳთ, და თევზებს ყველაზე ცოტა, და თხელიც არის.

მაიმუნის თავის სარქჳჱლი ძალიანა გავს კაცისას, მაგრამ იმათი ყბები საკმაოდ გრძელია, და თავის სარქველი მოკლე და პტყელია.

საღმრთო წერილი—დაბადება მოგვითხრობს, რომ ხალხი გამრავლდა ერთის წყვილისაგან, ადამისა და ევასაგან, ამისათჳს ყველა კაცს სხეულის ფორმა და თავის სარქველი ერთი უნდა ჰქონდეთ. იყჳნენ მეცნიერნი, რომელნიც ვითომ ნიშნავდნენ სხჳა და სხჳა კაცის თავის შედგენილობას და თითქმის ველურის კაცის მოდგმას. იმათ უნდა დაემტკიცებინათ, რომ იყო ქჳეყანაში ხალხი, რომელიც

გამრავლდა სხჳა კაცთაგანაო: ისინი ანბობდნენ, რომ არის ისეთი ხალხი, რომელთაც სრულიად არა აქჳთ სწავლის ნიჭი და არც დაჭკჳანდებიან თავის დღეში, ისინი იმ ხალხზე ამბობდნენ, რომელნიც იყჳნენ ამერიკის ოკეანიაში, სცხოვრებდნენ ველურად ტყეში, არა ჰქონდათ ტანისამოსი და სახლები, და ჩჳჱნსავით კაცნი კი არ იყვნენ, არამედ, ნახევარ კაცნი და ნახევარ მხეცნი ე. ი. საშუალ კაცისა და ნადირს შუა. მაგრამ,რომ კარგათ იცნეს, შეიტყეს, რომ ყველას შეუძლიანთ სწავლა და დაჭკჳანება, ყველას ერთნაირი თავის სარქჳჱლი და ერთივე ტჳნის სიდიდე აქჳთ. საღმრთო წერილი სწორეს მოგვითხრობს, ის იმას გვიწერს, რომ ყოველი კაცი ჩჳჱნი ძმაა, როგორც უნდა დაბლა იდგეს სწავლითაც და ჩამომავლობითაც მაინც ჩჳჱნისთანა არის.

კაცს აქჳს ისეთი პირის სახის ჩრდილოები, რომლითაც შეიძლება გაარჩიოს კაცმა, მაგალ, მწერალი უბრალო მხედრისაგან, განათლებული კაცი უმეცარისაგან და კიდევ ქართველი სომხისაგან, თათარი რუსისაგან და სხჳა. ეს აჩრდილები თავისა სარქჳჱლისა და ტჳნზედ კი არ არის დამოკიდებული, არამედ გარეგანის ნაწილებისაგან: კუთებისაგან თვალის ფერისა, კანისა, თმისაგან და სხ. კაცი შეიცვლება ცხოვრებისა და ჰაერისაგან, მიწისაგან, სადაც სცხოვრობს, საზოგადოებისაგან, რომელთანაც იმყოფება. მეძებარი, მწევარი, ქოფაკი, სულ ძაღლები არიან, ამისათჳს რომ სხჳა და სხჳა რიგათ ცხოვრობენ. კაცი, რომ ჩაისახება, ტჳნი კანში უძევს. ცოტ-ცოტა ტჳნი გაიზდება, კანი გაგანიერდება და მარტო მესამე თვეს უკან გამოჩნდება ძვალი ტჳნის ქჳჱშ (დაწყებითი ძჳალი).

ამის შემდეგ თავის სარქჳელის და პირის ძჳლები გაეზდება და როდესაც უმაწვლი ქჳეყნათ დაიბადება, ყვევლა ძვლებივე აქჳს, მაგრამ კეფის ძჳლები ჯერ არ შეერთებულან თავის კინკრიხოში. ამას გარდა კეფის და შუბლის ძვალს შუა არის ადგილი, სადაც ძჳლები არ შეერთებულან, და სიდიდით ერთ მაურიანის ტოლაა. აქა სჩანს კახი და იმისი შუა ანათებს ტჳნი. ამ ადგილას ჰქჳან დიდი სიღრმე ანუ კეფა, ამისთანა ადგილი არის უკან კეფისა და სათხემე ძვლებს შუა, პატარა სიღრმეა, ეს ძალიან სუტი ადგილებია და თუ ფრთხილათ არ მოუჭირონ კაცმა, შეიძლება მოკჳდეს. როგორც ახალ შობილის ძჳლები ჯერ გამაგრებულნი არ არიან შეაძლება მოუჭირონ და სხჳა და სხჳა ფორმა მიიღოს: გძელი ანუ მოკლე წოწოლა ზევით ანუ გვერდზედ. მართლა, ხანდიხან ბებიები ესრე ჩადიან, და ზოგიერთ ხალხთა აქჳთ ხასიათათ, რომ თავი დაამახინჯონ, (*) ასე რომ ხანდიხან კაცს თავი შაქრის თავს უგავს. ეს ხასიათი ურგები და ხშირათ მავნებელია.

ერთის წლის ანუ **13—14** თვის შემდეგ დაბადებისა ძჳლები გამთელდებიან ე. ი. ერთმანერთს მიეკრობიან. მაგრამ, რომ ძჳლები გვიან შეერდენ და კეფის ძჳლებს შუა ნახჳრეტი დარჩეს: სჩანს ვითომ ტჳნი თავის სარქჳელში არ ეტევა. იქ ტჳნი დამნაშავე არ არის. ეს ნიშნავს, რომ თავში წყალია. ეს ავათმხოფობა ხშირია ახალდაბადებულებში და თითქმის სასიკჳდინოა.

(*) ჩჳენი ქართჳელები ცუდათ ჩადიან, რომ იარახჩინს თასაკრავს უჭერენ.

პოლშელი პატრიოტი-ქალი ჰენრიეტტა პუსტოვოი-ტოვა.

(რუსული გაზეთებიდამ.)

რასაკჳრველია, ჩუენ მკითხველებს მოხსენებული ექნებათ, რა ამბავიც არის ეხლა პოლშაში და რის გულისათჳსაც მოსდება ხოლმე, თუკი მოსდება სადმე, ამ გვარი ამბები. პოლიაკებმა თავისუფლება მოინდომეს. აქ ჩუენ საჭიროთ არა ვჰრაცხთ, შევიდეთ იმისს განსჯაში, გონიერია თუ უგონო ეს მოინდობილება, სასარგებლოა და ამაო იმისი აღსრულების მოწადინება, არა თუ. . .

. . . .

. . . .

ჩუენ მარტო იმ რევოლიუციაში გამოჩენილი პირთაგანის შესახებად მკითხველებთან მოლაპარაკება გვინდა. აბა, რომელია ის გამოჩენილი პირთაგანი ერთიო? იკითხავს მკითხუელი. ის გახლავს, ბატონებო, პოლშის რევოლიუციის წინამძღოლის

ადიუტანტი--ყმაწვილი ქალი ჭენრიეტტა პუსტო-
ვოიტოვა.

--როგორ, თუ ქალიო?! აი დასწყევლა ღმერ-
თმა, ქალს იქ რა ხელი აქვს, აბა კაცის საქ-
მე რა ქალის საქმეაო, იტყვიან ჩვენი დარბაი-
სელი ქართველი ქალები.

ქალსა ამ გვარ რა კელიცა აქვს განათლებულ
ქვეყნებისაკენ და გაგონილა თუ არა ევროპაში,
რომ ქალიც დაუხმაროს თავის ქმრებსა, ძმებს და
მამებსა, ამისას ახლავე მოვახსენებთ ჩვენს მკი-
თხველებსა: უცხო ამბავი არ არის ევროპაში,
რომ ქალიც იდგეს თავის ძმა ქმარ მამებსა შო-
რის ჯარში, რომ ქალი თჳთან იყვეს წინამძღო-
ლად აღმგრილი ხალხისა, ქალი თჳთან იყვეს
თავდარიგის დამჭერად და საქმეების განმგებელად.
ჩვენშიაცა, საქართველოში იყო ქალი მეფედ და
რომ თავისი სამეფო წესითა და კარგი დამწყო-
ბილობით სხვა სამეფოებთან შეათანასწორა და
კიდეც იმაზედ უფრო გაამრიელა, ისე რომ სა-
ბერძნეთის მეფე ჩვენი ქალ-მეფის წყალობასა და
მფარველობას ეძებდა და ყეენი და სხვა და სხვა
ბექი და ხანები იმისს ფიქრსაც ვერა ბედავდნენ

რომ რამე ეწყინათ ქართველებისათჳს, არამცთუ ეეკლოთ და შემუსვრათ ადრინდელივით ქართველთ სახლ-კარი და ქუეყანა. თამარ მეფე ქალი თუ იყო, ყველა ჩუენ კაც-მეფეს არა ჰსჯობდა. საქართ-ველოს გარდა, სხუა ქუეყნებშიაც გამოჩენილან კარგი ქალ-მეფენი, და საქმე ეს არის, რომ თუკი ქალი დაჯდა ტახტზედ, სამეფოც გაძლიერდება, განათლებაც თან და თან უფრო შემოდის, ლი-ტერატურა მდიდრდება, ხალხიც კეთილმდგომარე-ობს. ამისი მაგალითები ჩუენშიაც საქართველოში იყო (თამარ მეფე), რუსეთშიაც (ეკატრინე), ინგლი-სეთშიაც (ელისაბედ) გერმანიაშიაც (მარი-ტერეზა) და სხუა ქუეყნებშიაცა. ალბათ, რომ ქალსაც აქუს მინიჭებული ისა, რაც კაცსა, რომ ქალსაც იმო-დენი შეუძლიან, რაც კაცსა და საწყინარია, რომ მრავალ ქუეყნებში და ჩუენშიაც თითქო დარწმუ-ნებულნი იყვნენ, რომ ქალსა კერვა რეცხისა და ბავშვების ტანთ-ჩაცმის მეტი არა შეუძლიან რაო და უფრო გულ-დასაწყველია რომ ამდენი ათასის და მილიონის ნიჭი და ჯანი კერვა-რეცხაში და ბავშვების ტანთ-ჩაცმაში და პირის დაბანვაში ილუპება. ჩუენს დროში ქალი ისე კელ-შეკრული

აღარ არის, როგორც ჩუენს დროებამდინ, ჩუენს დროში ქალის მდგომარეობასაც მიაპყრეს ყური, და ჰსთქუეს, რომ ეს ქალის ჩაკეტილი გამოუსვლელობა და ტყულა-უბრალოდ შინ ნიჭიერებისა ჯანის და ღონეს დაღუპვა საშინელი უგუნურობაო. ევროპაში ეხლა ისე გავრცელებულია ის აზრი, რომ ქალსაც სხუა და სხუა საქმეების აღსრულების შეძლება უნდა მიეცესო, რომ ახლა ჩუენა, ქართველებიღა თუ გავიკჳრვებთ, რომ ერთი ვიღაცა ქალი გამოვიდა მაგ. ინგლისეთში და, სამეცნიერო საგნების ლექციებს ჰკითხულობსო, რომ ესა და ეს ქალიო, მაგ. ამერიკის შეერთებულ-შტატებში ძალიან კარგი აქიმიაო და მეცნიერი დოხტურიო, რომ ესა და ეს ქალი ამა და ამ ქუეყანაში სამსახურში დადისო და ქაღალდებსა ჰსწერსო ან სასწავლებელში რამე სამეცნიერო საგანს ასწავლისო. ამ გვარ ამბებთ მარტო ჩუენ, უკან დარჩენილ ხალხს გვიკჳრს; მაგრამ მე და მკითხუელი უნდა დავრწმუნდეთ, რომ ათსა და ოც წელიწადს უკან, რაკი განათლება ჩუენშიაც შემოვა, ჩუენი ქართველი ქალები ასე გულ-ხელ დაკრეფილები აღარ იჯდებიან ოთახში ჩაკეტილები

და ჩუენ კაცებს ყველა ჩუენს გაჭირებაში ახლანდელზე უფრო დაგვეხმარებიან და საქმესაც გაგვიადვილებენ.

ზემოთ ვანბობდი პოლშაში ერთი აფიცერი არის რევოლიუციის წინამძღოლის ადიუტანტი ემაწჳლი ქალი-მეთქი. მე მგონია, რომ ამ ემაწჳლ ქალის მდგომარეობისა და ცხოვრების გაცნობას არა ჰყოფთ უარსა. მაშ მოგახსენებთ იმას, რაც რუსული გაზეთებიდამ ვიცით.

ეს ემაწჳლი-ქალი, სახელად ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვა, როგორც მოგეხსენებათ, პოლშის რევოლიუციის წინამძღოლის ადიუტანტათ იყო. ბრძოლაში და საშინელ ცეცხლში, როგორც რიგია, თავის ღენერალსა ლანგევიჩს არ ემორებოდა. ზემოთ თუმცა აღჳარეთ, რომ პოლშის აღვმვრის ანბავს არ მოგიყვებით მეთქი, მაგრამ ამ ქალ-აფიცრის ამბავი ისე შეეხება რევოლიუციის ამბავსა, რომ არ შეიძლება ზოგიერთი რამ არ მოვიხსენოთ. ამ ზამთარს პოლიაკებმა დაიწყეს აშლა და თან-თან ისე გახშირდა და ისე გავრცელდა ეს აშლა, რომ საქმე სხუა ნაირად წავიდა. პოლიაკი ვინც იყო აქეთ იქით სხუა ქუეყნებში და-

ფანტული ყველა შეიყარა, სხჳათა შორის ამ უკანასკნელს დროში მოვიდა პოლშაში ღენერალი ლანგევიჩი, უწინდელი ადიუტანტი გარიბალდისა, მოვიდა და მიიღო ამ რევოლიუციის წინამძღომელობა. ამ დროს ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვა. რუსეთის მმართებლობისაგან განდევნილი სხჳა და სხჳა პოლიტიკური დემონსტრაციების (*) გულისათჳს, პოლშას გარეთ იყო; მაგრამ შეიტყო თუ არა, რომ იმისი სამშობლო ქჳეყანა აღძრვილი არისო, წავიდა მაშინათვე არევოლიუციონელებულ პოლშის დიკტატორთან (განმგებელი) გენერალ ლანგევიჩთან და უთხრა, რომ «მეც მინდა ამ ჩემი მამულის საქმეს ვემსახურო» და მიიღო ლანგევიჩთან ადიუტანტობის ალაგი. მარტის გასულს ლანგევიჩი თავისი ზოგიერთი ინსურგენტებით და სხჳათა შორის ქალ-ადიუტანტით დაიჭირეს ავსტრიელებმა და ამ უკანასკნელ დროებამდინ, ლანგევიჩიცა და ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვაც დატყვევებულნი იყვნენ. ახლა ლანგევიჩი და ამასთან პუსტოვოიტოვა და სხჳა იმისი აფიცრები განათავი-

(*) დემონსტრაციას ეძახიან მმართებლობის წინააღმდეგობის საქმით გამოჩენასა.

სუფლებულნი არიან, მაგრამ იმ პირობით, რომ თავისი მამულის საქმეში აღარ გაერიონ.

ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვა ახლა ჩჳდმეტისა თუ თვრამეტი წლის ყმაწვილი ქალი იქნება. მამა რუსის ღენერალი ჰყოლია, დედაკი კარგი მამულის პატრონი, პოლშელი ქალი, ახლაცა სცხოვრებს თავის მამულში. პუსტოვოიტოვა ლანგევიჩს რომ წარედგინა, ვერც ლანგევიჩი და ვერცარავინ სხჳა იფიქრებდა, რომ ისეთი გულადობა და მამულის სიყუარული ჰქონიყო ამ ქალსა, როგორიც პატარა ხანს უკან გამოაჩინა. პირველ ხანებში პუსტოვოიტოვა უბრალო სალდათად იყო ლანგევიჩის ჯარში, მაგრამ მალე ლანგევიჩი დარწმუნდა რომ ბევრსა იმისს კაცს აფიცრებს ჰსჯობდა და თავის ადიუტანტათ დანიშნა. ჯარის სალდათებმა თუმცა იცოდნენ რომ ეს აფიცერი ქალია, მაგრამ ყოველთჳს დიდის პატივის-ცემით ასრულებდნენ იმის ბრძანებაებსა. ახლა პუსტოვოიტოვა ჰსცხოვრებს ერთს პატარა ქალაქს ტიშნოვიცს, ავსტრიის იმპერიაში. გენერალმა ლანგევიჩმაც აქ ირჩია ცხოვრება, ერთ სლიავანურ ქალაქში პრაგაში, რომელიც ავსტრიის იმპერიას

ეკუთვნის, საცა ორ სამ დღეზე ტიმნოვიცში მი-მავალი ჩამოსტა, გადასტეს ამ შესანიშნავ ქალ-მეომარის ათასი ეკზემპლიარი პორტრეტი, და ის ათასი იმ დღესვე გაიყიდა!

ქ.

უფ. რედაკტორო! ჩუენს სტატიაში «რუსთაველ და იმისი ცო-ლი» მოგვსვლიათ ერთი შესანიშნავი შეცდომა, ჩუენ გვითქუამს: «ეჭვი-რა (რუსთაველს) თოფ-იარაღი» (გვერდი 50 სტრიქონი 8). ჩუენ ჩუეულებისამებრ, როგორც ეხლა ეს სიტყუა გაუყოფლათ იხმარება «თოფ-იარაღი» გვიხმარია იმ დროების აღწერის დროს, როდე-საც თოფები არ იყო. ეს შეცდომა უმეცრებით, თუ ამ სიტყვის გაკვეთილებით მოგვივიდა. ჩუენ არას ვიტყვით. ამის განსჯა მი-გვინდვია მკითხველებისათჳს.

ანტონ ფურცელაძე.

სხუა შეცთომილებათა შორის, უფ. რედაკტორო, მოგსვლიათ ბეჭუდაში შეცდომა ჩუენს კრიტიკულს სტატიაში «სურამის ცი-ხე» ერთი შესანიშნი შეცდომა. დაბეჭდილია (გვერდი **135** სტრი-ქონი **5** «სდგას (სურამის ციხე) უმაღლესს ხარისხზედ.» უნდა იყვეს: «სდგას რიგიანს ხარისხზედ».

ქერელი ბექა.